

STATISZTIKAI SZEMLE

A KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL FOLYÓIRATA

III. ÉVFOLYAM, 7. SZÁM

1951 JÚLIUS

SZERKESZTŐSÉG: BUDAPEST II, KELETI KÁROLY-U. 5. TELEFON: 155—208
KIADÓHIVATAL: BUDAPEST II, KELETI KÁROLY-U. 5. I. I. TELEFON: 350—126, 130-AS MELLÉK

Szerkeszti: PIKLER GYÖRGY

TARTALOM

	Oldal
A Központi Statisztikai Hivatal jelentése a felemelt ötéves terv második évének II. negyedévi teljesítéséről	587
A statisztikai adatok elemzésének kérdései Lenin munkáiban. — <i>T. Kozlov</i>	593
Az összehasonlíthatóság kérdéséről az iparstatisztikában. — <i>Lukács Ottó</i>	616
A város- és községstatisztika néhány kérdése. — <i>Dr. Kovacsics József</i>	622
A termelési állóalapok kihasználásának mutatószámai. — <i>I. Solomovics</i>	633
A műszaki-gazdasági mutatószámokról. — <i>Tóth I. Tibor</i>	643
Az operatív statisztika szerepe az 1952. évi üzemi tervek előkészítésében. — <i>Korein Armand</i>	650
HOZZÁSZÓLÁS	658
Az anyagnormák statisztikájáról. — <i>Pusztai Béla</i> .	
STATISZTIKAI SZÓTÁR	662
A vasúti szállítási statisztika átlagos és fajlagos (minőségi) mutatószámai.	
NEMZETKÖZI STATISZTIKA	666
Nyersanyaghelyzet. — Infláció a kapitalista országokban. — <i>INDIA</i> . Gazdasági helyzet.	
STATISZTIKAI HÍRADÓ	671
Pályázati felhívás. — Iparstatisztikai oktatásunk eredményei és feladatai.	
IRODALOM	673
Könyvismertetés	673
<i>M. H. Zsebrák</i> : Az ipari számvitel tankönyve.	
Könyvszemle	676
Folyóírat szemle	677

СТАТИСТИЧЕСКОЕ ОБОЗРЕНИЕ

ЖУРНАЛ ЦЕНТРАЛЬНОГО СТАТИСТИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ

3-й год издания. № 7.

Июль 1951 г.

РЕДАКЦИЯ И ИЗДАТЕЛЬСТВО: БУДАПЕШТ, КЕЛЕТИ КАРОЛЬ-УЛ. 5.

Редактор: ДЪЕРДЬ ПИКЛЕР

СОДЕРЖАНИЕ:

	Стр.		Стр.
Сообщение Центрального Статистического Управления о выполнении поднятого пятилетнего плана в 2 квартале второго года.....	587	О технико-экономических показателях. — Тибор Тот.....	643
Вопросы анализа статистических данных в работах Ленина. — Т. Козлов.....	593	Роль оперативной статистики в подготовке заводских планов за 1952 г. — Арманд Кореин.....	650
О вопросе сравнимости в промышленной статистике. — Отто Лукач.....	616	ВЫЗКАЗЫВАНИЕ.....	658
Несколько вопросов коммунальной статистики. — Д-р. Йожеф Ковачич.....	622	СЛОВАРЬ СПРАВОЧНИК ПО СТАТИСТИКЕ.....	662
Показатели использования основных средств производства. — И. Поломович.....	633	МЕЖДУНАРОДНАЯ СТАТИСТИКА ..	666
		СТАТИСТИЧЕСКИЕ ИЗВЕСТИЯ.....	671
		КНИГИ И ЖУРНАЛЫ.....	673

Перепечатка разрешена только с указанием источника

REVUE STATISTIQUE

PÉRIODIQUE DE L'OFFICE CENTRAL DE STATISTIQUE

IIIe ANNÉE, N° 7.

JUILLET 1951

RÉDACTION ET ADMINISTRATION: BUDAPEST II, KELETI KAROLY-U. 5.

Rédacteur: GEORGES PIKLER

SOMMAIRE:

	Pages		Pages
Communiqué de l'Office Central de Statistique sur l'exécution, au cours du II ^e trimestre de la deuxième année du quinquennat, du Plan quinquennal élargi.....	587	Les indices de l'utilisation des fonds constants de la production. — I. Solomovitch.....	633
Les questions de l'analyse des données statistiques dans les oeuvres de Lénine. — T. Kozlov.....	593	Sur les indices technico-économiques. — Tibor I. Tóth.....	643
Sur la question de la comparabilité dans la statistique industrielle. — Othon Lukács.....	616	Le rôle de la statistique opérative dans l'élaboration des plans d'exploitation pour l'année 1952. — Armand Korein.....	650
Quelques questions de la statistique municipale et communale. — Dr Joseph Kovacsics.....	622	RÉFLEXIONS.....	658
		RÉPERTOIRE DES TERMES STATISTIQUES.....	662
		STATISTIQUE INTERNATIONALE.....	666
		ACTUALITÉS STATISTIQUES.....	671
		LIVRES ET REVUES.....	673

LA REPRODUCTION DES ARTICLES N'EST AUTORISÉE QU'AVEC
LA CITATION DE LA SOURCE

A Központi Statisztikai Hivatal jelentése a felemelt ötéves terv második évének II. negyedévi teljesítéséről

Az ipar, a mezőgazdaság, a közlekedés és az áruforgalom fejlődését, a beruházások, valamint a dolgozók anyagi és kulturális színvonalának emelkedését 1951 II. negyedévében a következő adatok jellemzik:

Ipar

Az ipar fejlődése erős ütemben folytatódott. Az egész gyáripár 1951 II. negyedévi termelése 34,4%-kal volt több, mint 1950 II. negyedévében, — ezen belül a nehézipar termelése 39,7%-kal, a könnyűiparé 36,6%-kal és az élelmezési iparé 11,2%-kal emelkedett. Az iparcsoportok közül a bányászat termelése 24,4%-kal, a kohászaté 37,2%-kal, a gépgyártásé 49,1%-kal, az építőanyagiparé 25%-kal, a textiliparé 25,4%-kal emelkedett a múlt év azonos időszakához képest.

A jelentős eredmények mellett azonban a gyáripár a felemelt ötéves terv által az 1951 II. negyedévére előírt feladatokat nem teljes mértékben hajtotta végre. A II. negyedéves tervet az egész gyáripár 99,6%-ra, ezen belül a nehézipar 98,8%-ra, a könnyűipar 100%-ra és az élelmezési ipar 103,7%-ra teljesítette. 1951 első félévében az egész gyáripár a tervet 100,5%-ra, ezen belül a nehézipar 100,4%-ra, a könnyűipar 100,8%-ra, az élelmezési ipar 100,1%-ra teljesítette.

Az év II. negyedében az egyes iparcsoportok tervteljesítése a következőképpen alakult:

Iparcsoport	1951 II. negyed tervteljesítési százaléká
Bányászat	94,2
Kohászat	102,6
Gépgyártás	97,1
Erősáramú berendezés	100,5
Gyengeáramú berendezés	98,5
Finommechanika	106,1
Tömegcikk	101,7
Javítóműhelyek	106,7
Villamosenergia	109,2
Építőanyagipar (építésügyi és könnyűipari minisztérium együtt)	89,5
Vegyészet	100,2
Gumi	101,0
<i>Nehézipar összesen</i>	<i>98,8</i>

Iparcsoport	1951 II. negyed tervteljesítési százaléka
Fa	95,9
Papír	100,7
Nyomda	97,9
Textil	102,6
Bőr és szőrme	101,0
Ruházat	92,4
<i>Könnyűipar összesen (Élelmezés nélkül)</i>	<i>100,0</i>
Élelmezés	103,7
Gyáripár összesen	99,6

Az egyes minisztériumokhoz tartozó iparvállalatok II. negyedévi ter-
vüket a következőképpen teljesítették:

Minisztérium	1951 II. negyed tervteljesítési százaléka
Bánya- és energiaügyi	99,0
Kohó- és gépipari	99,6
Építésügyi (építőanyagipar)	87,5
Közlekedés- és postaügyi	100,6
Könnyűipari	100,0
Élelmezési	103,7

1951 első félévében a bánya- és energiaügyi minisztérium 98,2%-ra, a kohó- és gépipari minisztérium 100,6%-ra, az építésügyi minisztérium (építőanyagipari vállalatai) 98,3%-ra, a közlekedés- és postaügyi minisz-
térium 105,4%-ra, a könnyűipari minisztérium 101,2%-ra, az élelmezési
minisztérium 99,8%-ra teljesítette a tervét.

A fontosabb iparcikkek termelése 1951 II. negyedében 1950 II. negye-
déhez viszonyítva a következőképpen alakult:

Cikk megnevezése	1951 II. negyed százalékában	1950 II. negyed százalékában
Szén	122,0	
Vas és acél	116,2	
Alumínium és timföld	217,3	
Esztergagépek	180,7	
Mozdony (közf. vas. vontató)	127,3	
Vasúti teherkocsi	105,1	
Tehergépkocsi	194,5	
Motorkerékpár	112,3	
Kerékpár	129,5	
Traktor	114,3	
Villamos forgógépek	138,1	
Izzólámpa	122,3	
Rádióvevő-készülék	102,5	
Varrógép	167,6	
Villamosenergia	119,2	
Gép- és motorolaj	110,8	
Gépkocsi abroncs-köpeny	132,5	
Tégla	98,3	
Mész	109,8	

Cikk megnevezése	1951 II. negyed	1950 II. negyed százalékban
Cement	112,6	112,6
Táblaüveg	86,7	86,7
Pamutszövet	141,5	141,5
Gyapjuszövet	133,6	133,6
Selyemszövet	114,2	114,2
Len-kenderszövet	111,0	111,0
Selyemharisnya	132,5	132,5
Pamutharisnya	101,8	101,8
Bőrcipő	137,6	137,6
Férfiöltöny	283,2	283,2
Női kabát	205,3	205,3
Szesz	185,1	185,1
Cigaretta	119,2	119,2
Édesipari készítmények	176,2	176,2
Szappan	113,3	113,3
Gyufa	132,8	132,8

Terven felül a II. negyedévben jelentős mennyiségű timföldet, huta-alumíniumot, hengerelt alumíniumot, elektroacélt, kovácsolt acélt, traktort, kerékpárt, rádiócsövet, ballonruházatot, férfikabátot, gyapjuszövetet, selyemharisnyát, hántolt rizst, szárasztészta, csokoládát, keményítőt, sört, stb. gyártottak.

A legtöbb iparcikk termelésének jelentős emelkedése mellett a tervvel szemben elmaradás mutatkozik a szén, nyersolaj, martinacél, tehergépkocsi, téglá, cement, mész, pamutfonal, selyemszövet, pamutharisnya, férfing, cipő termelésében.

Építőipar

Az építőipar 1951 II. negyedévi termelési tervét 105,7%-ra, ezen belül a magasépítőipar 103,2%-ra, a szerelőipar 106,0%-ra, a mélyépítőipar 109,3%-ra teljesítette. Az egyes minisztériumokhoz tartozó építőipari vállalatok II. negyedévi termelési tervüket a következőképpen teljesítették:

Építésügyi minisztérium	104,9%
Közlekedés- és postaügyi minisztérium	108,8%

1951 első félévi tervét az építőipar 109,0%-ra, ezen belül a magasépítőipar 109,6%-ra, a szerelőipar 110,4%-ra, a mélyépítőipar 107,6%-ra teljesítette.

Az ipari minisztériumok vállalatai II. negyedévi tervüket saját rezsi-ben végzett építkezéseknél 103,1%-ra teljesítették. Az építőipar termelése a tervidőszakban múlt év hasonló időszakához képest 145,4%-ra, ezen belül a magasépítőipar 128,0%-ra, a szerelőipar 162,4%-ra, a mélyépítőipar 172,5%-ra emelkedett.

Tovább fokozódott a tervidőszakban az építőipari munkálatok gépesítése. A földmunkáknak több, mint 30%-át, a betonkeverési munkáknak csaknem 80%-át gépek segítségével végezték. A sztahanov-módszerrel végzett falazás részaránya 34%-ra emelkedett. A sztahanovisták létszáma az előző negyedhez képest több, mint kétszeresére emelkedett. Jelentősen emelkedett a brigádban dolgozók létszáma is.

A helyi tanácsok irányítása alatt álló magasépítő és tatarozó vállalatok fejlődése nem kielégítő. Negyedéves tervüket nem teljesítették. A helyi mélyépítő vállalatok túlteljesítették a tervet.

Mezőgazdaság

A tervidőszakban megkezdődött a gabonafélék aratása. Az előzetes jelentések szerint ebben az évben kb. 6,6 millió mázsával több kenyérgabona és 1,7 millió mázsával több takarmánygabona betakarítása várható, mint az elmúlt évben, ami közel 25%-os, illetve több, mint 20%-os emelkedésnek felel meg.

A szénafélék első kaszálásának hozama mintegy 30%-kal volt magasabb, mint a tavalyi egész évi termés, a herefélék a második kaszálással együtt pedig a tavalyi termésnek közel kétszeresét adták. A jó takarmánytermés kedvező feltételeket teremtett állatállományunk fejlesztéséhez. A tavalyi gyenge takarmánytermés következtében átmenetileg csökkent állatállományunk újra gyarapszik.

Az 1951. évi vetéstervet a mezőgazdaság általában határidőre teljesítette. Az intenzívebb művelést igénylő növények közül a rizs vetésterülete 13,4%-kal nagyobb, mint tavaly, a gyapot vetésterülete pedig a tavalyi ötszörösére emelkedett.

A gép- és traktorállomások száma a tervidőszak végén 368 volt. Egy év alatt traktoraik száma 54,1%-kal, vontatóik száma 61,9%-kal emelkedett.

Az ipari munkáslétszám több év óta tartó jelentős növekedése, valamint a mezőgazdaság intenzívebb művelése folytán — a fokozódó gépesítés ellenére — az állami gazdaságokban és kisebb mértékben a termelőszövetkezetekben munkaerőhiány lépett fel.

Közlekedés

A közlekedés 1951 II. negyedévben áruszállítási tervét 103,1%-ra, személyszállítási tervét 103,6%-ra teljesítette. Az első félévben az áruszállítási tervet 104,1%-ra, a személyszállítási tervet 103,9%-ra teljesítette a közlekedés.

1951 II. negyedévben 35%-kal több árut és 17,3%-kal több utast szállított az egész közlekedés, mint az az elmúlt év azonos időszakában. Ezen belül a vasúti áruforgalom emelkedése 1950 II. negyedéhez képest 17,1, a személyforgalom emelkedése 29,8%.

A vízi közlekedés áruszállítási tervét 100,1%-ra teljesítette. Az áruforgalom az elmúlt év hasonló időszakához viszonyítva 21,7%-kal emelkedett.

A városi közlekedésben az autóbuszforgalom egy év alatt a fővárosban 24,3, a vidéki városokban 50,8, a közúti villamosforgalom a fővárosban 7,9, a vidéki városokban 36,6%-kal emelkedett, a helyi érdekű vasút utasforgalma 24%-kal nőtt.

A távolsági autóbuszforgalom utasszállítási tervét 115,2%-ra teljesítette, a múlt év azonos időszakának teljesítményéhez képest az emelkedés 86,8%.

Tehergépkocsi-közlekedésünk 122,3%-kal több árut szállított, mint 1950 II. negyedévében.

Áruforgalom

1951 II. negyedévben az állami nagykereskedelem eladási forgalma 21,3%-kal haladta meg a múlt év hasonló időszakának forgalmát. Ezen belül a felvásárló nagykereskedelmi vállalatok 12,5%-kal több árut gyűjtöttek be, az elosztó nagykereskedelmi vállalatok pedig 23,9%-kal több árut helyeztek forgalomba, mint 1950 II. negyedévében.

A kiskereskedelem szocialista szektorának eladási forgalma egy év alatt 47,3%-kal nőtt, melyen belül az állami kiskereskedelem 40%-kal, a szövetkezeti kiskereskedelem pedig 81,2%-kal növelte forgalmát.

A szocialista kiskereskedelem bolthálózata egy év alatt 5600 üzlettel, azaz 3800 állami és 1800 szövetkezeti bolttal bővült.

Beruházások

1951 II. negyedévben a népgazdaság összes beruházásaira fordított összeg 60%-kal haladta meg a múlt év azonos időszakában beruházásokra fordított összeget. A beruházások a gyáripárban és az építőipárban 75,6%-kal, a mezőgazdaságban 59,5%-kal haladták meg a múlt év hasonló időszakának beruházásait. A tervidőszakban a gyáripár beruházásából 93,3% jutott a nehéziparra, 3,8% a könnyűiparra, 2,9% az élelmezési iparra.

A tervidőszakban számos termelőcélokat szolgáló beruházás üzembehelyezése történt meg. A gyáripárban többek között üzembehelyeztek a negyedév folyamán a Diósgyőri Kohászati Műveknél egy elektromos kemencét és a Rákosi Mátyás Műveknél egy 40 tonnás martinkemencét. Az üzemekben nagyszámú különféle új gépet, a bányászat fejlesztésére több különböző bányagépet helyeztek üzembe. Mezőgazdaságunk szocialista fejlesztésére a II. negyedévben 795 darab traktort, számos kombájnt, és több ezer egyéb kisebb mezőgazdasági gépet helyeztek üzembe. A tervidőszakban több állami gazdaságot, termelőszövetkezeti csoportot és gépállomást villamosítottak.

A forgalomnak átadtak 12 hidat. Közlekedésünk fejlesztésére a vasúti gördülőállományt többszáz teher- és személykocsival bővítették. A tervidőszakban üzembehelyezték a személyszállítás megjavítására a csepeli gyorsvasutat és a bányavidékeken több új gépkocsijáratot indítottak. A tervidőszak alatt helyezték forgalomba a bányászat szempontjából jelentős balinka-bodajki vasútvonalat is.

A tervidőszakban számos új lakás épült, új kórházi ágyakat és iskolákat létesítettek.

HELYREIGAZÍTÁS

Az 591. oldal alulról számított hatodik sorában közölt 1,7% helyesen 12,7%.

zásokra 6000 fővel emelkedett. A gyáripárban és az építőipárban egy év alatt 42 000 fővel emelkedett.

A gyáripárban az egy főre eső termelési érték 1951 II. negyedévben 21,1%-kal volt magasabb, mint az előző év megfelelő időszakában.

Az emelkedés a bányászatban 16,4%, (ezen belül a szénbányászatban 11,6%), a kohászatban 20,8%, a gépgyártásban 21,9%, az erősáramú berendezéseknél 36,3%, a gumiiparban 33,7%, a textiliparban 18,4% és a ruházati iparban 53,5%.

Az építőiparban a munkatermelékenység az előző év azonos időszakaéhoz képest 14,8%-kal emelkedett. A munkaidőt azonban sok helyen még nem használják ki megfelelően és különösen szombaton és hétfőn nagyszámú dolgozó megokolatlanul távol maradt a munkától.

Egészségügyi és kulturális eredmények

A tervidőszakban egészségügyi hálózatunk tovább fejlődött. A kórházi ágyak száma 5,6%-kal, az egészségügyi személyzet létszáma 10,8%-kal volt magasabb, mint a múlt év megfelelő időszakában.

A nők bekapcsolását a termelésbe elősegítette a bölcsődék és óvodák hálózatának további növekedése. A bölcsődei ellátásban részesült gyermekek száma 50%-kal, az óvodába járó gyermekek száma pedig 33,1%-kal volt több a tervidőszakban, mint a múlt év hasonló időszakában.

1951 II. negyedében a szervezett üdülésben résztvevő dolgozók száma 25 százalékkal haladta meg a múlt év hasonló időszakában üdülő dolgozók számát.

1951 II. negyedévében a szocialista kultúra minden területén további jelentős eredmények voltak.

Az 1950/51. tanév végén 36 000-rel több tanuló vizsgázott az általános iskolákban, mint az előző tanévben, a középiskolákban vizsgázott tanulók száma 92 000, azaz 19,3%-kal több, mint az elmúlt tanév végén és 75%-kal több, mint az 1937/38. tanév végén. A tervidőszakban 70 000 dolgozó vett részt ipari szakoktatásban, ez a múlt év azonos időszakához viszonyítva 17,6%-os emelkedést jelent.

Az év második negyedében folytatódott az üzemi és falusi kultúrcsoportok országos versenye, ezen több, mint 6200 csoport, közel 96 000 tagja vett részt.

A kulturális színvonal emelkedését mutatja, hogy 1951 II. negyedévében a kiadott művek száma több, mint kétszerese a múlt év hasonló időszakában kiadott művek számának. A mozilátogatók száma a tervidőszakban 2,5 millióval, 23,1%-kal volt több, mint a múlt év hasonló időszakában. A tervidőszakban 400 új népkönyvtár nyílt meg.

A STATISZTIKAI ADATOK ELEMZÉSÉNEK KÉRDÉSEI LENIN MUNKÁIBAN*

A társadalomgazdasági statisztika a megismerés egyik leghatalmasabb fegyvere.

„A statisztikának nem önkényes számoszlopokat kell adnia — írta Lenin —, hanem a vizsgált jelenségek különféle társadalmi egyedeinek olyan számszerű megvilágítását, amely teljes mértékben megfelelt és megfelel az életnek.“¹

A „számszerű megvilágítás“ lenini fogalma tartalmában rendkívül gazdag. Igen helytelen lenne tehát ezt a fogalmat szűken, tisztán mennyiségileg értelmezni. A „számszerű megvilágítás“ fogalmát Lenin azért alkalmaszra, hogy szembeállítsa az „önkéntes számoszlopokkal“, azaz a tiszta számszerű kutatással. A tudományos statisztika a minden oldalról való elemzés alapján megállapított társadalomgazdasági viszonyok számszerű megvilágítását adja.

Lenin „Kik azok a „népbarátok“ és hogyan hadakoznak a szociáldemokraták ellen“ című művében a kuszár-ipar fejlődéséről szóló statisztikai adatok elemzésével kapcsolatban kihangsúlyozta, hogy „egyáltalán nem az abszolút számok a fontosak, hanem az általuk feltárt *viszonyok*, amelyek lényegüket tekintve burzsoá viszonyok és akár erősen, akár gyengén domborodik ki burzsoá jellegük — mindenképpen burzsoá viszonyok“.²

A statisztika a társadalom megismerésének éppen azért az egyik leghatalmasabb fegyvere, mert számokban fejezi ki a minőségi sajátosságokat, az egyes vizsgált társadalmi jelenségek sajátosságait. Lenin „Az 1894/95-ös kuszárösszeírás Perm kormányzóságban“ és a „Kuszár-ipar általános kérdései“ című munkájában az ipar formáinak az összeírási adatok alapján általában készített osztályozásáról írta: „...ez az osztályozás pontos képet ad a valóságról, megmagyarázza az ipar különböző résztvevői között fennálló *valóságos közgazdasági viszonyokat*, következésképpen helyzetüket meg érdekeiket is — márpedig ennek megmagyarázása minden tudományos közgazdasági kutatás legfőbb feladata“.³

A tudományos statisztika adatai a történelmileg konkrét társadalmi jelenségek és folyamatok fejlődésének sajátosságait, formáinak sokféleségét, állapotait és típusait tükrözik vissza. Ahhoz, hogy a statisztikai

* Voproszi ekonomiki, 1951. I. sz., 34–53. old.

¹ Lenin Művei, 18. kötet, 240. old., oroszul és „Szovjet statisztikusok a szocialista statisztikáról“, Statisztikai Kiadó Vállalat, Budapest, 1950, 113. old.

² Lenin Művei, 1. kötet, 198. old., oroszul és u. a., Szikra, Budapest, 1951, 219. old.

³ Lenin Művei, 2. kötet, 406. old., oroszul és u. a., Szikra, Budapest, 1951, 455. old.

adatok tartalmát feltárjuk, elemeznünk kell azokat, azaz részletesen vizsgálunk és értékelnünk kell a statisztikai tényeket, össze kell hasonlítani, s azután az elemzés alapján jellemezni kell az adott jelenséget, meg kell állapítani azokat az okokat, amelyek az adott eredményeket, sajátosságokat, stb. előidézték.

A társadalmi jelenségek statisztikai megfigyelésének megvannak a sajátosságai. E megfigyelés tudományosan kidolgozott szabályok, törvények és módszerek alapján történik. A statisztikai tudomány a gyakorlati statisztikai munka tapasztalatait általánosította, bizonyos kategóriákat, fogalmakat (átlagok, indexek, viszonyszámok, a termelés, nemzeti jövedelem, a kultúra, stb. mutatószámok) állapított meg, amelyek a statisztika által vizsgált jelenségek sajátosságainak számszerű megvilágítását adják. A statisztikai elmélet e mutatószámok tartalmát és jellegét feltárva, szabályokat és módszereket dolgozott ki arra vonatkozóan, hogyan kell a mutatószámokat a társadalmi-gazdasági jelenségek és folyamatok elemzésénél kiszámítani és alkalmazni.

Lenin és Sztálin munkái a statisztikai adatok tudományos elemzésének klasszikus példáit tartalmazzák. Műveikben mélyrehatóan vizsgálják a társadalmi statisztika adatait, megtaláljuk azokban a világosan és félreérthetetlenül kifejezett pártos nézőpontot és az adatoknak a politikai-gazdasági viszonyok általános összefüggéseiben való konkrét elemzését. A társadalmi élet bármely területéről vett statisztikai adatok tudományos elemzésekor a marxizmus-leninizmus klasszikusainak iránymutató tételei szolgálnak kiindulópontul.

A társadalmi jelenségek tudományos elemzésének alapvető feladata társadalmi-gazdasági lényegük feltárása, fejlődésük törvényeinek megállapítása. Lenin „Az agrárkérdés Oroszországban a XIX. század végén” című munkájában az alábbiakat írta: „... az oroszországi agrárkérdés terén folytatott mindennemű kutatás első feladata az agrárviszonyok osztálytartalmának jellemzése céljából szükséges alapvető adatok megállapítása. S csak miután tisztáztuk, hogy milyen osztályokkal és a fejlődés milyen irányzatával van dolgunk, csak akkor lehet szó a részletkérdésekről, a fejlődés üteméről, az általános irányzat egy vagy másfajta változatairól, stb.”⁴

A folyamat lényegének és tartalmának tisztázása után a következő igen fontos megoldandó feladat: jellemezni kell a folyamatot konkrét viszonyokban, jellemezni kell a fejlődés során bekövetkezett változásokat. A folyamat általános jellemzésén kívül ki kell mutatni a fejlődés ütemét, fel kell tárni elterjedtségének mélységét és mértékét, mozgásának formáit, összefüggéseit, stb. Lenin az általa végzett minden oldalra kiterjedő, mélyreható vizsgálat alapján pontosan meghatározta az oroszországi agrárviszonyok társadalmi-gazdasági lényegét a reform utáni időszakban és megállapította azok osztálytartalmát. Lenin feltárta annak a társadalmi-gazdasági mechanizmusnak jellegét, amely a XIX. század végén bekövetkezett agrárválsághoz vezetett, egyben általános képet festett az agrárviszonyokról, meghatározta a kapitalizmus fejlődésének formáit a falun, e formák elterjedésének ütemét, stb. és erre a célra az orosz zemsztvo-

⁴ Lenin Művei, 15. kötet, 107. old., oroszul és Lenin: Az agrárkérdésről, II. kötet, Szikra, Budapest, 1950, 62. old.

valamint a hivatalos, a kormány által kiadott statisztikai adatokat használta fel. Abból a célból, hogy kimutassa például mennyire a piactól függött akkoriban a parasztgazdaság, a voronyezsi zemsztvo háztartásstatisztikai adatai alapján a következő táblát állította össze:

	A paraszt pénzbeni kiadásainak és bevételeinek százalékáránya az összes kiadásokhoz és az összes bevételekhez viszonyítva	
Lónélküliek	57,1	57,6
1 lóval rendelkezők	46,5	41,4
2 lóval rendelkezők	43,6	45,7
3 lóval rendelkezők	41,5	42,3
4 lóval rendelkezők	36,9	40,8
5 vagy több lóval rendelkezők	60,2	59,2
<i>Átlagban</i>	49,1	47,9

A táblában idézett adatokból Lenin azt a következtetést vonhatta le, hogy „még a középparaszt gazdasága is — nem is beszélve a jómódú és a nyomorgó, a félproletár-parasztokról — rendkívül nagy mértékben alá van vetve a piacnak”.⁵

Lenin az adatok összeségének tanulmányozása alapján egyidejűleg rámutatott arra is, hogy a mezőgazdaság a piactól való függés mértékének megfelelően milyen *sajátságos* formát vesz fel, és azt mondta: „A mezőgazdaság nem egyik napról a másikra és a különféle gazdaságokban, valamint az ország különböző kerületeiben nem egyenlő mértékben válik piacra termelő mezőgazdasággá.”⁶

Lenin mindig hangsúlyozottan rámutatott arra, hogy milyen rendkívül fontos a kapcsolatainkban és kölcsönös összefüggéseinkben vett tények összeségének elemzése. „A társadalmi jelenségek terén nincs még egy annyira elterjedt és hibás eljárás, mint az *egyes* jelentéktelen tények kiragadása, a példákvaló játék. Példákat felhozni általában igen könnyű, de annak vagy nincs semmi értelme, vagy tisztán negatív értelme van, mert a dolgok lényege az egyes esetek történelmi konkrét viszonyaiban rejlik. A tények, ha *egészükben* és *összefüggéseikben* vesszük őket, nemcsak ‚makacsok‘, hanem kétségtelenül bizonyító erejűek is. Ha a tényeket az egészből, összefüggésükből kiragadjuk, ha azok nem teljesek, vagy önkényesek, akkor nem tekinthetők többnek, mint pusztá játéknak, vagy még annál is rosszabbnak... .

Ebből világosan következik: meg kell kísérelni olyan alap meghatározását, amelyre támaszkodni lehetne és amellyel össze lehetne hasonlítani azokat az ‚általános‘, ‚példaként‘ kiragadott tételeket, amelyekkel napjainkban bizonyos országokban oly mértéktelenül visszaélnak. Hogy ez ténylegesen alap legyen, nem az egyes tényeket kell venni, hanem a tényeknek a szemlélendő kérdéshez tartozó teljes *összeségét*, *egyetlen* kivétel nélkül... .”⁷

Lenin „Az imperializmus, mint a kapitalizmus legfelsőbb foka” című munkája francia és német kiadásához írt előszavában rámutatott arra, hogy az 1914—1918. évi világháborúban résztvevő országok uralkodó osztályai

⁵ Lenin Művei, 15. kötet, 109. old., oroszul és Lenin: Az agrárkérdésről, II. kötet, Szikra, Budapest, 1950, 64. old.

⁶ U. o. 110., ill. 64. old.

⁷ Lenin Művei, 23. kötet, 266. old., oroszul és Statisztikai Szemle, 1949. 10—11. sz., 275—276. old.

objektív helyzetének ábrázolásához „nem példákat és egyes adatokat kell vennünk (a társadalmi élet jelenségeinek rendkívüli bonyolultsága következtében bármely tétel alátámasztására mindig találhatunk akármennyi példát, vagy egyes adatot), hanem feltétlenül *valamennyi* hadviselő állam és az egész világ gazdasági életének *alapjaira* vonatkozó adatok összességét“.⁸

Lenin és Sztálin azt tanítják, hogy a statisztikai adatok elemzésére szükség van mind a tudományos kutatás, mind a munkásosztály marxista pártjának gyakorlati tevékenysége szempontjából. A statisztikai adatok elemzésének a proletariátus forradalmi harca szempontjából való jelentőségét Lenin világosan feltárta „A munkások bére és a kapitalisták nyeresége Oroszországban“ című 1912 augusztusában a „Pravda“-ban közzétett cikkében. Lenin ebben a cikkében a Pénzügyminisztérium ipari osztálya által 1908-ban végrehajtott oroszországi gyári-üzemi összeírás adatait vizsgálta. A megfigyelés 19 983 gyárra terjedt ki, ezekben a gyárakban összesen 2 253 787 munkást foglalkoztattak. A felvétel adatai szerint az 1908. évi össztermelés 4651 millió rubel volt, s ebből a munkásoknak munkabéreként 555,7 millió rubelt fizettek ki, a kapitalisták összes többi költségei 4082 millió rubelt tettek ki.

Lenin mindenekelőtt rámutatott arra, hogy a felvételi adatok a munkások bérét nagyobbak, a kapitalisták nyereségét pedig kisebbnek tüntetik fel, minthogy csak a gyárosokat és az üzemtulajdonosokat kérdezték meg, a munkásokat nem tartották szükségesnek megkérdezni. Lenin az adatok elemzése alapján megállapította, hogy a munkások átlagos munkabére évi 246 rubel, illetve havi 20 rubel 50 kop. volt, azaz tulajdonképpen éhbér volt. Ugyanakkor Lenin azt is kiszámította, hogy egy-egy kapitalista évi átlagos nyeresége 297 000 rubelt tett ki és minden egyes munkás évi 252 rubel nyereséget hozott a tőkésnek. Ezt az utóbbi számot összehasonlítva a munkás évi munkabérével, Lenin ezt írja: „Ebből következik, hogy a munkás a nap *kisebbik részében* magának, a nap *nagyobbik részében* pedig a tőkésnek dolgozik. Ha például a munkanapot átlagosan 11 órának vesszük, akkor kiderül, hogy a munkás összesen csak 5½ óráért, sőt még az 5 és ½ óránál is kevesebbért kap fizetést. A nap hátralévő 5½ órája alatt a munkás ingyen dolgozik, nem kap érte bért és a munkás fél napi egész termelése a tőkésnek nyeresége.“⁹ Így tehát Lenin öt mutatószám, valamint néhány számítás és összehasonlítás alapján feltárta a burzsoá statisztika ferdtégeit és világos, kifejező jellemzést adott a proletariátus és a burzsoázia osztályellentéteiről.

A statisztikai adatok tudományos elemzésének a szovjet rendszerben, ahol az állam tervszerűen irányítja a népgazdaságot, rendkívül nagy jelentősége van.

A társadalmi statisztika adatainak az elméleti általánosítást és a kommunizmus építése gyakorlati feladatainak megoldását szolgáló elemzésére vonatkozóan klasszikus példákat tartalmaznak Sztálin művei, nevezetesen a pártkongresszusokon mondott beszámolóit.

Sztálin elvtárs a SzK(b)P XVIII. Kongresszusán mondott beszámolójában jellemezte a Szovjetunió belső helyzetét és vizsgálta az ország gaz-

⁸ Lenin Művei, 22. kötet, 178. old., oroszul és Lenin: Válogatott művek, I. kötet, Szikra, Budapest, 1948, 916. old.

⁹ Lenin Művei, 18. kötet, 233. old., oroszul.

dasági és politikai helyzetére vonatkozó konkrét adatokat. Sztálin elvtárs a szovjet statisztika kétségbevonhatatlan adatai alapján megállapította azt a tényt, hogy a termelés technikája és az ipar fejlődésének üteme tekintetében a Szovjetunió már elérte, sőt el is hagyta a főbb kapitalista országokat, s konkrét statisztikai adatok összehasonlítása alapján rámutatott arra, hogy gazdasági tekintetben viszont, vagyis az egy főre eső ipari termelés mennyisége tekintetében a Szovjetunió még elmaradt. Ebből azt a következtetést vonta le, hogy a legközelebbi időben gazdasági tekintetben is el kell érni és túl kell haladni a főbb kapitalista országokat, termékbőséget kell elérnie és lehetővé kell tenni az átmenetet a kommunizmus első szakaszáról a kommunizmus második szakaszára. A szovjet nép ezt a feladatot sikerrel oldja meg a háborúutáni időszakban.

A szocializmus győzelme a Szovjetunió szocialista gazdaságának rendkívül gyors növekedését a, dolgozók jólétének gyors emelkedését és a kultúra felvirágzását eredményezte. Ahhoz, hogy ezt felismerjük és hogy a termelés szocialista módjának a termelés kapitalista módjával szembeni fölényét konkrétan kifejezhessük, a Szovjetunióban végbement népgazdasági folyamatot számszerűen kell megvilágítani, s a tudományos statisztika pontos mutatószámaival kell kifejezni.

A szovjet statisztika legfontosabb feladata a népgazdasági terv teljesítésére vonatkozó beszámolósi adatok elemzése. A szovjet statisztika nem elégedhet meg a tervteljesítés tényleges színvonalának egyszerű megállapításával — tanulmányoznia kell azokat az okokat, amelyek az adott eredményt létrehozták, fel kell tárni a tartalékokat, ki kell mutatni a munka legjobb példáit, stb. Mindezt a beszámolósi adatok rendszerezése és elemzése alapján lehet elérni.

„Értelmes közgazdász — írta Lenin — üres tételek helyett nekilát a beszámolóknak, a számok, az adatok tanulmányozásának, kielemezésének a gyakorlati tapasztalatokat és megmondja hol a hiba, hogyan kell azon segíteni.”¹⁰ Lenin és Sztálin azt követelik, hogy a szovjet statisztikusok a statisztikai adatokat tudományosan dolgozzák fel és elemezzék, hogy helyes következtetéseket vonhassanak le az ipar, stb. irányítása szempontjából. Lenin az „Ekonomicszeszkája Zsizny” („Gazdasági élet”) című folyóirat szerkesztőségéhez írott leveleiben rámutatott arra, hogy az adatokat gondosan kell rendszerezni, össze kell hasonlítani, ki kell mutatni a fejlődés dinamikáját, elemezni kell az eredményesen dolgozó, vagy akár csak a többieket megelőző vállalatok adatait, fel kell tárni az elmaradt vállalatok sikertelenségének okait, stb. Lenin rámutatott arra, hogy a legfontosabb gazdasági kérdésekre vonatkozó összesítéseknek feldolgozott, kielemezett összesítő statisztikát és gyakorlati következtetéseket kell adniok.¹¹

Lenin és Sztálin rámutatnak arra, hogy a statisztikai adatok önmagukért való elemzése anélkül, hogy figyelembe vennők azoknak a jelenségeknek lényegét és fejlődési formáját, amelyre az adatok vonatkoznak, „statisztikai gyakorlatozás”, „játék a számokkal”. A statisztikai elemzést és számításokat a vizsgált folyamatok helyes elméleti értelmezése, valamint azok fejlődési formáinak és törvényeinek ismerete alapján kell elvégezni. Ahhoz, hogy statisztikai képet adjunk például a jelenlegi kapi-

¹⁰ Lenin Művei, 32. kötet, 119—120. old., oroszul és „Szovjet statisztikusok a szocialista statisztikáról”, Statisztikai Kiadó Vállalat, Budapest, 1950, 127. old.

¹¹ Lenin Művei, 33. kötet, 15., 16., 17. old., oroszul és B. M. Volin: Statisztika és politika, Statisztikai Kiadó Vállalat, Budapest, 1951, 6. old.

talista válságok alakulásáról, helyes ismereteinknek kell lenniök az imperializmus lényegéről a kapitalizmus általános válságának korszakában és ismernünk kell a gazdasági válságokat létrehozó adatokat. Enélkül a gazdasági válságokat jellemző statisztikai adatokat tudományosan nem lehet elemezni. Az USA gazdasági rendszerét és politikáját jellemző statisztikai adatokat sem lehet tudományosan elemezni, ha nem tárjuk fel az agresszív amerikai imperializmus igazi lényegét és arra irányuló kísérleteit, hogy fegyveres erővel valósítsa meg világhatalmi törekvéseit és a világ összes népei leigázására irányuló örült terveit.

A társadalomgazdasági viszonyok számszerű megvilágításánál a kiindulási alap azok minden oldalra kiterjedő elemzése. „A statisztika csak a nyereséghányadot létrehozó viszonyok megértése után lehet abban a helyzetben, hogy hatékonyan elemezze a munkabérhányadot a különböző korszakokban és a különböző országokban.“¹²

Lenin és Sztálin munkáikban nyomatékonyan hangsúlyozták, hogy a statisztikának feltétlenül helyes elméleti megvilágítást kell adnia a társadalmi jelenségekről. Lenin „A kapitalizmus fejlődése Oroszországban“ című kiváló művében rámutat arra, hogy a narodnyik közgazdászok milyen tudatlanok a gyári-üzemi statisztika kérdéseiben és ezt írja: „...nevetéses dolog a gépi nagyipar fejlődésének kérdésére egyesegyedül a gyári statisztikából vett adatokkal válaszolni. Etnél a kérdésnél nemcsak a statisztikáról van szó, hanem mindama formákról és fejlődési fokokról is, amelyeken egy ország kapitalista iparfejlődése átmegy. Csak miután mindezeknek a formáknak lényegét és megkülönböztető sajátosságait tisztáztuk, csak akkor van értelme annak, hogy egyik vagy másik forma fejlődését megfelelő módon feldolgozott statisztikai adatokkal szemléltessük“.¹³

Lenin „Újabb gazdasági mozgalmak a paraszti életben“ című cikkében rámutat arra, hogy a parasztgazdaság egyes oldalainak elszigetelt vizsgálata helytelen módszer: „...külön, más oldalak figyelembevétele nélkül ismertetni a parasztgazdaság egy bizonyos oldalát — teljesen lehetetlen; mesterségesen ki kell ragadni ezt a bizonyos kérdést és elvész az egységes kép“.¹⁴

Lenin „A kapitalizmus a mezőgazdaságban“ című munkájában rámutatott „azokra a feltételekre, amelyek nélkül a statisztika felhasználása csak *visszaélésre* vezethet“ és kihangsúlyozta, hogy „A tőkés nagyüzemi termelés feltétlenül meg kell különböztetni a kapitalizmuselöttitől. A kutatást feltétlenül *külön-külön kell folytatni* az egyes területek szerint, amelyek a mezőgazdaság formáinak és a mezőgazdasági fejlődés történelmi feltételeinek tekintetében lényeges és eltérő sajátosságokat mutatnak fel“.¹⁵

A statisztikai kutatás eljárásait és módszereit a vizsgált társadalmi-gazdasági folyamatok jellege szabja meg. A társadalmi-gazdasági folyamatok és jelenségek minőségi sajátosságai egyben az egyes eljárások alkalmazásának alapjait, a statisztikai adatok elemzésének módszereit is meghatározzák. Lenin nem egyszer rámutatott arra, hogy a kutatás módszereit attól függően kell változtatni, hogy a társadalmi jelenség az adott konkrét

¹² Marx: A tőke, III. kötet, 1949, 249. old., oroszul.

¹³ Lenin Művel, 4. kiadás, 3. kötet, 398. old., oroszul és Lenin: A kapitalizmus fejlődése Oroszországban. Szikra, Budapest, 1949, 450. old.

¹⁴ Lenin Művel, 4. kiadás, 1. kötet, 4. old., oroszul és u. a., Szikra, Budapest, 1951; 4. old.

¹⁵ Lenin Művel, 4. kiadás, 4. kötet, 116. old., oroszul és Lenin: Az agrárkérdésről, I. kötet, Szikra, Budapest, 1950, 30. old.

történelmi viszonyok között milyen fejlődési formát mutat. „A tőke maga alá rendeli és a maga módján átalakítja a földbirtoknak mindezeket a különböző formáit — írja Lenin „Új adatok a mezőgazdasági kapitalizmus fejlődéstörvényeiről” című munkájában —, de éppen ennek a folyamatnak megértése, értékelése és statisztikai kifejezése céljából feltétlenül szükséges érteni ahhoz, hogyan kell a kérdés felvetését és a kutatási módszereket a folyamat különböző *formáihoz* alkalmazni.“¹⁶ Lenin ezt a gondolatát többször hangsúlyozta.¹⁷ A statisztikai adatok elemzését Lenin és Sztálin munkáiban mindig a határozott irány és cél jellemzi. Mindenekelőtt világosan és pontosan meg vannak adva a kutatás feladatai, pontosan vannak feltéve a főkérdések, amelyekre azután mélyreható elemzés alapján kimerítő választ adnak. „A kapitalizmus fejlődése Oroszországban” című munka első fejezetében a következő alapvető kérdést teszi fel Lenin: „... miként és milyen irányban fejlődnek az orosz népgazdaság különböző ágai? Miben áll az összefüggés és a kölcsönös függés e különböző ágak között?”¹⁸

A könyv következő fejezetei ezekre a kérdésekre válaszoló adatok elemzését adják. Oroszország XIX. századvégi gazdasági tevékenységének lenini elemzése szolgált alapul a munkásosztály marxista pártja programjának és taktikájának kidolgozásához.

Sztálin elvtárs rendkívül sok statisztikai adatot használ fel a népgazdaság és kulturális élet fejlődésének elemzésénél. A szovjet élet sokoldalú sztálini elemzése a Szovjetunióban a kommunizmus építése programjának alapja.

*

Lenin és Sztálin munkáikban rámutatnak arra, hogyan kell értékelni az egyes feladatok megoldásánál alkalmazott statisztikai adatokat, teljességük, megbízhatóságuk és az elemzés céljaira való alkalmasságuk szempontjából.

A statisztikai adatok értékelésének teljesnek és sokoldalúnak kell lennie. Az értékelést az adatgyűjtés módszereinek tisztázásával kell kezdeni és a feldolgozás módszereinek — ideértve az összesítést, a csoportosítást és az általánosító mutatószámok kiszámítását — felülvizsgálásával kell befejezni.

A burzsoá statisztika adatainak elemzésénél figyelembe kell venni, hogy ezek az adatok teljes egészükben a burzsoázia érdekeit szolgálják. A burzsoá statisztika már az adatgyűjtésnél és különösen a feldolgozásnál számos különböző ferdítő és hamisító módszert alkalmaz. A burzsoá statisztikai adatokat kritikai értékelés és megfelelő feldolgozás esetén felhasználhatjuk arra, hogy rámutassunk a kapitalista rendszer hibáira és fekélyeire. Marx, Engels, Lenin és Sztálin zseniális munkáiban számos példát találhatunk arra vonatkozóan, hogyan kell a kapitalista országok statisztikai adatait kritikailag feldolgozni és a burzsoázia védelmezőit leleplezni. Marx Károly „A tőke” című munkájában az angol gyári törvények „szándékos statisztikai csalás”-áról és a parlament által a munkások helyzetéről közölt adatok hazug voltáról beszél, amelyeket „külön is be lehetne

¹⁶ Lenin Művei, 4. kiadás, 22. kötet, 46—47. old., oroszul és Lenin: Az agrárkérdésről, II. kötet, Szikra, Budapest, 1950, 251. old.

¹⁷ Lenin Művei, 4. kiadás, 15. kötet, 111. old.; 22. kötet, 10. old. és másutt.

¹⁸ Lenin Művei, 4. kiadás, 3. kötet, 47. old., oroszul és Lenin: A kapitalizmus fejlődése Oroszországban, Szikra, Budapest, 1949, 51. old.

bizonyítani".¹⁹ Lenin „A fémmunkások sztrájkja 1912-ben“ című cikkében hangsúlyozta, hogy „mind a gyárosok, mind a kormány sztrájk-statisztikája *mindig* tartalmazni fog nemcsak hiányosságokat, hanem ferdtéseket is“.²⁰ Lenin „Újabb adatok a mezőgazdasági kapitalizmus fejlődéstörvényeiről“ című művében rámutatott arra, hogy az USA statisztikája mennyire sablonos, mennyire tudománytalan, leleplezte e statisztika apologetikus jellegét és rámutatott arra, hogy ez a statisztika az uralkodó, kizsákmányoló osztályok érdekeinek van alárendelve.²¹ Lenin a földbirtoknak a terület nagysága szerinti, az USA mezőgazdasági statisztikájában oly bőven alkalmazott csoportosítási módszeréről ugyanott a következőket írja: „Ennek eredménye a kapitalista társadalomban *meglévő osztályellentétek letompításának* gyökeresen helytelen, a dolgok valóságos állását teljesen eltorzító — de a burzsoáziának nagyon tetsző — képe. Ennek az eredménye a *kisföldművesek helyzetének* nem kevésbé hamis és a burzsoáziának nem kevésbé tetszetős *szépitgetése*, ennek eredménye — a kapitalizmus védelme.“²² Sztálin elvtárs is ismételtén rámutatott arra a tényre, hogy a statisztikai adatokat a burzsoázia érdekében elferdítik. Így például leleplezve a nemzeti jövedelem kiszámításával kapcsolatosan alkalmazott burzsoá hamisítási módszereket, rámutatott arra, hogy a burzsoá közgazdászok a kapitalisták jövedelmeit igyekeznek eltitkolni és kisebbnek feltüntetni, a munkásosztály jövedelmét viszont, az óriási fizetésű tisztviselőket is a munkások közé sorolva, igyekeznek nagyobbak feltüntetni, stb.²³

Lenin és Sztálin leleplezik a burzsoá statisztikusok előszeretettel alkalmazott módszereit, amelyek ezek segítségével mindenekelőtt azzal hamisítják meg a statisztikai adatokat, hogy az adatok lényegének elemzését kizárólagosan mennyiségi mutatószámok területének formalista vizsgálatával cserélik fel és az elemzést játékká, üres, tartalmától és lényegétől megfosztott statisztikává változtatják.

A burzsoá statisztikusok a valóságot többek között azzal is megváltoztatják, hogy az egyes objektumok számszerinti megoszlását kevésbé lényeges ismérvek alapján „elemzik“. Az összefüggésekből kiragadott, egyenként vett adatok elszigetelt vizsgálatának ez a módszere igen jó fegyvernek tűnik a kapitalizmus védelmezőinek kezében. A burzsoá közgazdászok és statisztikusok megállapítják például, hogy a kapitalista országokban a nagyvállalatok száma jelentéktelen és ebből azt a következtetést vonják le, hogy ezekben az országokban a kisipar van túlsúlyban. „Az *ilyen* megítélési módszerrel multhatatlanul arra a következtetésre kell jutni, hogy az *ipar* a legfejlettebb tőkés országokban „decentralizálódik“, hiszen a törpe- és a kisüzemek százalékaránya *mindenütt és mindig* a legnagyobb, a nagyüzemek hányada viszont — jelentéktelen.“ A kapitalizmus védelmezői „megfelelkeznek egy „csékélyeségről“: az össztermelés túlnyomó része kiszámú nagyüzemben összpontosul“.²⁴

¹⁹ Marx: A tőke, I. kötet, 426. old., 181. jegyzet, oroszul és u. a., Szikra, Budapest, 1948, 454. old.

²⁰ Lenin Művei, 19. kötet, 290. old., oroszul.

²¹ Lenin Művei, 22. kötet, 22., 48., 59. old., oroszul és Lenin: Az agrárkérdésről, II. kötet, Szikra, Budapest, 1950, 222., 253., 263. old.

²² Lenin Művei, 4. kiadás, 22. kötet, 58. old., oroszul és Lenin: Az agrárkérdésről, II. kötet, Szikra, Budapest, 1950, 263. old.

²³ Sztálin Művei, 12. kötet, 294. old., oroszul és u. a., Szikra, Budapest, 1950, 315. old.

²⁴ Lenin Művei, 4. kiadás, 13. kötet, 180. old., oroszul és Lenin: Az agrárkérdésről, I. kötet, Szikra, Budapest, 1950, 209. old.

Lenin ragyogóan feltárta és számos példával mutatta be annak a módszernek jellegét, amely csupán az egyes csoportokba tartozó objektumok létszámára vonatkozó adatok elszigetelt vizsgálatára irányul. Abból az alkalomból, hogy Edward Dávid, az ismert revizionista, kizárólagosan a földbirtok nagysága szerint csoportosított gazdaságok számára vonatkozó adatok alapján azt „bizonyította“, hogy Németországban a kertészetben a „kisüzem“ érvényesül, Lenin a következőket írja: „Ennek kell bizonyítania a kisüzemi termelés érvényesülését a kertészetben. Ezt kell az agronómia terén nagy olvasottsággal rendelkező Dávid tudományos munkájának tekintenünk. Ha ez így van, akkor nem akarjuk megérteni, hogy mit neveznek tudományos szédelésnek.“²⁵ Lenin kimutatja, hogy miben áll Dávid szédelése, aki még a vetésterületekről sem közöl adatokat, nem is szólva más sokkal fontosabb mutatószámokról (a tőke nagysága, a bér-munka, stb.). Megállapítást nyert, hogy az összes „kertészek“ 6%-ának kezében összpontosult a piacra termelő kertészet összes földterületének 51,4%-a. „Ezek — nagytőkések, akiknél a kertészet a tőkés mezőgazdaság (100—135 ha-os gazdaságok) kiegészítése. Következésképpen a piacra termelő kertészet igen magasfokú tőkés összpontosulást mutat. Dávid pedig... azt merészeli állítani, hogy a ‚kisüzemi termelés érvényesül‘, vagyis a bér-munka nélküli termelés. Arról, hogy a piacra termelő kertészetnél mekkora gazdaság követeli meg bér munkások segítségét, *nem szolgál adatokkal.* Így kezeli a tudós Dávid a statisztikát.“²⁶

Lenin és Sztálin munkái klasszikus példát tartalmaznak arra vonatkozóan, hogy miként kell a felhasznált statisztikai anyagot értékelni. A különböző forrásoknak munkáikban való felhasználásakor rendkívül gondosan ellenőrzik ezeket a forrásokat és megállapítják, hogy az azokban található adatok mennyire alkalmasak következtetések levonására. Lenin igen nagybecsülte az orosz zemsztovstisztika eredményeit, amely sok igen fontos anyagot adott a reform utáni Oroszország gazdasági életének tanulmányozásához, de mindig kritikailag ellenőrizte ezeket az adatokat, tudományosan csoportosította, feldolgozta azokat, pótolta a hiányokat és kiküszöbölte a számításokban található hibákat.

Azt, hogy mennyire sokoldalú és alapos volt a statisztikai adatok említett ellenőrzése és feldolgozása, „A kapitalizmus fejlődése Oroszországban“ („Lenin-Gyűjtemény“ XXXIII.) és „Az imperializmus, mint a kapitalizmus legfelső foka“ („Az imperializmusról szóló füzetek“) című munkáihoz készített és a Lenin-Gyűjteményben közzétett előkészítő anyagból is láthatjuk. Minden egyes, az említett zseniális munkákban idézett számot, minden egyes tényt Lenin a különböző források összehasonlítása és a feldolgozás és elemzés tudományos statisztikai módszereinek alkalmazásával, gondos ellenőrzés útján állapított meg. Leninnek az elemzéshez és a következtetések levonásához szükséges megbízható tényleges adatok kiválasztásával kapcsolatos valósággal gigantikus munkája különleges vizsgálatot és megvilágítást érdemel.

Lenin és Sztálin igen nagy figyelmet szentel annak, hogy a felhasznált adatok megbízhatóak és elegendők legyenek ahhoz, hogy tudományos következtetéseket lehessen belőlük levonni. Lenin „A ‚dolgozó‘ parasztság

²⁵ Lenin Művei 4. kiadás, 13. kötet, 153—154. old., oroszul és Lenin: Az agrárkérdésről, I. kötet, Szikra, Budapest, 1950, 182. old.

²⁶ U. o. 154., ill. 183. old.

és a földdel való kereskedés" című cikkében a következőket írja: „A Moszkva környéki parasztgazdaságok első körzete... több mint kétezer parasztgazdaságot ölel fel. Ez a szám elég nagy ahhoz, hogy tanulmányozhassuk a proletariátus és a burzsoázia közötti tipikus viszonyt a 'dolgozó' parasztságon belül.”²⁷

Lenin és Sztálin az adatokat csak akkor használják fel munkáikban, ha meggyőződtek arról, hogy az adatok megbízhatóak és a kitézött feladatok megoldására alkalmasak.

Az adatok értékelésénél figyelembe kell venni, hogy nem minden tényt lehet számokban kifejezni. Semmiféle számmal nem lehet kifejezni például annak az igának a súlyosságát, amely a munkásokat és a dolgozó parasztságot a kapitalista országokban nap mint nap terheli, ugyanígy viszont nem lehet egyszerűen számokkal mérni a kapitalista rabságból felszabadult szovjet dolgozók helyzetében beállott gyökeres változást. Lenin „Az agrárkérdés Oroszországban a XIX. század végén” című munkájában a parasztságnak a jobbágyság továbbélő csökevényei következtében fennálló nehéz helyzetét jellemezvén, rámutatott arra, hogy sem a „felső harmincezer” földbirtokos és a milliókra menő parasztgazdaságok földjének nagyságára, sem a paraszti földbirtok középkori válaszfalaira vonatkozó adatok nem elegendők annak felmérésére, hogy milyen mértékben „szorongatják”, nyomják el, fojtogatják ténylegesen a jobbágyság továbbélő csökevényei a parasztokat. „A csirkét sincs hová kiengedni — ez a keserű paraszti igazság, ez az 'akasztófahumor' minden hosszú idézetnél jobban érzékelteti a paraszti földbirtoknak azt a sajátosságát, amelyet statisztikailag lehetetlen kifejezni.”²⁸

Körülbelül ugyanígy beszél Lenin arról a kisparaszti mezőgazdaságban tapasztalható rendszertelen munkáról, amelyet a mezőgazdasági gépek tökéles alkalmazásának növekedése vált ki. „A kistermelő, akinek nincs lehetősége a tökéletesített munkaeszközök alkalmazására, kénytelen elmaradni a föld megmunkálásában, mert a régi munkaeszközök meghagyásával a föld megmunkálására fordított munka növelése, a 'szorgalom' fokozása és a munkanap meghosszabbítása útján százak és ezrek közül csak egyesek, illetőleg néhány tucat tudja 'utolérni' a nagygazdát. Következésképpen, a géphasználat statisztikája éppen a kisüzemben tapasztalható mértéken felüli munkának arra a tényére mutat rá, amelyet a marxisták mindig hangsúlyoznak. Semmiféle statisztika sem tüntetheti fel közvetlenül ezt aényt, de ha a statisztikai adatokat gazdasági jelentőségük oldaláról tekintjük, világossá válik, hogy a gazdaság milyen típusainak kell, mégpedig feltétlenül, kialakulniok a modern társadalomban a géphasználat, illetőleg a géphasználat lehetetlensége esetén.”²⁹

Lenin azokról a vívmányokról, amelyeket a munkásosztály az 1905. évi sztrájkok eredményeként ért el, a következőket írta: „A munkások ötéves sztrájkharcának eredményei nemcsak a munkabér emelkedésében jutnak kifejezésre. Ezen túlmenően a munkás egész helyzete általában jobbra fordult.

²⁷ Lenin Művei, 20. kötet, 114. old., oroszul.

²⁸ Lenin Művei, 4. kiadás, 15. kötet, 61. old., oroszul és Lenin: Az agrárkérdésről, II. kötet, Szikra, Budapest, 1950, 12. old.

²⁹ Lenin Művei, 16. kötet, 406. old., oroszul és Lenin: Az agrárkérdésről, II. kötet, Szikra, Budapest, 1950, 101. old.

A munkások helyzetében bekövetkezett javulás méreteit számokkal nem lehet pontosan kifejezni, de minden munkás jól megértette és megérezte az 1905—1906. években ezt a javulást.³⁰

Meg kell említeni továbbá, hogy számos tény, csak közvetve és távolról sem teljes mértékben lehet statisztikailag kifejezni. Lenin a mezőgazdasági kapitalizmus fejlődéstörvényéről szóló munkájában rámutatott arra, hogy a gazdaság nagyságáról nem elegendő csupán a földterület nagysága alapján véleményt alkotni.³¹ A kapitalista társadalomban a mezőgazdaság belterjességének fokozódása mellett nap mint nap növekszik a gazdaság mérete, növekszik a termelés és csökken a földbirtok nagysága. A burzsoá közgazdászok és statisztikusok figyelmen kívül hagyják ezt a körülményt és egyetlen tény, a nagygazdaságok területének csökkentése alapján vonják le „következtetéseiket“, espedig azt, hogy a földművelésben a kisüzemű gazdaság „érvényesül“ és kiszorítja a nagygazdaságot.

A vizsgált tények politikai-gazdaságtani jelentőségét távolról sem fejezi ki teljes mértékben például az egyes társadalmi csoportokhoz és típusokhoz tartozó különböző gazdaságkategóriáknak az összes gazdaságokhoz viszonyított aránylagos súlya. Lenin „A kapitalizmus fejlődése Oroszországban“ című könyve második kiadásának előszavában a következőket írta: „Oroszország társadalmi és gazdasági rendjének és következképpen osztályszerkezetének azt az elemzését, amelyet ebben a műben gazdasági kutatások és statisztikai adatok kritikai vizsgálata alapján adtam, most, a forradalom folyamán, valamennyi osztály nyílt politikai fellépése igazolja. A proletariátus vezetőszerpe teljes egészében megmutatkozott. Az is nyilvánvalóvá vált, hogy ebben a történelmi mozgalomban a proletariátus ereje összehasonlíthatatlanul nagyobb, mint az egész lakossághoz mért arányszáma.“³²

A legmélyrehatóbb politikai-gazdaságtani elemzés kiindulási pontjaul szolgáló tények tudományos megállapítására és értékelésére, Sztálin „A gabonafronton“ (1923) című munkájában klasszikus példát találunk. Sztálin elvtárs az elemzés alapvető céljait a következő kérdésekben foglalta össze: „Mi tehát a gabonafronton felmerült nehézségeink alapja?“ és „Hol a kivezető út ebből a helyzetből?“ Sztálin elvtárs mindenekelőtt megállapítja a tényeket és feltárja azok jelentőségét.

„Nem tény-e csakugyan, hogy már elértük a vetésterületek háborúelőtti méreteit? De igen, tény. Hát nem tény-e, hogy az összes gabonatermés már a múlt évben elérte a háborúelőtti termés méreteit, vagyis 5 milliárd pud gabonára rúgott? De igen, tény. Akkor mivel magyarázható az, hogy mindezek ellenére félannyi árugabonát termelünk, külföldre körülbelül huszadrész annyi gabonát szállítunk ki, mint a háború előtt?“³³ A forradalomelőtti Oroszországnak és a Szovjetunióknak a kolhozrendszer győzelme előtti gabonatermelésére vonatkozó adatok vizsgálata alapján Sztálin elvtárs három vitathatalan tételt állapított meg:

1. Az Októberi Forradalom eredményeként a gabonatermékek túlnyomó tömegének termelése a földesurak és a kulákok kezéből a kis- és középparasztok kezébe ment át. A dolgozó parasztság, miután teljesen fel-

³⁰ Lenin Művei, 19. kötet, 324. old., oroszul.

³¹ Lenin Művei, 22. kötet, 20., 26. old., oroszul és Lenin: Az agrárkérdésről, II. kötet, Szikra, Budapest, 1950, 222., 228. old.

³² Lenin Művei, 4. kiadás, 3. kötet, 9. old., oroszul és Lenin: A kapitalizmus fejlődése Oroszországban, Szikra, Budapest, 1949, 13. old.

³³ Sztálin Művei, 11. kötet, 83—84. old., oroszul és u. a., Szikra, Budapest, 1950, 91. old.

szabadult a földesurak igája alól és alapjában aláasta a kulákság erejét, lehetőséget nyert arra, hogy komoly mértékben megjavítsa anyagi helyzetét. Ebben nyilvánul meg mindenekelőtt az a döntő nyereség, amelyet az Októberi Forradalom a parasztok fő tömegeinek juttatott.

2. Az árugabona legfőbb szállítóivá a kis- és elsősorban a középparasztok lettek. A Szovjetunió az Októberi Forradalom eredményeképpen a kisparaszti gazdaság országává, a középparaszt pedig a földművelés „központi alakjává” lett.

3. A földesúri gazdaságok felszámolása, a kulákgazdaságoknak több mint kétharmaddal való csökkentése, áttérés az alacsony árutermelésű kisparaszti gazdaságokra, és a valamennyire is fejlett kollektív nagyüzemű gazdaságok hiánya a háborúelőtti időhöz viszonyítva az árugabonatermelés erős csökkenéséhez kellett, hogy vezessen és tényleg arra is vezetett. „Tény az — mondotta Sztálin elvtárs —, hogy most félannyi árugabonánk van, bár az összes gabonatermelés elérte a háborúelőtti színvonalat.

Itt van a gabonafronton felmerült nehézségeink alapja.⁸⁴

Sztálin elvtárs megállapította, hogy a mezőgazdaság kollektivizálásának kezdetén a gabonafronton mutatkozó nehézségeket a kis- és középparaszttgazdaságoknak, amelyek akkor a legfőbb gabonatermelők voltak, alacsony árutermelése okozta, s ennek alapján rámutatott arra, hogy hol a kivezető út ebből a helyzetből.

„1. A kivezető út mindenekelőtt az, hogy az apró, elmaradt és szétforgácsolt paraszti gazdaságokról áttérünk az egyesült, nagy, társas gazdaságokra, amelyek fel vannak szerelve gépekkel, fel vannak fegyverezve a tudomány vívmányaival és a legtöbb árugabonát képesek termelni. A kivezető út az, hogy a mezőgazdaság terén az egyéni paraszttgazdaságokról áttérünk a kollektív, a társas gazdaságra.

2. A kivezető út másodsor az, hogy a régi szovhozokat kibővítjük és megszilárdítjuk, s újabb nagy szovhozokat szervezünk és fejlesztünk.⁸⁵

E feladatok megoldása, mint ismeretes, azt eredményezte, hogy a Szovjetunióban megszervezték a nagy árutermelőképeséggel rendelkező nagyüzemi mezőgazdasági termelést. Létrehozták a szocialista, nagyüzemi, gépesített és a világon a legtermelőkenyebb mezőgazdaságot.

*

A statisztikai adatok és tények tényleges jelentőségét és szerepét a statisztikai vizsgálat során csak azok összehasonlítása és szembeállítása alapján lehet teljes mértékben feltárni. A konkrét tényleges elemzés elengedhetetlen feltétele a vizsgált jelenség alkotó részekre, csoportokra bontása és ezek minden oldalról való jellemzése. Az elemzésnek fel kell tárnia a csoportok között és az azokat jellemző mutatószámok között fennálló kapcsolatokat és kölcsönös összefüggéseket, meg kell állapítania a közöttük lévő hasonlóságokat és különbözőségeket, meg kell határozni fejlődésük irányát, stb.

Az összehasonlításnak és a szembeállításnak az elemzésben elfoglalt nagy szerepét Lenin és Sztálin munkáiból vett világos példákon fentebb már láttuk. A helyesen alkalmazott összehasonlítás lehetővé teszi, hogy az egyes társadalmi jelenségeket és folyamatokat mélyebben értelmezzük

⁸⁴ Sztálin Művei, 11. kötet, 86—87. old., oroszul és u. a., Szikra, Budapest, 1950. 94. old.

⁸⁵ U. o. 90., ill. 96., 98. old.

és világosabban fejezzük ki. Lenin, amikor a négerekkel szemben az Amerikai Egyesült Államokban alkalmazott szemérmetlen és aljas elnyomópolitikát jellemzi, összehasonlítja az írni-olvasni nem tudó fehérek és négerek számát és megállapítja, hogy 1900-ban a négerek között az írni-olvasni nem tudók száma több mint hétszer volt nagyobb, mint a fehér lakosság között (44,5%, 6,2%-kal szemben). A legújabb adatok összehasonlítása azt mutatja, hogy az Amerikai Egyesült Államok imperialistáinak gyalázatos elnyomó politikája egyre nagyobb mértékben folytatódik. Különösen kegyetlen elnyomásban részesítik a néger dolgozókat. A Szakszervezetek Világszövetségének az ENSZ Gazdasági és Szociális Tanácsa 10. ülészsaka elé terjesztett adatai szerint az Amerikai Egyesült Államokban 1943-ban az összes dolgozó négereknek csak 3%-a volt szakmunkás és mester. Az Amerikai Egyesült Államokban a négerek főként mint portások, közintézményeknél alkalmazott szolgák dolgoznak, vagy pedig más alacsonyan fizetett munkát végeznek. Ezekben a foglalkozásokban a négerek százalékaránya 74—92% között van. Az 1949. évi adatok szerint a fehér családok 44,7%-nak volt 2500 dollárnál kevesebb, azaz még a létminimumot sem biztosító évi jövedelme, ugyanakkor a négerek között az ilyen családok száma 76,1%-ot tett ki.

Minden összehasonlításnál a következő alapvető szabályt kell betartani: az összehasonlítandó mennyiségeknek egyneműeknek és összehasonlíthatóknak kell lenniük. Semmiesetre sem engedhető meg az összehasonlítás olyan esetben, ha az adatok nem egy és ugyanarra az időpontra vonatkoznak. Lenin „Az olajéhségről“ című cikkében a lelkiismeretlen összehasonlítási módszerekkel kapcsolatban a következőket írja: „A számokkal nem szabad játszani. Amerikáról *ugyanarra az időre* vonatkozó adatokat kell venni, mint Oroszországról. Vajjon nem nyilvánvaló dolog-e, hogy ez a legalapvetőbb, legelemibb feltétele a statisztika lelkiismeretes alkalmazásának.“³⁶

A nem egynemű adatok összeállítása elkerülhetetlenül hamis következtetéshez vezet. Lenin „A gyári-üzemi statisztikánk kérdéseire“ című cikkében rámutatott Karisev professzornak arra a teljesen helytelen következtetésére, hogy Oroszországban a gyárak és üzemek száma a XIX. század végén csökkent. Ez a következtetés — mondotta Lenin — annak a következménye, hogy „a tudós professzor teljesen összehasonlíthatatlan adatokat vet egybe“. Lenin ugyanazokból a forrásokból vette az adatokat, mint Karisev („A gyárak és üzemek felsorolása“ és 3. kiadás, „A gyárak és üzemek jegyzéke“ 1894/95. évre vonatkozóan), de kritikailag felülvizsgálta és tudományosan feldolgozta azokat, s így ki tudta küszöbölni az adatok különeműségét. Lenin a 16 és annál több munkással dolgozó gyárak számát vette alapul és ezeket több évre vonatkozóan összehasonlította. Ezen az alapon vitathatatlanul bebizonyította, hogy „Oroszországban a gyárak száma növekszik, és pedig elég gyorsan: 15—16 év alatt (1879—1894/95) 4,5 ezerről, 6,4 ezerre, azaz 40%-kal növekedett... Ami a 16-nál kevesebb munkással dolgozó vállalatokat illeti, ezeket az említett évekre vonatkozóan összehasonlítani értelmetlen dolog lenne, mert valamennyi kiadványban másként határozzák meg a 'gyár' fogalmát, és rendszereket alkalmaznak a kisüzemeknek a számbavételéből való kihagyására.“³⁷

³⁶ Lenin Művel. 19. kötet, 15. old., oroszul.

³⁷ Lenin Művel. 4. kötet, 12., 13. old., oroszul.

Arra vonatkozóan, hogy miként torzítják el a nem egynemű adatok összehasonlítása útján a társadalmi-gazdasági valóság képét, Lenin „Az agrárkérdés és a „Marx-kritikusok“ című munkájában találunk egy másik nem kevésbé jellemző példát. A revizionisták minden erőfeszítést megtettek annak a bebizonyítására, hogy Marxnak az az elmélete, amely szerint a kapitalista rendszerben a nagyüzem kiszorítja a kisüzemet, a mezőgazdaságra nem alkalmazható. Ennek bebizonyítása végett hozták forgalomba a statisztikai adatok helytelen összehasonlítási módszereit. A kis- és nagygazdaságok megkülönböztetés nélküli, a földterület egységére eső állatok száma szerinti összehasonlításával akarták Bernstein és Dávid, valamint a hozzájuk hasonló többi revizionisták bebizonyítani a kisüzemnek a nagyüzemmel szembeni fölényét. Lenin minden részletre kiterjedő és mélyenjáró elemzéssel leleplezte ezeket a kísérleteket és rámutatott arra, hogy az állatállomány minősége a nagyüzemi gazdaságoknál összehasonlíthatatlanul jobb volt, mint a kisüzemeknél: a nagyüzemű kapitalista gazdaságokban az állatok élősúlya kétszer akkora volt, mint a félproletár-gazdaságokban. Az állatok minősége és fenntartásuk feltételei a kis- és nagygazdaságokban korántsem egyenlők, ezért ha csak az állatok számát hasonlítjuk össze az állatok minőségének figyelembevétele nélkül, ezzel eltorzítjuk a nagy- és kisgazdaságok között a kapitalista országokban fennálló viszonyt. A burzsoá közgazdászok kezeiben ez a helytelen összehasonlítási módszer arra szolgált és szolgál most is, hogy megszépítsék a kisbirtokosok helyzetét és elkendőzzék a kapitalista társadalomban fennálló osztályellentéteket. Különösen széles körben alkalmazzák ezt az Amerikai Egyesült Államok megvásárolható közgazdasági és statisztikusai.

Igen nagy jelentőségű van az adatok összehasonlítás útján történő értékelése szempontjából az összehasonlítás módszereinek. Lenin igen nagy jelentőséget tulajdonított az összehasonlítás szemléletességének.

Lenin „Az 1894/95-ös kusztárösszeírás Perm kormányzóságban“ és „A kusztár-⁴ipar általános kérdései“ című munkájában összehasonlította például a különböző kategóriákhoz tartozó munkások munkabéréit és az összeírás közzétett adatai alapján a saját maga készítette összesítésekből az alábbi következtetéseket vont le.³⁸

Megnevezés	Bérmunkások száma	%	Keresetük		%
			összesen rubel	1 munkásra esik	
Szegődményesek	351	7,4	26 978	76,8	100
Idénymunkások	1432	29,8	40 958	28,6	37
Darabbéresek	1577	32,9	92 357	58,5	76,1
Napszámosok	1435	29,9	73 491	51,2	66,7
Összesen	4795	100,0	233 784	48,7	—

Amint az idézett táblázatból látjuk, Lenin a szegődményes munkabéréit 100-nak vette. Ily módon Lenin a különböző kategóriákhoz tartozó munkások átlagos munkabéréit százalékban fejezte ki és ezáltal az összehasonlítandó értékeknek a legkifejezőbb formát adta meg.

A számok elemzésénél igen fontos szerepe van a párhuzamos adatok alkalmazásának.

³⁸ Lenin Művei, 2. kötet, 352. old., és u. a., Szikra, Budapest, 1951, 391. old.

Sztálin elvtárs a SzK(b)P XVII. Kongresszusán tartott beszámolójában párhuzamos adatokat idézett arra vonatkozóan, hogyan alakult az ipar válsága a kapitalista országokban a kapitalizmus általános válsága idején és 1929-hez, mint bázisidőszakhoz viszonyítva hogyan növekedett a Szovjetunió termelése.³⁹

Államok	1929	1930	1931	1932	1933
Szovjetunió	100	129,7	161,9	184,7	201,6
Északamerikai Egyesült Államok	100	80,7	68,1	53,8	64,9
Anglia	100	92,4	83,8	83,8	86,1
Németország	100	88,3	71,7	59,8	66,8
Franciaország	100	100,7	89,2	69,1	77,4

Ezek az adatok azt mutatják, hogy az 1929-től 1933-ig terjedő időszak alatt a Szovjetunió ipari termelése több mint 100%-kal növekedett, míg ugyanakkor a főbb kapitalista országok ipari termelésének terjedelme átlagosan 25%-kal csökkent. Sztálin elvtárs ezzel kapcsolatban megjegyezte, hogy ha a bemutatott táblázat adatai alapján mondunk véleményt, akkor azt gondolhatnók, hogy a négy kapitalista ország közül Anglia helyzete a legelőnyösebb. Sztálin elvtárs Anglia és a többi kapitalista országok ipara tényleges helyzetének megvilágítása végett bemutatta az előbbi időszakra vonatkozó adatokat a háborúelőtti 1913. év termeléséhez, mint bázishoz viszonyítva is.⁴⁰

Államok	1913	1929	1930	1931	1932	1933
Szovjetunió	100	194,3	252,1	314,7	359,0	391,9
Északamerikai Egyesült Államok	100	170,2	137,3	115,9	91,4	110,2
Anglia	100	99,1	91,5	83,0	82,5	85,2
Németország	100	113,0	99,8	81,0	67,6	75,4
Franciaország	100	139,0	140,0	124,0	96,1	107,6

Ebből a táblázatból látható, hogy míg a Szovjetunió ipari termelésének színvonala 1933-ban az 1913. évi színvonalnak négyszeresére emelkedett, Anglia és Németország ipari termelésének terjedelme jelentéktelenül alacsonyabb volt, mint az 1913-as színvonal, az Északamerikai Egyesült Államok és Franciaország termelése pedig alig emelkedett néhány százalékkal.

Amint a bemutatott példákban látjuk, a párhuzamos adatok alkalmazásának és az összehasonlítási alap (bázis) kiválasztásának igen nagy jelentősége van a társadalmi jelenségek helyes elemzése és fejlődésük sajátosságainak megállapítása szempontjából.

*

A statisztikai adatok elemzésének legfőbb feladata az, hogy segítségével kifejezzük a társadalmi jelenségek között fennálló kölcsönös kapcsolatokat és kimutassuk a társadalmi törvények konkrét hatását. Elméletileg kétségtelen például, hogy a mezőgazdasági termelés árutermelő képességének nagysága a termelés méreteitől függ. Ez a tétel egymagában azonban

³⁹ Sztálin: A leninizmus kérdései, 11. kiadás, 426. old., oroszul és u. a., Szikra, Budapest, 1949, 508. old.

⁴⁰ U. o.

még nem elegendő a konkrét feladatok megoldásához. Ahhoz, hogy választ lehessen adni azokra a kérdésekre, amelyeket Sztálin elvtárs „A gabonafronton“ című munkájában kifejezett, ezt az összefüggést statisztikailag, azaz meghatározott számszerű mutatószámok segítségével is ki kellett jelezni.

A társadalmi-gazdasági jelenségek és az ezeket jellemző ismérvek közötti kapcsolatot úgy tudjuk felderíteni és kifejezni, ha együtt alkalmazzuk a különböző statisztikai eljárásokat és módszereket, elsősorban a csoportosítások, az általánosító mutatószámok és a párhuzamos adatok módszerét. Lenin annak bebizonyítására, hogy Oroszországban a reform utáni időszakban a juttatott föld nagysága a parasztgazdaságokban nemcsak a családtagok számától, hanem a gazdaság vagyoni helyzetétől is függött, „Újabb gazdasági mozgalmak a paraszti életben“ című művében az alábbi táblázatot mutatta be. E táblázatban a vetéssel nem rendelkező gazdaságok csoportjára vonatkozó mutatószámok átlagos nagyságát 100-nak vette.⁴¹

	Juttatott föld	Dolgozó férfi	A család lélekszáma
A nem-vetőknél	100	100	100
Az 5 gyeszj-ig vetőknél	86	110	106
Az 5—10 gyeszj-ig vetőknél	136	120	117
A 10—25 gyeszj-ig vetőknél	195	140	137
A 25—50 gyeszj-ig vetőknél	259	190	178
Az 50 gyeszj-n felül vetőknél	272	230	219

Ebből a táblázatból szemléltetően láthatjuk, hogy az egy gazdaságra eső juttatott föld nagysága a legalacsonyabb csoporttól a legmagasabb csoport felé jóval gyorsabban növekszik, mint a családtagok és a dolgozó férfiak száma. Lenin ebből azt a következtetést vonta le, hogy „a juttatás nagysága, a család lélekszámán kívül, a gazdaság vagyoni helyzetétől is függ“.⁴² A juttatott föld nagysága és a parasztság vagyoni helyzete közötti kapcsolat maga is azt bizonyítja, hogy badarság a narodnyikoknak az az állítása, amely szerint a közösségi („obszcsina“) földnek a dolgozó férfiak és a család lélekszáma szerinti felosztásán alapuló földhasználat az egyenlőség elvén alapszik.

Lenin és Sztálin a társadalmi-gazdasági jelenségek közötti kölcsönös összefüggések tanulmányozásánál a vizsgált objektumra bármely szempontból jellemző statisztikai mutatószámok sokaságát veszi vizsgálat alá. A megállapított törvényszerűségek megmagyarázását a termelési viszonyok jellegéből folyó alapvető okok elemzésére építik fel. A statisztikai adatok elemzésénél a megállapított összefüggéseknek és a társadalmi jelenségek helyességének magyarázatát a termelési viszonyokban, fejlődésük és változásuk sajátosságaiban kell keresni és nem szabad ezt a magyarázatot a társadalmi élettel semilyen összefüggésben nem lévő elvonatkoztatott (absztrakt) sémákból levezetett számok lehetséges megoszlásaira egyszerűsíteni.

Lenin és Sztálin közgazdasági munkái megmutatják, hogyan lehet a politikai gazdasági elemzéseknél valamennyi statisztikai módszer együttes alkalmazásával alaposan és sokoldalúan megvizsgálni az egyes konkrét társadalmi jelenségeket és hogyan lehet ezeket a jelenségeket helyesen számszerűen megvilágítani.

*

⁴¹ Lenin Művei, 4. kiadás, 1. kötet, 12. old., oroszul és u. a., Szikra, Budapest, 1951.
⁴² U. o.

A statisztikai adatok elemzésének végső szakasza a következtetések és megállapítások megfogalmazása. Lenin és Sztálin munkáiban láthatjuk, hogy az elemzés feladatainak meghatározásánál feltett pontos és világos kérdésekre hogyan kell félreérthetetlen és kimerítő választ adni. A leninista következtetések megbízható tényeken, a tények helyes kiértékelésén, s a statisztikai adatok sokoldalú elemzésén alapuló elméleti megállapításokat és gyakorlati javaslatokat tartalmaznak. Lenin „Az 1894/95-ös kuszárösszeírás Perm kormányzóságban“ és „A kuszár-¹ipar általános kérdései“ című munkájában a kis- és nagyüzemek egymáshoz való viszonyáról levont következtetések után így írt: „A közölt számítások bizonyító ereje nem lehet kétséges, hiszen több ipart vettünk szemügyre, nem véletlenül ragadtuk ki azokat, hanem felhoztunk minden ipart, hacsak a táblázatok megengedték, hogy különválasszuk a nagyüzemeket, nem egyes üzemeket ragadtunk ki, hanem figyelembe vettük az illető ipar valamennyi üzemét, s ezzel mindig a különböző kerületek több nagyüzemét hasonlítottuk össze.“⁴³

Lenin és Sztálin számos munkája klasszikus példákat tartalmaz a tömeges statisztikai adatoknak a társadalmi jelenségek lényegének vizsgálatával szervesen összekapcsolt jellemzésére.

Lenin 1914 júniusában a „Trudovaja Pravda“ című újságban „A munkásosztály és a munkássajtó“ címen cikket tett közzé, amelyben világosan jellemezte az oroszországi munkásmozgalmat, és a munkásmozgalomban az első imperialista világháború előtt a mozgalom fellendülésének éveiben uralkodó különböző áramlatokat. Ez a jellemzés az 1914. január 1-től május 13-ig a právdista (marxista) és likvidátor újságok céljaira rendezett gyűjtés statisztikai adatainak elemzésén alapszik.

Lenin az említett cikkben egy táblázatot közöl, amely adatokat tartalmaz a fentemlített időszak alatt rendezett gyűjtések számáról, a Petrográdon, Moszkvában és vidéken — külön a munkásoktól és a nem munkásoktól — begyűjtött összegek nagyságáról. A táblázat adatait Lenin minden oldalra kiterjedő politikai-gazdasági szempontok szerint elemezte. Először is a právdista, illetve a likvidátor újságok javára a fizető munkáscsoportok számáról közöl adatokat. A munkáscsoportok száma:

	A právdista újságoknál	A likvidátor újságoknál
Az egész 1912. évre vonatkozóan	620	89
Az egész 1913. évre vonatkozóan	2181	661
1914-ben január 1-től május 13-ig	2873	671
Összesen	5674	1421

Lenin az említett adatokból azt a következtetést vonta le, hogy a 2½ év alatt a „právdizmus“, a právdista határozatok és a právdista taktika Oroszország öntudatos munkásainak 4/5-ét egyesítette, ugyanakkor a likvidátorokkal az összes munkáscsoportoknak csak 1/5-e érzett együtt.⁴⁴ Ugyanezekből az adatokból az is látható, hogy 1914-ben 1913-hoz viszonyítva a právdista csoportok száma 692-vel, vagyis 31,7%-kal növekedett, a likvidátor csoportoké pedig csak 10-zel, vagyis 1,5%-kal. Ebből Lenin azt a következtetést vonja le, hogy „a munkások hajlandósága arra, hogy

⁴³ Lenin Művei. 4. kiadás. 2. kötet. 393. old., oroszul és u. á., Szikra, Budapest, 1951. 427. old.

⁴⁴ Lenin Művei. 4. kiadás. 20. kötet. 338. old., oroszul.

a právdista újságokat támogassák, *húszszor gyorsabban* nőtt, mint a likvidátor újságok támogatására irányuló készségük⁴⁵

Lenin ezután a következő csoportosító adatokat közli arra vonatkozóan, hogyan oszlanak meg egész Oroszországban a munkások a két áramlat szerint:

	A právdista munkáscsoportok százaléka	A likvidátor munkáscsoportok százaléka
Petrográdon	86%	14%
Moszkvában	83%	17%
Vidéken	68%	32%

Lenin a továbbiakban ezt írja: „Ebből világos a következtetés: minél fejlettebb a munkástömeg, minél nagyobb az öntudatunk és politikai aktivitásunk, *annál inkább* túlsúlyban vannak a munkások között a právdisták.“⁴⁶

Lenin e következtetésének az alátámasztására adatokat közöl a munkások meghatalmazottainak összetételéről a munkásbiztosító-intézetbe történt választásoknál, ami ugyanazt a képet mutatja.⁴⁷ A továbbiakban Lenin igen érdekes számokat ismertet a munkások által fizetett járulékok átlagos nagyságáról:

	A právdista munkáscsoportok által fizetett járulékok átlagos összege	A likvidátor munkáscsoportok által fizetett járulékok átlagos összege
Petrográdon	6 r. 88 k.	7 r. 24 k.
Moszkvában	6 r. 65 k.	10 r. 54 k.
Vidéken	5 r. 74 k.	8 r. 28 k.
Oroszországban	6 r. 58 k.	7 r. 89 k.

Ebből a táblázatból az alábbi következtetést vonja le: „A právdista csoportok azt mondhatjuk természetesen, érthető normális képet mutatnak: a munkástömegek átlagos munkabérének növekedésével növekszik a munkáscsoportok átlagos hozzájárulása is.

A likvidátoroknál a moszkvai csoportok sajtóságos kiugrását kivéve (összesen csak 25 csoport!) a vidéki csoportok hozzájárulása *sokkal nagyobb*, mint a péterváriaké!!! Mivel magyarázható a különös dolog?⁴⁸

„Megbízható választ erre a kérdésre — írta Lenin — csak az adatok legrészletesebb, sok munkát igénylő feldolgozása útján lehet adni.“ A feltételezhető válasz a következő: „a likvidátorokhoz a legjobban fizetett munkások kisebbsége tartozik az ipar egyes rétegeiből“.⁴⁹

Habár Lenin a munkásarisztokrácia kisebbségének a likvidátorokkal való együttérzéséről alkotott véleményét feltételesnek nevezte is, az „egyes személyek“, „a rokonszenvezők, barátok, stb. csoportját“ illetően ugyanakkor megdönthetetlenül bebizonyította, hogy a likvidátorok támogatói és barátai a burzsoázia soraiból kerültek ki. Erről ékeszszólan tanúskodnak a Lenin által közölt számok. Így például a „támogatók és barátok, stb. csoportja“ által befizetett járulékok összege a právdista újságok esetében az összes járulékoknak csak 2%-a, s az egy csoport által fizetett járulékok átlagos nagysága pedig 10 r. 92 kop. volt, azaz mindössze csak 1½-szer volt nagyobb a munkáscsoport átlagos hozzájárulásánál. Ugyanakkor a likvidátor újságok esetén az említett csoport az összes hozzájárulásnak több

⁴⁵ Lenin Művel, 4. kiadás, 20. kötet, 340. old., oroszul.

⁴⁶ U. o.

⁴⁷ U. o. 341. old.

⁴⁸ U. o.

⁴⁹ U. o.

mint 20%-át fizette, az egy csoport által fizetett járulék összege pedig 45 r. 39 kop., azaz hatszor annyi volt, mint a munkáscsoport átlagos hozzájárulása.

Lenin összehasonlítja a pravdista és likvidátor újságok javára az egyes kategóriáktól, személyektől és a nem munkásoktól beérkezett hozzájárulásokat és az alábbi összesítő táblát állítja össze a munkás és nem munkás hozzájárulásokról:

	Bevételezett járulékok az újságokra gyűjtött minden egyes rubelből	
	pravdistáknál	likvidátoroknál
Munkásoktól	87 kopek	44 kopek
Nem munkásoktól	13 kopek	56 kopek
<i>Összesen</i>	<i>1,00 rubel</i>	<i>1,00 rubel</i>

Befejezésül Lenin ezt írta: „Adatainkból először is elméleti következtetéseket vonhatunk le, azaz olyanokat, amelyek alapján a munkásosztály megismerheti saját mozgalmának viszonyait, másodsor gyakorlatiakat, amelyek közvetlen útbaigazítást adnak munkánkra vonatkozóan.”⁵⁰

Lenin megjegyezte, hogy a párthatározatok már régen és ismételtelen pontosan, világosan és közvetlenül rámutattak a likvidátorok burzsoá jellegére, majd a következő elméleti általánosítást vonta le: „A nyíltan a tömegekhez forduló napilap tapasztalata elkerülhetetlenül *fel kell, hogy tárja* a likvidátor áramlat igazi *osztály*jellegét. A tapasztalat fel is tárta ezt. A likvidátor újság valójában burzsoá vállalkozás volt, amely a munkások kisebbségét vezette.”⁵¹ Lenin gyakorlati következtetéseit négy pontban foglalta össze:

1. A pravdisták köré csoportosult munkáscsoportok száma a nehéz viszonyok között is elég jelentős. Ez azonban csak a kezdet. Nem ezekre, hanem tízezrekre menő olyan munkáscsoport kell, amely hozzájárulást fizet a bolsevik újságokra. A munkások százaitól kopekenként összegyűjtött tíz rubel fontosabb és értékesebb mind elméleti, mind szervezeti szempontból, mint a gazdag burzsoá barátoktól származó 100 rubel. A gyűjtések szervezik és egyesítik a munkásokat. A munkát tízszeresére kell fokozni.

2. Fokozni kell a munkát a vidéken, ahol a munkásoknak egy nagy része — a munkáscsoportok 32%-a — a likvidátorokat követi.

3. Kitartó és állhatatos harcot kell folytatni a falusi munkások között, akikre a mozgalom nem volt hatással.

4. Fokozni kell a felvilágosító munkát azok között a munkások között, akik „likvidátorságban betegedtek meg“, „nagyobb szorgalommal kell a megbetegedett munkásokat marxista irodalommal táplálni“, harcolni kell a proletáregységért azon az alapon, hogy a munkások egyötödét alá kell rendelni az Oroszország munkásainak négyötödét magában foglaló öntudatos munkásoknak.

Ezek az elméleti és gyakorlati következtetések, amelyeket Lenin a helyes marxista kutatás alapján von le. A cikk a kérdés súlyához viszonyítva, aránylag nem nagy táblázat adatainak elemzését tartalmazza. E célból azonban Lenin komplex (egyesített) formában majdnem az összes statisztikai eljárást és módszert felhasználja. Mint láttuk, Lenin dinamikus sort elemzett, amihez kiszámította az abszolút növekedés és a növekedési

⁵⁰ Lenin Művel, 20. kötet, 343. old., oroszul.

⁵¹ U. o. 343., 344. old.

ütem mutatószámait is. A csoportosítások és az általánosító mutatószámok (átlagok és viszonyszámok) együttes alkalmazásával számos világos és kifejező táblát mutat be, amelyekben az adatok párhuzamos szembeállítására alapján megállapítja a vizsgált jelenségek közötti kapcsolatot és kölcsönös összefüggést, az eltérések okait, stb.

Lenin és Sztálin műveiben a vizsgált folyamatok lényegének tisztázására irányuló politikai-gazdaságtani és statisztikai elemzés, mint az új társadalom — a kommunizmus építéséért folytatott harc nagy céljainak alárendelt egységes egész jelenik meg.

A statisztikai adatok mélyreható, tudományos elveken alapuló céltudatos elemzésére tanulságos példákat találunk többek között Lenin és Sztálin alábbi műveiben: Lenin: „A kapitalizmus fejlődése Oroszországban“, „A gyári-üzemi statisztikának kérdéseihez“, „A kapitalizmus a mezőgazdaságban“, „Az agrárkérdés és a „Marx-kritikusok“, „A szociáldemokrácia agrárprogramja az 1905—1907-es első orosz forradalomban“, „Az oroszországi sztrájkok statisztikája“, „Újabb adatok a mezőgazdasági kapitalizmus fejlődéstörvényeiről“, „Az imperializmus, mint a kapitalizmus legfelső foka“ és Sztálin elvtárs műveiben: „Az OK(b)P XII. Kongresszusa“, „Az OK(b)P XIII. Kongresszusa. A Központi Bizottság szervezeti beszámolója“, „A SzK(b)P XIV. Kongresszusa. A Központi Bizottság politikai beszámolója“, „A SzK(b)P XV. Kongresszusa. A Központi Bizottság politikai beszámolója“, „A Központi Bizottság politikai beszámolója a SzK(b)P XVI. Kongresszusának, „Az első ötéves terv eredményei“, „Beszámoló a Párt XVII. Kongresszusán a SzK(b)P Központi Bizottságának munkájáról“, „Beszámoló a SzK(b)P Központi Bizottsága munkájáról a XVIII. Pártkongresszuson.“

Lenin és Sztálin munkáinak mélyreható tanulmányozása nélkülözhetetlen forrás a marxizmus-leninizmus elmélete, nevezetesen a statisztikai adatoknak a politikai, gazdasági viszonyok általános összefüggéseiben való elemzése tudományos módszertanának elsajátításához.

A statisztikai adatok elemzésére Lenin és Sztálin műveiből fent idézett alapvető tételek és klasszikus példák igen nagy mértékben gazdagítják a statisztika marxi-lenini elméletét. Szilárd tudományos bázist teremtenek a szocializmus sokoldalú konkrét jelenségeinek, valamint az imperialista országokban bekövetkezett folyamatok számszerű megvilágításához.

A statisztikai adatoknak a lenini-sztálini elveken alapuló tudományos elemzését megtaláljuk a Párt és a kormány vezetőinek munkáiban is.

A szovjet statisztika adatainak mélyreható és sokoldalú elemzését találjuk Molotov elvtárs munkáiban. Így például a SzK(b)P XVIII. Kongresszusán a Szovjetunió népgazdasága fejlesztésének harmadik ötéves tervéről mondott beszámolójában sokoldalúan elemezte a második ötéves terv eredményeit, kifejtette a harmadik sztálini ötéves terv alapvető feladatait, s ehhez a statisztika adatait és a statisztikai elemzés tudományos módszereit (a csoportosítások, az összehasonlítás és szembeállítás, a viszonyszámok módszerét, stb.) használta fel. Széles körben alkalmazta Molotov a statisztikát és a statisztika módszereit Moszkva város molotovi választói körzetének választói előtt 1950. március 10-én mondott beszédében is, amikor a Szovjetunió nemzetközi és belpolitikai helyzetét elemezte.

Igen tanulságos példákat tartalmaznak a statisztikai adatok lenini-sztálini elveken alapuló mélyreható és sokoldalú elemzésére Malenkov elvtárs művei is, nevezetesen a Nagy Októberi Forradalom 32. évfordulója alkalmából mondott beszámolója és Moszkva város leningrádi választókeretének választói gyűlésén 1950. március 9-én mondott beszéde. Malenkov elvtárs említett munkáiban a statisztikai adatok elemzése szerkesztés része a szovjet nép által a háborútáni időszakban a kommunizmus építése során elért hatalmas eredmények, valamint az agresszív amerikai imperializmus jármába fogott kapitalista országokban mindenütt tapasztalható olyan folyamatok, mint a fegyverkezés, a munkások elnyomordása, a monopóliumok nyereségének növekedése, stb. tudományos megvilágításának.

A statisztikai adatok tartalmas elemzését találjuk Mikojan elvtársnak „Jerevani-Sztálini választókerület választóinak gyűlésén 1950. március 10-én mondott beszédében is. Rámutatott arra, hogy a gazdasági élet területén ugyanaz a törvényszerűség érvényesül, amelyet Sztálin a Honvédő Háború során hangsúlyozott, és pedig az, hogy az az oldal fog győzni, amelynek erői szakadatlanul, progresszíven növekednek, az az oldal pedig, amely gyengül és hanyatlik — elpusztul, s ezzel kapcsolatosan Mikojan elvtárs az alábbi adatokat hozta fel:⁵²

Az ipari termelés terjedelme az 1929. évhez viszonyítva százalékban

Államok	1929	1937	1938	1946	1947	1948	1949
Szovjetunió	100,0	428,9	478,5	466,4	570,8	720,9	862,0
Amerikai Egyesült Államok	100,0	102,7	80,9	154,5	170,0	174,5	159,5
Anglia	100,0	123,7	115,5	111,2	121,1	135,0	142,0
Franciaország	100,0	81,7	76,1	60,0	75,0	82,3	90,3
Belgium	100,0	96,3	79,1	71,3	82,3	89,6	94,0

Mikojan elvtárs abból indulva ki, hogy egy társadalmi rendszer gazdasági erejét nem annyira a termelés már elért színvonala határozza meg, mint inkább a gazdasági élet fejlődésének üteme, összehasonlítja a Szovjetunió gazdasági erejének növekedési ütemét az Amerikai Egyesült Államok, Anglia, Franciaország és Belgium közgazdasága fejlődési ütemével az elmúlt húsz évre vonatkozóan.

A szovjet népnek a német fasiszta hordák ellen vívott Nagy Honvédő Háborúja a legkegyetlenebb és legnehezebb háború volt, amelyet a szovjet népek a történelem során valaha is átéltek. Az ellenség soha nem látott rombolást végzett a megszállt vidékeken. A Szovjetunió ipari termelésének színvonala ennek ellenére 1949-ben kilencszerese volt az 1929. évinek. Egészen más a helyzet az Amerikai Egyesült Államokban. Közismert tény, hogy Amerika területén 1863 óta nem volt háború, s az Amerikai Egyesült Államoknak a háborúban való részvétele csak a kapitalista monopóliumok meggazdagodását célozta. Mikojan elvtárs rámutatott ezekre a vitathatatlan tényekre és a tényleges adatok sokoldalú elemzése alapján kimutatta,

⁵² A. I. Mikojan: Beszéd a jerevani Sztálini választókerület választóinak gyűlésén. 1950. március 10-én. — Goszpolitizdat, 1950. 10., 11. old., oroszul.

hogy az Amerikai Egyesült Államok közgazdasága a kapitalizmus általános válsága idején — ha nincs a második világháború — már régen depresszióval küzdene és körülbelül az 1929. évi, vagy még annál is alacsonyabb szintvonalon topogna.

„Noha a háború kedvező hatást gyakorolt az Amerikai Egyesült Államok közgazdaságának fejlődésére — mondotta Mikojan elvtárs —, mint a táblázat bizonyítja, az Amerikai Egyesült Államok termelésének színvonalára 20 év alatt csak 59%-kal, vagyis évenként átlagosan 2%-kal emelkedett. Ugyanakkor pedig a Szovjetunióban a háborúelőtti és utáni sztálini ötéves tervek 20 esztendeje alatt a termelés ütemének átlagos évi növekedése 20%-os volt. Így tehát az ipari fejlődés gazdasági törvényeinek érvényesülése igazolja, hogy a szocialista társadalom gazdasági fejlődésének üteme tízszerre erősebb és gyorsabb, mint a leghatalmasabb kapitalista ország fejlődésének üteme.

Angliában 1929-től 1949-ig az ipari termelés színvonalára csak 42%-kal emelkedett és az évi növekedés üteme 1,8% volt, viszont ha az 1913. és 1949. közötti időszakot vesszük — akkor az ütem csak 0,9%-ot, azaz 1%-nál is kevesebbet mutat.

Az olyan európai tőkés országok, mint Franciaország és Belgium, amelyek jelentéktelen háborús károkat szenvedtek, képtelenek elérni a 20 évvel előtti termelési szintvonalat.

Mindez a szovjet rendszer alapvető fölényét bizonyítja és győzelmet biztosít számunkra a kapitalizmussal folytatott békés versenyben.⁵³

Más statisztikai adatok tudományos elemzése alapján Mikojan elvtárs szemléltetően bizonyította az Amerikai Egyesült Államok fejlődésének imperialista útját (a külkereskedelmi terjeszkedés fokozása, veszett fegyverkezési hajszája, a kapitalista monopóliumok nyereségének óriási növekedése a munkások kifosztása útján, stb.). Ugyanakkor világos képet festett a Szovjetunió népei békés alkotó munkájának sikereiről, anyagi és kulturális színvonalára hatalmas fellendüléséről és következtetéseket vont le a gazdasági és kulturális területen megoldandó gyakorlati feladatokról.

Lenini-sztálini elveken alapuló elemzést találunk Hruscsev elvtárs „A kolhozok további szervezeti és gazdasági megerősítésének néhány kérdéséről” című cikkében is. Hruscsev elvtárs a nagyüzemi gazdaság fölényéről szóló marxista tételből indul ki, elemzi a statisztikai anyagot és ennek alapján szemléltetően bizonyítja, hogy milyen előnyei vannak a nagy kolhozoknak a kis kolhozokkal szemben. A moszkvai terület kolhozait a vetésterület nagysága szerint csoportosította és a kolhozcsoporthoz hasonlítására alapján megállapította, hogy a 300—400 ha szántófölddel rendelkező nagyobb kolhozok 1948-ban hektáronként 6,5-szer nagyobb pénzbeli jövedelmet adtak, mint a kicsiny, 100 ha-nál kevesebb szántófölddel rendelkező kolhozok.⁵⁴

Hruscsev elvtárs az említett cikkben sok más érdekes és tanulságos összehasonlítást közöl. Például a 350 ha-nál több szántófölddel rendelkező kolhozokban az egy hektár szántóföldre eső osztályhatatlan alap, azaz a kolhozok közösségi gazdálkodásának alapja, 6,4-szer nagyobb, mint a 100 ha-nál

⁵³ A. I. Mikojan: Beszéd a jereváni Sztálini választókerület választóinak gyűlésén, 1950. március 10-én. — Goszpolitizdat, 1950. 13. old., oroszul.

⁵⁴ N. Sz. Hruscsev: A kolhozok további szervezeti és gazdasági megerősítésének néhány kérdéséről, Goszpolitizdat, 1950. 13. szám, 15. old., oroszul és Anyag- és Adatszolgáltatás, 1950. 5. sz., 16. old.; N. Sz. Hruscsev: Moszkva város kalinyini választókerülete választóinak gyűlésén 1950. III. 7-én mondott beszéd, Goszpolitizdat, 1951. 19. old., oroszul.

kevesebb szántófölddel rendelkező kolhozok alapjai. A 300—500 ha közötti szántófölddel rendelkező kolhozoknak a 100 ha-nál kevesebb szántófölddel rendelkező kolhozokhoz viszonyítva egy hektár szántóföldre számítva majdnem kétszer annyi ígáslova, több mint kétszerannyi szarvasmarhája és majdnem négyszer annyi sertése volt.

Annak szemléltetésére, hogy milyen eredményeket értek el az élenjáró nagy kolhozok, amellettt hogy az évi beszámolók alapján elemezte az összes kolhoz adatait, néhány jellemző példát is hozott fel Ukrajna és a moszkvai terület kolhozainak életéből, és többek között a konszantinovi járás két kolhozának összehasonlító adatait is bemutatta.⁵⁵

Hruscsev elvtárs a statisztikai adatokat a kolhozfalú gazdaságának elemzésével szoros összefüggésben vizsgálta, kapcsolatban a Pártnak és a kormánynak a kolhoztermelés fellendítésére irányuló politikájával, s egyidejűleg megfogalmazta a kolhozok további szervezeti és gazdasági megerősítésének alapvető feladatait.

A statisztikai adatok tudományos feldolgozására idézett példák — amelyeknek számát még nagymértékben növelni lehetne — szemléltetően bizonyítják a lenini-sztálini módszertan jelentőségét. A statisztikai adatok valóban tudományos, a kommunizmus építésének ügyét szolgáló elemzése csak a marxi-lenini elmélet alapján, azoknak az elveknek és módszereknek alapján lehetséges, amelyeket Lenin és Sztálin, a tudomány e két vezéregyénisége dolgozott ki és klasszikusan alkalmaz halhatatlan munkáiban.

⁵⁵ N. Sz. Hruscsev: A kolhozok további szervezeti és gazdasági megerősítésének néhány kérdéséről. Goszpolitizdat, 1950, 15—20. old., oroszul és Anyag- és Adatszolgáltatás, 1950, 5. sz., 17. old.

Megjelent a

Statisztika a vállalatvezetés szolgálatában

Útmutató ipari üzemek számára

című népszerű ismertető füzet.

A Népgazdasági Tanács 443/23/1950. számú határozatának megfelelően a Központi Statisztikai Hivatal e népszerű útmutatóban ismerteti az iparstatisztika fogalmát, feladatait, a statisztikai elemzés eszközeit a vállalati munka eredményességének mérésében, a vállalati igazgatók vezető és ellenőrző tevékenységének szolgálatában.

Ára: 5,— Ft

Kapható az

**ÁLLAMI KÖNYVTERJESZTŐ VÁLLALAT
KÖNYVESBOLTJAIBAN**

AZ ÖSSZEHAISONLÍTHATÓSÁG KÉRDÉSÉRŐL AZ IPARSTATISZTIKÁBAN

A Statisztikai Szemle 1950 októberi száma már foglalkozott az iparstatistikának egyik legkomolyabb problémájával, az összehasonlíthatósággal. Az ötéves terv felemelése, amely pontosabb és részletesebb meghatározásokat követel, a tervmetodika időközben bekövetkezett fejlődése, a tervezési és statisztikai módszerek kifinomulása — újra és újra felveti az összehasonlíthatóság kérdését.

A szocialista statisztika, amely a marxista-leninista politikai gazdaságtanon alapszik, a jelenségeket teljességükben, változásukban, összefüggésükben és fejlődésükben vizsgálja. Ezt tanítja a statisztikáról Lenin: „A tények, ha *egészükben és összefüggésükben* vesszük őket, nemcsak makacsok, hanem kétségtelenül bizonyító erejűek is.“

Nyemcsinov „A statisztikai tudomány kérdései Lenin műveiben“ című cikkében a következőket írja: „Arról van szó, hogy helyes alapra felépített statisztikai számoknak nemcsak a folyamatok tényleges helyzetét, hanem a folyamatban megnyilvánuló tendenciát kifejező mozgásirányt is jellemezniök kell. A gazdaságstatisztikai mutatószámok ezért nem csupán számtani mennyiségek, ahogy azt a politikai aritmetikusok felfogták, hanem mennyiségi jellegük minőségileg meghatározott, megjelöli a mozgás irányát és a *fejlődés tendenciáját*. Csak ebben az esetben bizonyító erejűek és válnak tanító számokká.“

Lenin kifejti, hogy a gazdasági folyamatok vizsgálatában szükséges, hogy „pontosan meghatározzuk az ismérveket, amelyek egyáltalán nem tűnnek ki egyszerűségükkel és egyformaságukkal, azután felfedezésük végett nyomon kell követnünk ezeket az ismérveket, továbbá a lehetőség szerint számba kell vennünk elterjedtségük mértékét és *időbeli változásait*“.¹ Lenin megkövetelte, hogy a statisztikusok és közgazdászok az adatokat változásaikban, összefüggéseikben vizsgálják.

A szocialista statisztikának ezért alapvető feladata a jelenségek fejlődését és kapcsolatát ábrázoló idősorok, viszonyszámok megszerkesztése. Világos dolog azonban, hogy idősorokat szerkeszteni, fejlődési összefüggéseit kimutatni csak *összehasonlítható* adatokkal lehetséges. Ezt rögzítette a Nép gazdasági Tanács is, amennyiben mind 1950 márciusában, mind 1950 júliusában kiadott határozataiban foglalkozott az összehasonlíthatóság kérdéseivel és utasította a Statisztikai Hivatalt, a statisztikai adatok összehasonlíthatóságának feltétlen biztosítására.

¹ Lenin: A kapitalizmus fejlődése Oroszországban, Szikra, Budapest, 1949, 467. old.

Különösen fontos mindezekre felhívni a figyelmet akkor, amikor tervezőink, statisztikai munkát végző dolgozóink, de a gazdasági vezetők nagy része is sok esetben hajlandók egy üzem, egy gyár, egy tröszt, egy főosztály munkáját kizárólag a terv teljesítése vagy nem teljesítése alapján megítélni és a fejlődést elhanyagolni. Hogy a tervezési módszerek kifinomultak, s a tervezésünk ma jobb, mint egy évvel ezelőtt, hogy a tervek nagy része reális, méginkább biztatja arra az egyes szerveket, gazdasági funkcionáriusokat, hogy kizárólag a tervteljesítés elemzésével megelégedjenek.

Ez az álláspont nem helyes. A szovjet tervjelentés mintája világosan rámutat arra, hogy mindig két körülményt kell figyelemmel kísérni, az egyik a fejlődés, tehát az előző időszakokkal vagy időszakokkal való összehasonlítás, a másik a terv teljesítése. Fel kell vetnünk tehát sorban azokat a problémákat, amelyek az összehasonlíthatóságot akadályozzák és meg kell vizsgálni, hogy az összehasonlíthatóság biztosítása minden esetben megnyugtató módon történt és történik-e.

Az összehasonlíthatóság problémái felmerültek 1951-ben a következő kérdéscsoportok körül:

1. a besorolások kérdésében (iparágak, minisztériumi főosztályok, vállalati átszervezések),

2. a termelési érték megállapításánál,

3. a munkavállalók besorolásainál,

4. a munkabérialapok ellenőrzésénél.

1. Az első kérdést különösen élesen veti fel az Országos Tervhivatal elnökének 11 440/1951. O. T. sz. rendelete, az ipar 1952. évi igazgatási szervezeten felépülő tervezési rendszeréről. A rendelet leszögezi azt, hogy a tervezés általában főosztályok szerint történik. Az Országos Tervhivatal a keretszámokat főosztályok szerint fogja kiadni. Kétségtelen, hogy ez a rendelet, amelyet az Országos Tervhivatal elnöke a Központi Statisztikai Hivatal elnökével egyetértésben adott ki, elősegíti azt, hogy a tervek címzett jellegűek legyenek, elősegíti továbbá azt is, hogy világosan meg lehessen állapítani, hogy ki a felelős a terv végrehajtásáért. Ugyanakkor azonban nem szabad, hogy a tervezésnek ez a rendszere az iparági rendszert háttérbe szorítsa, vagy másodrendűnek tekintse, miután az összehasonlíthatóság a múlttal és jövővel csakis iparági alapon lehetséges.

Szavinszkij iparstatisztikai tankönyvében a következőket írja: Az iparnak az ú. n. iparágak szerint való csoportosítása az egész népgazdaság szempontjából az iparstatisztika *minden munkájának alapja*. Világos dolog, hogy erről az alapról nem térhetünk le, miután sem az nem mondható meg, hogy akármelyik főosztály termelése, termelékenysége stb. hogyan alakult az elmúlt években, hiszen akkor még a mai minisztériumok sem léteztek, nemhogy főosztályok léteztek volna, úgyszintén a fejlődés következtében bekövetkező ipari átszervezések miatt nem lesz lehetséges ezt követni a jövőben sem. Éppen ezért fentemlített rendeletnek igen fontos része, amikor az egyes főosztályokat, ahol ez szükséges, iparágakra bontja. Például a szénbányászati főosztályt szénbányászatra és gépgyártásra; vagy a színesfémipari főosztályt bauxitbányászatra és színesfémiparra, stb. Világos dolog, hogy a statisztika hosszabb időtartamra csak az egyes iparágaknak, illetve iparcsoportoknak a dinamikáját lesz képes kimutatni, hiszen a főosztályok, sőt még minisztériumok között is vállalatok átadása

állandóan napirenden van. Így például amikor az 1952. évi tervezési rendszert lefektettük, a szénbányászati főosztályhoz tartozó gépgyártás-iparág még csak három vállalatot tartalmazott, időközben a Népgazdasági Tanács határozata folytán újabb két vállalat (Mélyfúró Berendezések Gyára és a Középnéhezvasszerkezeti Gyar) is átkerült a szénbányászati főosztályhoz. Látható, hogy a főosztályi összehasonlíthatóság a múlttal biztosítva nincs és nem is lehetséges. Ezzel szemben a gépgyártás-iparág összehasonlíthatóságát nyilvánvalóan nem befolyásolja az, hogy az egyik mimisztériumtól a másikhoz kerül egyik vagy másik vállalat. Különösen ki kell hangsúlyozni ezt a kérdést azért, mert igen sok helyen *félremagyasztják a fenti rendeletet, hogy ez az iparágokról való letérést jelentené.* Világos dolog — mint Szavinszkij kifejti —, hogy az iparágak rendszeréről való letérés nem lehetséges. Sok esetben nem is csak arról van szó, hogy vállalatokat csoportosítsunk át szervezetenként, hanem arról, hogy vállalatok részeit, vagy több vállalat részeiből alakult vállalatokat, tehát az adatok visszamenőleg vállalati szinten nem is rekonstruálhatók, ily módon egy főosztálynak egy, két vagy több évvel ezelőtti termelését, termelékenységiét stb. semmiképpen nem lehetséges megállapítani. Az iparág termelése, termelékenysége stb. ezzel szemben mindig rendelkezésre áll.

2. A termelési érték megállapításánál az időközben bekövetkező változások egy sor összehasonlíthatósági problémát vetettek fel. Így:

- a) A termelési érték meghatározása építőipari tevékenység nélkül.
- b) Az időközben szükségessé vált áruistamódosítások.
- c) Vállalati átszervezések folytán vertikális keletkezése, illetve eltűnése.
- d) A változatlan árak változtatása.
- e) A forgalmiadóval összefüggő kérdések.

a) 1952. évben a tervezés és a statisztika különválasztja a vállalatok építőipari tevékenységét. (Általában saját rezsiben végzett beruházások keretében végeznek az iparvállalatok — néha igen jelentős — építőipari tevékenységet). Ennek az építőipari tevékenységnek leválasztása feltétlen helyes, mert a különböző termelési, termelékenységi és egyéb mutatószámokat erősen meghamisította, hogy a vállalat profiljától teljesen eltérő termelési és termelékenységi számok adódtak a vállalat alaptevékenységét jellemző adatokhoz. Az építőipari tevékenység leválasztása azonban azt jelenti, hogy az 1952-ben használatos termelési értékadatok csak abban az esetben lesznek összehasonlíthatók 1951, 1950 és 1949 adataival, ha azokból is leválasztjuk az építőipari tevékenységet. 1951. évre a Statisztikai Hivatal ezeket az adatokat bekérte havonta, az 1950. évi éves kérdőívben ez az adat szintén rendelkezésre áll, így az ezekkel való összehasonlíthatóság biztosítva van. 1949. évre azonban ez az adat nem áll rendelkezésre. Miután 1949 az ötéves terv alapja, feltétlenül szükséges a termelési értéket 1949. évre vonatkozólag is megállapítani, ami egyrészt utólagos statisztikai begyűjtést, másrészt bizonyos statisztikai számításokat kíván meg.

b) A magyar egységes áruista felépítése — mint ismeretes — olyan, hogy az egyes cikkeknek van változatlan ára, tehát az áruista mindennemű módosítása a változatlan árak módosítását is jelenti, ami maga után vonhatja egy egész iparág termelési értékének megváltozását. Az elmúlt évben a gépgyártási áruista átdolgozása vált szükségessé (C. lista).

Ennek következtében a gépgyártási vállalatoktól az 1950. évre vonatkozó termelési adatokat cikkenként és összesen újra be kellett gyűjteni. Hasonló lesz a helyzet ebben az évben, amikor is az erősáram, gyengeáram és finommechanika árulistáját dolgoztuk át. Ezekhez az iparágakhoz tartozó vállalatoktól az 1950-re és 1951-re vonatkozó adatokat újra be kell gyűjteni. Tekintettel arra, hogy az utólagos begyűjtések pontos adatokat nem adnak, továbbá, hogy nagy megterhelést jelentenek a vállalatoknak és a felsőbb szerveknek is, igyekezni kell, hogy az árulistát mindaddig, míg a változatlan árrendszert fenntartjuk, csak elkerülhetetlen esetekben módosítsuk. Ezt annál is inkább szükséges hangsúlyozni, mert az a körülmény, hogy a C-listát és a most fentemlített három iparágak az árulistáját átdolgozzuk, ösztönzést adott egy egész sor iparágak, hogy kisebb természetű hiányosságok miatt igyekezzenek az egész árulistát átdolgozni, nem számolva azzal, hogy ez milyen rendkívüli terhet jelent a különböző szervezetekre és az adatokat mennyire bizonytalanná teszi. (Így pl. át kívánta dolgozni az árulistát a szénbányászat, kohászat, textilipar, stb.)

c) Amennyiben két egymásra következő vertikális folyamatot végző vállalatot összevonunk, vagy egy meglévő vállalatot úgy vágunk két részre, hogy ezáltal egymásra következő vertikális folyamatok kerülnek a két vállalathoz, a vállalati teljes termelés értéke az első esetben az eltűnő vertikálítás folytán csökken, míg a második esetben az újonnan belépő vertikálitással emelkedik. Az összehasonlítható adatok összeállításánál az ilyen változtatások feltétlenül figyelembe veendőek. Így például a húsiparban a Budapesti Marhavágóhídból és a Központi Húsüzemből május hónap folyamán egy vállalatot létesítettek, ily módon a Közvágóhidéddig készárúként jelentkező termelése mint belső vertikális folyamat eltűnt és világos dolog, hogy ilyen nagyarányú átszervezés esetében, amennyiben a húsipar termelését előző időszakokkal össze kívánjuk hasonlítani, a visszamenőleges adatok feltétlenül korrigálandók, különben a húsipar termelési értékének jelentős csökkenését okozná az új konstrukció. Fordított helyzet adódott a Ganz Hajógyárban, ahol a darugyártást választották le.

d) Még mindig nem elég szilárd a fegyelem sem a vállalati, sem minisztériumi szinten a változatlan árak használata terén. Világos, hogy a változatlan árak jelentősége éppen abban rejlik, hogy változatlanok és így nem szabad önkényesen megváltoztatni azokat, mert ez az adatok összehasonlíthatatlanságát vonja maga után. Ennek ellenére az Építésügyi Minisztérium az épületasztalosipar cikklisztáját s ezzel változatlan árait is megváltoztatta, anélkül, hogy ezt előzetesen a Tervhivatallal és a Statisztikai Hivatallal kitérgette volna. Ennek következtében nem gondoskodott senki az adatok összehasonlíthatóságáról, így május hónapban nem lehetett megállapítani azt, hogy az épületasztalosipar termelése előző időszakokhoz képest hogyan alakult. A változatlan árak hasonló megváltoztatása történt a papírgyártóiparban, ahol az illetékes főosztály, hogy bizonyos tervszámokat elérjen, a változatlan árakat felemelte. Világos dolog, hogy ez is megengedhetetlen eljárás. A Tervhivatalnak és a minisztériumok tervfőosztályának a változatlan árakat, amelyeket az egységes árulista leszögez, szigorúan be kell tartania mindaddig, amíg változatlan árrendszerrel dolgozunk, különben az adatok összehasonlíthatatlanok lesznek és a változatlan ár nem fogja azt a célt szolgálni, amire készült.

e) A folyóáron számított termelési érték kiszámítása a tervben belső forgalmi adóval történik. A statisztika, miután tényszámokat kérdez,

a tényleges forgalmiadót kérdezi. Ez jelenlegi forgalmiadó-rendszerünk szerint eltérő a külkereskedelem felé, esetleg nagyfogyasztók felé stb. A különböző relációk szerinti forgalmiadó más és más, tehát a termelési érték is változik azáltal, hogy hová szállít a vállalat. Ily módon egyrészt a tervvel nem hasonlítható össze ez a termelési érték, másrésztől árindexekkel való korrigálásra sem alkalmas. Hogy az összehasonlíthatóságot biztosítsuk, a helyes megoldás nyilvánvalóan az lesz, ha a forgalmiadót az iparbol az elosztashoz visszuk at.

3. Annak ellenére, hogy a munkavállalók csoportosításánál 1950-ben áttértünk a szovjet tervezési és statisztikai felosztásra, azaz a fizikai és szellemi munkavállalók fogalmáról áttértünk a jelenlegi állománycsoportokra (munkások, műszakiak, adminisztratívok, iparostanulók, kisegítő személyzet, nem ipari csoport), újra egy sor kérdés merült fel, amely az összehasonlíthatóságot megzavarta. Az Egységes Foglalkozási Jegyzék utasításai kimondják, hogy kik sorolandók az egyes állománycsoportokba. Az Egységes Foglalkozási Jegyzék meghatározásai azonban nem voltak precízek, s ily módon a besorolásokat a vállalatok különféle képpen végezhetették el. Műszaki munkavállalókhöz soroltak egy sor adminisztratív foglalkozású munkavállalót, vagy munkához kisegítőszemélyzetet, vagy munkához adminisztratív személyzetet. Különösen, amikor napirenden van a vállalati bürokrácia leépítése, harcolunk az adminisztratív személyzet megduzzadása ellen, nem lehetséges, hogy ne tudjuk pontosan megállapítani az adminisztratív létszámot. E hiányosság felszámolására az Országos Munkabér Bizottság titkársága új, igen részletes nomenklatúrát készített arról, hogy kik tartoznak az egyes állománycsoportokba. A nomenklatúra, mint az Egységes Foglalkozási Jegyzék javítása, a közeljövőben megjelent. A dolgozóknak az új nomenklatúra alapján történő besorolása nyilvánvalóan el fog térni az eddigi besorolásoktól. Ez ismét az adatokat az összes állománycsoportokban összehasonlíthatatlanná teszi és nem lesz megállapítható, hogy az adminisztratív létszám emelkedése vagy csökkenése valóságos-e, avagy csak a különböző besorolások eredménye. Nyilvánvaló, hogy ezt a különbséget kiküszöbölni csak egy vagy két hónapon át végrehajtandó kétszeres felvétellel sikerül. Különösen megzavarta a képet az építőipar vonalán az a körülmény is, hogy az Építésügyi Minisztérium anélkül, hogy erre az Országos Tervhivatallal és a Statisztikai Hivatallal megállapodott volna, 56. sz. körendeletével a műszaki munkavállalók újból való besorolását rendelte el, amely az eddigitől eltért. Ily módon volt egy régebbi besorolás, lesz egy újabb az O. M. B. szerint és van egy közbeeső besorolás, amely egyikkel sem egyezik és amely az összehasonlíthatóságot teljes mértékben megzavarta. Az ilyen fajta hibák kiküszöböléséhez az szükséges, hogy a minisztériumok önkényesen ne változtassák meg a statisztikai fogalmakat érintő rendelkezéseket.

A munkavállalók besorolásánál még két probléma okoz nehézségeket 1951-ben, illetve 1952-ben. Az egyik az átképzősök problémája, amelyet a munkások állománycsoportjában vettünk és veszünk számba, azonban több helyen ezt mint külön állománycsoportot tartják nyilván a munkásoktól elkülönítve (Kohó- és Gépipari Minisztérium, Magyar Nemzeti Bank). A kérdést nem sikerült egységesen tisztázni, miután a Statisztikai Hivatal álláspontja szerint az átképzősök is termelnek, és miután termelésük nem választható le, a termelési költség számításánál a munkáslét-

számba tartoznak. Ugyanakkor a Kohó- és Gépipari Minisztérium külön kívánja az átképzősöket nyilvántartani, mert ha sok átképzőst vesznek fel, az a termelékenységi számokat lerontja. Így jelenleg mind a két számot, tehát munkásokat átképzősökkel és átképzősök nélkül is, nyilvántartjuk.

A másik zavart okozó körülmény, hogyha ugyanúgy, mint a termelésből, az építőipari tevékenységet, a munkavállalókból az építőipari tevékenységet folytató dolgozókat leválasztjuk, ez visszamenőleg csak hozzávetőlegesen lehetséges, mivel az erre vonatkozó pontos adatok csak erre az esztendőre állnak rendelkezésre.

4. A Nép gazdasági Tanács 27/2/1951. sz. határozatában elrendelt munkabéralapok felhasználásának ellenőrzésénél a munkabéralapra vonatkozó tervszámok, a Nemzeti Banktól ténylegesen igénybevett béralap és a statisztikai jelentésekben szereplő számok összehasonlíthatóságának kérdése vetődött fel. Az összehasonlíthatóság csak akkor biztosítható, ha a béralapot egyformaképpen csoportosítják a különböző adatszolgáltatásokban. A Nép gazdasági Tanács, tekintettel erre, a Nemzeti Banknál olyan összevonásokat rendelt el, amely lényegében a statisztikai állománycsoportok összevonását jelenti. Ennek ellenére előfordultak olyan rendelkezések, amelyek megakadályozták a Nemzeti Bank és a Sztatisztikai Hivatal adatainak egyezőségét. Így például a Kohó- és Gépipari Minisztérium olyan rendelkezéseket adott ki, hogy az átképzősöket az iparstanulókkal egy csoportba vegyék, ami ellentmond a terv- és statisztikai csoportosításnak és így a Nemzeti Bankkal való egveztetetőség nem állt fenn. Ezt és az ehhez hasonló eltéréseket, amelyekkel a Statisztikai Szemlének az 1951. évi 5. sz. foglalkozott, nagyrészt már kiküszöböltük.

*

Mint a fenti néhány példából látható, annak ellenére, hogy a tervfegyelem és a statisztikai fegyelem jelentős mértékben javult, és hogy megtörtént a tervezési és statisztikai módszerek összehangolása, még mindig az iparstatistika majdnem összes területén újra és újra felmerül az összehasonlíthatóság biztosításának kérdése. Az összes terv- és statisztikai munkát végző dolgozók feladata, hogy amikor akár országos, akár vállalati szinten akármilyen fogalmat vagy módszert megváltoztatni kívánnak, gondoskodjanak arról, hogy ez a módszerváltoztatás vagy ne befolyásolja az adatok összehasonlíthatóságát, vagy a régebbi adatok valamilyen, nem körülményes, nem hosszú és pontatlan számításokat igénylő módon, átszámíthatók legyenek az új fogalomra vagy módszerre, az összehasonlíthatóság minden körülmények között biztosítva legyen.

Amennyiben az adatok összehasonlíthatósága az évek folyamán biztosított, akkor a statisztika eleget tud tenni annak a feladatának, hogy a jelenségeket változásokban, fejlődésükben, összefüggésükben mutassa ki, tehát megmutassa az elért eredményeket, felhívja a figyelmet a hiányosságokra s ezzel betöltte a tervgazdálkodásban a statisztikára váró szerepet.

A VÁROS- ÉS KÖZSÉGSTATISZTIKA NÉHÁNY KÉRDÉSE

A város- és községstatisztika feladata azoknak a jelenségeknek a vizsgálata, melyek a városokat, községeket, lakotthelyeket jellemzik, fejlettségüket meghatározzák és a fejlődésüket befolyásolják. Idetartozik tehát a lakotthelyek, ipari, mezőgazdasági, kereskedelmi, közlekedési, kulturális, egészségügyi, szociális, lakásügyi és népesedési viszonyaink vizsgálata mellett a települési viszonyok vizsgálata is.

A város- és községstatisztika elsősorban az egyes szakstatisztikáknál meglévő megfelelő szekunderadatokat használja fel — főleg a népességi és mezőgazdasági statisztika adatait — és csak akkor végez eredeti felvételt, hogyha adatok még nem állnak rendelkezésére. Azonban ilyenkor sincs párhuzamosság a város- és községstatisztika és az egyes szakstatisztikák között, mert „... más a megfigyelés tárgya. Nem a vállalatokat és gazdasági ágakat vizsgálja, hanem a lakotthelyeket, amelyekhez ezek a gazdasági ágak tartoznak. A közvetlen vizsgálat objektumaira, azaz az egyes gazdasági ágakra vonatkozó adatok átalakulnak olyan mutatószámokká, amelyek a lakotthelyet jellemzik”¹.

Így az ipar területén nem az egyes vállalatok termelésére, felszereltségére, munkáltszámszáma nézve gyűjt adatokat, hanem azt vizsgálja, hogy az ipar milyen hatást gyakorol a település fejlődésére, ebből kifolyóan milyen munkaerőszükségleti, város- és községrendezési (munkáslakás-építési, egészségügyi, szociális és kulturális) feladatok jelentkeznek. Kereskedelmi téren sem az egyes vállalatok képezik a megfigyelés tárgyát, hanem azt vizsgálja, hogy a kereskedelem hogyan teljesíti a település lakosságának az ellátását, kimutatja, hogy van elárúsítóhelyekkel (állami és szövetkezeti boltokkal) ellátva. Kulturális és szociális téren ugyancsak a település ellátottságának (orvos, szülésznő, napközi, iskola, egészségház, szülőotthon, stb.) vizsgálata képezi az adatgyűjtés tárgyát.

Lakóház- és lakásépítési statisztika vonalán a lakóházak és lakások számának megállapításához a település lakásviszonyainak vizsgálatához; az egyes településeken épült, helyreállított, átalakított lakóházak, magasságára, alapozására, falazatára, tetőfedésére, alapincézettségére, szobákkal és egyéb helyiségekkel való ellátottságára, a lakások felszereltségére és lakóterületére vonatkozóan gyűjt a város- és községstatisztika adatokat.

Amíg a többi statisztikának a keretét csak általában szabják meg a települések, legfeljebb a feldolgozásnál adatközléseikhez, csoportosítás cél-

¹ V. V. Anyiszimov és N. A. Kokovin: A községgazdaság statisztikája. Statisztikai Kiadó Vállalat, Budapest, 1951, 263. old.

jából fordulnak a településekhez, addig a város- és községstatistikának tárgyát teszik a települések; ezek fejlődésének megállapításához, fejlesztésének vizsgálatához, a létesítendő beruházásokhoz szükséges adatok begyűjtése, feldolgozása és kiértékelése.

A városi és községi statisztika fontosságáról szólva, V. V. Anyiszimov és N. A. Kokovin szovjet statisztikusok írják, hogy „... nem lehet helyesen építkezni, vagy helyreállítási munkákat végezni, ha nem áll rendelkezésünkre a lakotthelyekről olyan általános kép, amely a lakotthely tevékenységének valamennyi megnyilvánulását összefüggéseiben és minden oldaláról szemlélteti.”²

A tőkés elnyomás idején nem történtek átfogó tervek szerinti város- és községfejlesztő intézkedések, nem volt tehát szükség községi statisztikára sem. Egyébként is az adatok túlságosan elmarasztalók lettek volna akár a községek, akár a városok, akár a lakotthelyek viszonyait hasonlították volna össze. Az adatok ugyanis kimutatták volna, hogy a településeinken s legfőképpen külterületeken, majorokban, milyen alacsony a lakosság életszínvonala. Kimutatták volna ezek elhagyatottságát, mostoha egészségügyi, közlekedési, szociális és kulturális viszonyait, azt, hogy tízperces közigazgatási ügyek elintézéséért, 10—20 filléres bevásárlásért napokat gyalogolt, vesztett a tanyai nép, azt, hogy a betegekben segíteni nem tudtak, hogy posta, vasút hiányában el voltak zárva a világtól, hogy úgynevezett városaink is milyen elmaradottak voltak iparosodás terén, stb.

A szocialista társadalomban a lakotthelyek, községek, városok sorsát tervszerű fejlesztési programmal irányítja, dönti el. Ipart kapnak azok a települések, ahol munkaerőfelesleg van, ahol erre a termelési tényezők a legalkalmasabbak. Vasutat, utat azok a helyek, ahol rosszak a közlekedési viszonyok, iskolát, szociális intézményeket az ebben szűkölködő települések. Mindenütt a települések szükségletei az irányadók. A településfejlesztési tervek csak pontos adatokra épülhetnek.

A tervszerű, tudományos alapon történő város- és községfejlesztés, területrendezés megköveteli, hogy az államigazgatási alapegységek viszonyaira vonatkozóan megbízható adatok álljanak rendelkezésre. A területrendezés, város- és községrendezés csakis helyes tényezőkra épülhet fel. A területrendezőnek átfogó általános áttekintésre van szüksége és ismernie kell a rendezés alatt álló településre vonatkozó adatokon kívül a táj, vagy a speciális szakigazgatás adottságait, a település elmaradottságát, fejlettségét és ennek okát, hatását a tájra s a környező településekre, szerepét a szocialista gazdálkodásban, valamint az eszközlendő területi szervezés vagy beruházás hatását.

A város- és községstatistikában éppúgy, mint más szakstatistikában a legnagyobb körültekintést a csoportosítás és a fogalmi elhatárolás kérdése jelenti. Ebben a témakörben három alapvető kérdéssel kívánok foglalkozni: 1. a város és község, mint a megfigyelés egységének fogalma, 2. a bel-, külterület és népsűrűség kérdése, 3. a város- és községstatistikai adatok csoportosításának kérdése.

² V. V. Anyiszimov és N. A. Kokovin: I. m. 263. old.

1. A város, község fogalma a statisztikában

A város fogalma a statisztikában a városi élet sokrétű jelenségeinél fogva egyáltalán nem egyszerű. Fekvéstől, országoctól, koroktól függően másként értelmezték a város fogalmát. (Pl. Kínában minden fallal körülvett település város volt.)

A magyar hűbéri társadalom első városai inkább védelmi jellegű települések (pl. Kőszeg, Mosonmagyaróvár [Óvár], Veszprém, Fejérvár [Székesfehérvár], Komárom, Szekszárd, Simontornya, Eger, Gyula, Sárospatak), melyeket az uralkodó vagy a főnemesség, főpapság hoz létre saját vagyonuknak, uralmuknak alátámasztására. Ezek a városok, melyeknek alapjait a várak (a várak alján települt vendéghelyek) vetik meg, a vidéktől teljesen elkülönülten élnek. A vidék ellátását a város alig szolgálja. A vásárnapokon (vasárnap) teljesítenek némi kis gazdasági funkciót. Ilyenkor itt cseréli ki a környék lakossága áruit. A várossá nyilvánítás kizárólag az uralkodó akaratától függ. A városok fejlődését kedvező vagy kedvezőtlen fekvésük határozza meg. Kezdetben inkább csak a várúr lakóhelyei, csaták és párviadalok, fejedelmi lakomák, ünnepek, egyházi jellegű megmozdulások, valamint az igazságszolgáltatás színhelyei. Innen irányítja a földesúr a községek sarcolását, a dézsma- és adószedést; később első városaink, mint közlekedési csomópontok, folyami átkelőhelyek és különböző gazdasági tájak érintkező pontjai vagy természeti kincsek lelőhelyei indulnak fejlődésnek vagy hanyatlásnak.

A középkor városainak képe a termelőerők fejlődésével, az iparosodással egészen átalakul. A kézműipar kialakulása, a céhek, a bel- és külkereskedelmi kapcsolatok megindulása, a hetipiac napipiacá váló átalakulása, az igazgatási szervezet kiépülése, az uralkodó osztály céljait szolgáló kulturális intézményeknek a városban való megtelepülése révén kialakulnak a városias funkciók, melyek kizárólagos monopóliumai lesznek a városoknak és kiélezik a falu és város közötti ellentétet.

Az igazi városias fejlődés csak a 19. század közepén — a nagyipar, nagykereskedelem kialakulásával, a közlekedés fejlődésével — indul meg. Békés megyében például az 1717. évi összeíráskor csupán öt iparos volt. — A városok népessége a vándorlás folytán erősen felszökik. (Pécsnek például az 1920. évi 47 556 főnyi lakosságából 46% bevándorolt. Hasonló magas arányt mutat Baja, Székesfehérvár, Győr és Miskolc.)

Az ipar, bányászat és a kereskedelem azonban nemcsak a városokra gyakorolt nagy hatást, hanem az egyes községekre is. A kapitalista közgazgatásnak pusztán igazgató és rendészeti jellege éppen azoknál a településeknél mutatkozik meg legjobban, melyeket szándékosan nem fejlesztettek várossá, bár komoly tényezőkként jöttek számításba. Ilyen város volt a túlnyomórészt ipari lakosságú fontos közlekedési csomópont, Hatvan, mely 1945-ben lett város, ilyen volt az 1947-ben várossá lett Tatabánya is, melyet forradalmi bányász lakossága miatt — annak ellenére, hogy a város 1941-re visszaszámított népessége már közel 40 000 volt — nem alakítottak várossá. — Ma Tatabánya, mint Komárom-Esztergom megye székhelye, komoly városfejlesztő beruházásokat kap s egyre nagyobb gazdasági, politikai és kulturális jelentőségre tesz szert.

Nem lehetett város a múltban iparunk két büszkesége, Csepel és Ózd sem. Mindkettő csak 1949-ben alakulhatott várossá. A felszabadulás előtt

ezen a helyeken sem történt említésre érdemes városfejlesztő intézkedés; lakóházépítés, utcarendezés, csatornázás, pedig a városok népessége messze túlhaladta azt a határt, melyen még községi szinten lehetett volna igazgatni e településeket.

Oroszába, melynek fejlett piaca már rég a felszabadulás előtt túlnőtt a községi határokon, szintén csak 1946-ban lett város.

Ezeknek a városoknak a példája mutatja legjobban, hogy a közigazgatási városfogalom nem adta meg városaink igazi képét. A várossá nyilvánított települések mellett számos olyan település volt, amelyeket fejlettségüknél fogva a városok sorába kellett volna emelni.

A statisztikusokat a közigazgatási és a statisztikai városfogalom közötti különbség már régóta foglalkoztatja.

A korra jellemző felfogásként hozom fel Keleti Károly meghatározását, aki a városiasság ismérveit a műveltségi fokban, az értelmiségi keresetben, a cselédszámban, a lakásviszonyokban látta, a népesség nagyobb száma, az iparos és kereskedő foglalkozások aránya mellett.³

Egyes államokban a népesség számát tekintik a városiasság igazi fokmérőjének.

Amerikában az 5000-nél népesebb településeket tekintik városnak. A németeknél a 2000-től 5000 lakost el nem érő város Landstadt, 5000—20 000-ig Kleinstadt, 20 000—100 000-ig Mittelstadt, 100 000 lakosnál nagyobb városok Grosstadt.

A mi viszonyaink között a népesség száma egyáltalán nem alkalmas a városiasság mérvének megállapításához, tekintettel arra, hogy alföldi városaink legnagyobb része nagy falusias burokkal — tanyás külterülettel — rendelkezik. A külterület alföldi városainknál sokszor 10—15 elpusztult falut, 10—20 000 lakost foglal magában.

Másutt a villanyvilágítással, kövezett utcákkal, víz- és csatornával való ellátottság fokához, a foglalkozási adatokhoz, vagy éppen az emeletes házak nagyobb számához kötik a város fogalmát.

Külön-külön azonban egyik tényező sem pontos meghatározója a városnak.

Az 1897. évi I. oroszországi népszámlálás még szintén a közigazgatási értelemben vett helységeket számította városnak, ezáltal számos fejlett ipari és kereskedelmi település maradt ki a városi feldolgozásból. A város fogalmának ilyen hibás, tisztán „adminisztratív“ értelmezését Lenin tárta fel. A kereskedelmi és ipari jellegű helységek fejlődésének ütemét vizsgálva írta Lenin: „A városokon kívül mint ipari központok jelentősek még először a külvárosok, amelyeket nem mindig kapcsolnak egybe a városokkal s amelyek egyre nagyobb területet foglalnak el a nagyvárosok környékén; másodsor a gyári helységek és falvak.

Végül a gyárkörüli településeken kívül még azokat az ipari és kereskedelmi jellegű falvakat kell ipari központoknak számítani, amelyek vagy nagy kuszтарыpari körzetek élén állnak, vagy amelyek a reform utáni időszakban indultak gyors fejlődésnek kedvező fekvésük — folyóparton, vasútállomás mellett, stb. — következtében.“⁴

A Szovjetunió statisztikája a város történeti-jogi fogalmát Lenin útmutatása alapján elhagyta s helyette a városokat a betöltött funkcióik

³ Keleti Károly: Hazánk és népe. Pest, 1871. 410. old.

⁴ Lenin: A kapitalizmus fejlődése Oroszországban. Szikra, Budapest, 1949, 560—561. old.

után minősítette. Eszerint városnak minősítették az ipari, kereskedelmi, üdülő- és forgalmi településeket, ha népességszámuk bizonyos meghatározott lélekszámot elért és foglalkozás tekintetében nem mezőgazdasági jellegű települések voltak.

Hogy milyen nagy eltérés van a mi viszonyaink között is a város igazgatási értelmezése és a funkcionális értelemben vett jelleg között, azt mutatja az, hogy amíg államigazgatási értelemben vett városaink száma 55, addig a funkcionális értelemben vett városias jellegű települések száma 147. Természetes fejlettség tekintetében ezek között is fokozatok vannak. Vannak közöttük olyanok, melyek, bár népességük a 10 000 lakost nem éri el, a városias fogalmának minden mérvét kimeríti. (Pl. Körmend, Szentgotthárd.) Vannak viszont olyanok is, melyeket csupán a tájban játszott szerepük, piaci vonzásuk emel ki a környékbeli települések sorából. (Pl. Sellye, Tab, Tamási, stb.)

A város fogalmát, mint mondtuk, komplex tényezők adják.

A városok az ipari és kereskedelmi élet központjai, egyben közlekedési központok, ahol összefutnak a környékbeli utak és vasutak, itt van a környéken lakók piaca, itt dolgozzák fel a környék nyersanyagát. Épp ez a vonzás mutatja legjobban a városi fejlettség fokát. Városban vannak a szakigazgatás különböző hivatalai. A városban vannak a kultúra, művészet, a szórakozás intézményei. A közép- és felsőfokú iskolák hallgatói itt vannak és itt helyezkednek el nagyrészből.

Mindezeknél fogva magukhoz vonzzák a népességet s a vándorlás folytán sokkal nagyobb népességet szívnak fel, mint amit a természetes szaporodás jelent. A mezőgazdasági népesség a városokban állandóan fogy az ipari népesség javára. A falu, a mezőváros nagy területén kevés ember bír elartani, az ipari település kis területén sok embernek ad megélhetést. A falun egyszínű, mezőgazdasági foglalkozású a lakosság, a városban a legkülönbözőbb foglalkozásokat találjuk. Minél fejlettebb a település, annál tarkább, változatosabb lakóinak foglalkozási összetétele, annál nagyobb a környékre gyakorolt hatása.

Mi adja tehát meg egy településnek a városias fejlettség fokát? Elsősorban a tájban játszott szerepe, az a gazdasági funkció, amelyet teljesít, emellett és ezzel együttjáróan a népesség nagyobb száma, a magas beltérségi népsűrűség, az úgynevezett városias jellegű foglalkozások (ipar, kereskedelem, közlekedés, közszolgálat), az emeletes lakóházak nagyobb száma, a helyi közlekedés fejlett volta, a kövezett utca- és járdahálózat, víz- és csatornahálózat, egyszóval a közművekkel való ellátottság, a szociális és kulturális intézmények nagyobb száma. Mindenekelőtt azonban a gazdasági körzetéhez tartozó, a város által vonzott községek nagyobb száma.

*

A magyar városok soha nem látott fejlődés előtt állanak. Azok a hatalmas méretű ipari beruházások, amelyeket a felemelt ötéves tervben — 1951. évi II. törvény — városainkba telepítenek, óriási lökést adnak fejlődésüknek.

A végrehajtott beruházások eredményeképpen az eredeti ötéves tervben iparosítandó városokként megjelölt helységek — Szeged, Debrecen, Hódmezővásárhely, Békéscsaba, Makó, Szolnok, Kecskemét, Kaposvár, Zalaegerszeg, Esztergom, Kalocsa, Eger, Székesfehérvár, Szombathely, Veszprém, Nyíregyháza, Gyöngyös, Szekszárd — mellett ipari jellegű

városokká kell fejleszteni Balassagyarmatot, Ceglédet, Dunapentelét, Gödöllőt, Hajduszoboszlót, Jászberényt, Karcagot, Kazincbarcikát, Kiskunfélegyházát, Mezőtúrt, Mezőkövesdet, Orosházát, Szentest, Vácot és Várpalotát (21. §).

Mint egészen különleges városfejlesztési intézkedéseket kell kiemelni öt éves tervünk városfejlesztéseit, Dunapentelét, Várpalotát és Kazincbarcikát. Dunapenteléből, amely községeink között is egyike volt a legjobban elhanyagolt, rendezetlen, sáros, piszkos, düledező zsuffödeles házú községeknek, egy esztendő alatt várost építettünk. Régen vasútállomása is 3,2 km-re volt a községtől, kultúrháza, mozija, könyvtára, villanyvilágítása nem volt. Járásilag a 19 km-re fekvő Adony községhez, adófelügyelőség szempontjából a 68 km-re fekvő Székesfehérvárhoz tartozott. Ma minden intézménye helyben van s mint közvetlenül a megyei tanács alá rendelt városban, helyben intézheti el a lakosság összes teendőit.

Városaink sorsát többé nem véletlen tényezők, vagy hatalmi erők döntik el, hanem tervszerű kormányprogramm, maga az öt éves terv. A hatalmas méretű iparosítás, a mezőgazdaság szocialista átalakulása, az ipar bevonulása a mezőgazdaságba, a nagyarányú lakóház- és lakásépítés, faluvillamosítás, a vízvezeték- és csatornahálózat kiépítése, a nép fiainak az államigazgatás vezető posztjain való elhelyezkedése, mind-mind hozzájárulnak a falu és város közötti ellentétek lebontásához. A szocialista város fogalma tehát egészen más tartalmat nyer, mint a kapitalista város.

2. A bel-, külterület és a népsűrűség kérdése

A város- és községstatisztiika másik rendkívül bonyolult és rendezetlen kérdése a bel- és külterület fogalma, mely zavarólag hat a város fogalmának meghatározásánál éppúgy, mint a város, község települési formájának és városias jellegének megállapításánál, a belterületre és a külterületre vonatkozó idősorok képzésénél.

Az egyes népszámlálások során, állandó elhatárolás hiányában, ugyanis másképp állapítják meg a bel- és külterület határát és ennek megfelelően a különböző időpontokban végrehajtott adatfelvételek nem is hasonlíthatók össze reálisan. Igen sok esetben a számlálókörzeteket kijelölő hatóságon vagy a számlálóbiztoson múlik, hogy egy külterületi települést a belterület adatában számolnak-e el vagy csupán kényelemből, esetleg azért, mivel a külterületi összeírás díjtétele magasabb, megnövelik a város-, községkörüli lakotthelyekkel a külterületi lakosok számát.

A belterület megállapítására nézve egy ízben már történt rendelkezés, azonban pontos fogalmi meghatározás hiányában a megállapítás nem járt eredménnyel. Nem érvényesültek egységes szempontok, így minden község más-más módon állapította meg a belterületét. Nem egy olyan község volt, amely annak ellenére, hogy nagy tanyás határral nem rendelkezett, minden csoportos települést belterületnek jelölt s így két-három belterületet is megállapított magának.

A mi viszonyainkban a község belterületéhez kellene számítani a község, város teljes településileg összefüggő részét, ezenkívül ide kellene számítani a beépített rész közelében fekvő olyan létesítmények, intézmények területét is, melyek funkciójuknál fogva a belterületi lakosság ellátását szolgálják vagy elsősorban erre lettek életrehíva (ipartelepek, sportpályák,

vágóhidak, állatvásártelepek, parkok), továbbá a város, község fejlesztésénél beépítés és egyéb kialakítás szempontjából számításba jövő területet.

A belterület és külterület különválasztásának, felmérésének kérdése magával hozza a megoldást a városrendezési tervezésnél olyan rendkívül fontos belterületi népsűrűség kiszámításához. A város és község egész területére számított népsűrűséget a város- és községrendezés használni nem tudja, mert a belterület, a beépített, a fejlesztendő terület adatait elhomályosítsa, elmossa. Természetes ahhoz, hogy belterületi népességet számíthassunk, egyáltalán az szükséges, hogy a belterületek fogalma pontosan el legyen határolva, majd fel legyen mérve. Hogy mennyire eltérő képet ad a város egész területére számított népsűrűség és a belterületi népsűrűség, a következő példán mutatjuk be. (A város belterületét itt hozzávetőlegesen a népszámlálási számlálókörzetes térképek alapján planimétrálással állapítottuk meg. Belterületnek a népszámlálásnál belterületnek nyilvánított területrészt vettük.)

A város neve	Összes	Bel-	Kül-	Összes	Bel-	Kül-	Nepsűrűség 1 km ² -re		
	terület			népesség			egész	bel-	kül-
	hektárban								
Kecskemét*	64,057	1,204	62,853	75,599	83,319	42,280	118,0	2,767,4	67,8
Szeged**	16,988	3,896	13,092	91,014	88,197	7,817	535,8	2,135,4	59,7

* A város területéből kivált Bugac, Lakitelek és Nyárlőrinc községek megalakulása után, 1950. I. 1.

** A város területéből kivált Aotthalom, Balástya, Csengele, Csorva, Mórahalom, Röske, Szatymás és Zákányzék községek megalakulása után, 1950. I. 1.

Az adatokból kitűnik, hogy amíg Kecskemétnek a belterületi népsűrűsége 2,767,4, addig a város egész területére számított népsűrűség 118. Szegeden a belterületi népsűrűség 2,135,4, az egész területre számított népsűrűség 535,8.

A bel- és külterület elhatárolása mellett külön kérdés a *külterületi lakotthelyek kérdése*, amely a mezőgazdaság szocialista átalakítása, a város- és községrendezési feladatok, a lakosság szociális, kulturális ellátásának, gondozásának kérdései, valamint az állandó területátcsatolások kapcsán igen sok problémát jelent.

Hogy a lakotthelyek rendezésének szükségességét az igazgatás is mennyire érzi, annak példáját Kocsér, Kuncsorba, Pusztamérges községek mutatják. Utóbbi községek a külterületeket felosztották és római számozással jelölték meg az egyes határrészeket. A külterületi lakotthelyek neveinek római számokkal való helyettesítése hivatalos iratokban helyes lehet, de sok bonyodalmat okoz a vasúti, postai elnevezéseknél és a helységnévtári névkutatásoknál. Dánszentmiklóson a község úgy osztotta fel határát négy kerületre, hogy a négy kerület közül háromnak bel- és külterülete is van, tehát nincs külön a belterület.

Mindezek azt bizonyítják, hogy a kérdés él és megoldást keres. A megoldás pedig csakis alapos statisztikai előkészítés, a földrajzi, települési, mezőgazdasági, postai és vasúti szolgálati érdekek egyidejű figyelembevételével történhet.

Ide kívánczik annak megemlézése is, hogy Magyarországon a jelentős lakotthelyek neveit több mint ötven évvel ezelőtt állapították meg

hivatalosan. Azóta olyan változás történt, hogy új megállapítás szükséges, mert teljesen új ipari és mezőgazdasági települések alakultak, ugyanakkor az 50 évvel ezelőtti jelentős települések egészen megszűntek vagy jelentéktelenné váltak.

A jelenlegi helyzet rendkívül megnehezíti az államigazgatás dolgozóinak tájékozódását. Az 1951. évi hivatalos Helységnévtár 22 300 helységnévet tart nyilván, ezek közül 10 400 olyan jelentéktelen, 50 lakosnál kisebb, amelyet nyugodtan bele lehetne olvasztani a szomszédos településekbe és közös gyűjtőnévvel ellátni.

Nagy baj az, hogy hivatalosan megállapított nevek hiányában mindig más és más nevet használnak az egyes lakotthelyek megjelölésére. Más nevet használ az államigazgatás, más nevet a megalakult állami gazdaságok, tszcs-ok, más van a térképen, más nevet használ a község, másképp szerepel a kataszteri iratokban, a község nyilvántartásaiban s ugyancsak a sokféle elnevezésnek megfelelő változásokkal jelentik az egyes népszámlálások alkalmával.

Előfordulnak olyan esetek is szép számmal, amikor egy külterület több község határába nyúlik át, máskor átcsatolásra kerül egy lakotthely és a régi község elnevezését viszi magával (pl. Ugod községhez tartozó Ugodi újmajor nevű terület rész átcsatolást nyert Csót községhez. Neve megmaradt Ugodi újmajornak).

Szükséges tehát a külterületi határok rendezésével egyidejűleg a külterületek elnevezését is végrehajtani. Az elnevezés és területrendezés során fő szempontnak kell szerepelni, hogy eltűnjenek a reakciós, feudális elnevezések, melyeket a községek még ma sem tudtak teljesen kiküszöbölni. A volt tulajdonos után bőven van még grófok, bárók, vitézek, alispánok nevéhez fűződő lakotthely (Zichyújfalu, Zichytabód, Kornispusztá, Vitéztelep, stb.).

Igen sok az azonos elnevezés is, amely postai és vasúti forgalomban okoz komoly zavarokat. Sok az általános elnevezés, Újtelep nevű lakotthelyünk 84, Újhely nevű 35, Újmajor 34, Nagytanya 29, Kovácstanya 22, Öreghegy nevű lakotthely 58 van.

3. A város- és községstatisztikai adatok csoportosítása

A város- és községstatisztikai adatokat leggyakrabban *három alapvető ismérv* szerint szoktuk csoportosítani: *közigazgatási beosztás, terület és lélekszám szerint*. Emellett csoportosíthatjuk a lakotthelyeket települési forma — települési forma alatt a lakóházaknak a község területén való elhelyezkedését, a belső (házas) telkeknek a külső telkekhez való viszonyát értjük — valamint (gazdasági) települési jelleg, azaz lakosságuk foglalkozási megoszlása szerint.

A községstatisztikában a településeknek az egyes intézményektől (anyaközség, orvos, baba, posta, vasút, iskola) való távolság megállapításához, az intézményekkel való ellátottság mérvének a megállapításához használjuk a km-távolság szerinti csoportosítást. A városokat és nagyobb településeket a gazdasági vonzás, a környékre, a szomszédos településekre gyakorolt hatásuknál fogva is csoportosíthatjuk. Szokás ezenkívül a településeket a népsűrűség, a város- és községfejlesztés tervezési rendszere, kialakulásuk ideje s egyéb ismérvek szerint is csoportosítani.

A települések terület és lélekszám szerinti csoportosítása országoként a helyi viszonyoknak megfelelően elég eltérő. A városoknál általában elfogadott a 20 000 lakosig kisváros, 20 000—100 000-ig középváros, 100 000-től nagyváros csoportosítás. A várostípusú lakotthelyeket a Szovjetunióban a Szovjetunió Építési Akadémiájának Városépítési és Városrendezési Tanszéke a következőképpen csoportosította:⁵

kis lakotthelyek	3 000 lakosig
kis lakotthelyek	3— 10 000
közepes lakotthelyek	10— 25 000
közepes lakotthelyek	25—100 000
nagy lakotthelyek	100 000-nél több lakossal

Természetesen a mi viszonyaink között — 55 városunknál — ilyen csoportosítás kérdése nem merül fel. Településeinket a községi statisztikában a következő terület- és lélekszám kategóriák szerint csoportosítottuk:

Lélekszám kategóriák	Települések száma (1950. XII. 31.)	Terület kategóriák	Községek, városok száma (1950. XII. 31.)
500 lakosig	564	— 500 kat. holdig	33
501— 1 000	873	501— 1 000	207
1 001— 2 000	867	1 001— 2 000	731
2 001— 3 000	360	2 001— 5 000	1296
3 001— 5 000	294	5 001— 10 000	633
5 001— 10 000	159	10 001— 20 000	238
10 001— 20 000	65	20 001— 30 000	48
20 001— 30 000	18	30 001— 50 000	25
30 001— 50 000	15	50 001— 100 000	8
50 001— 100 000	5	100 001—	3
100 001—	2		
Összesen:	3222*	Összesen:	3222*

* Budapest főváros nélkül.

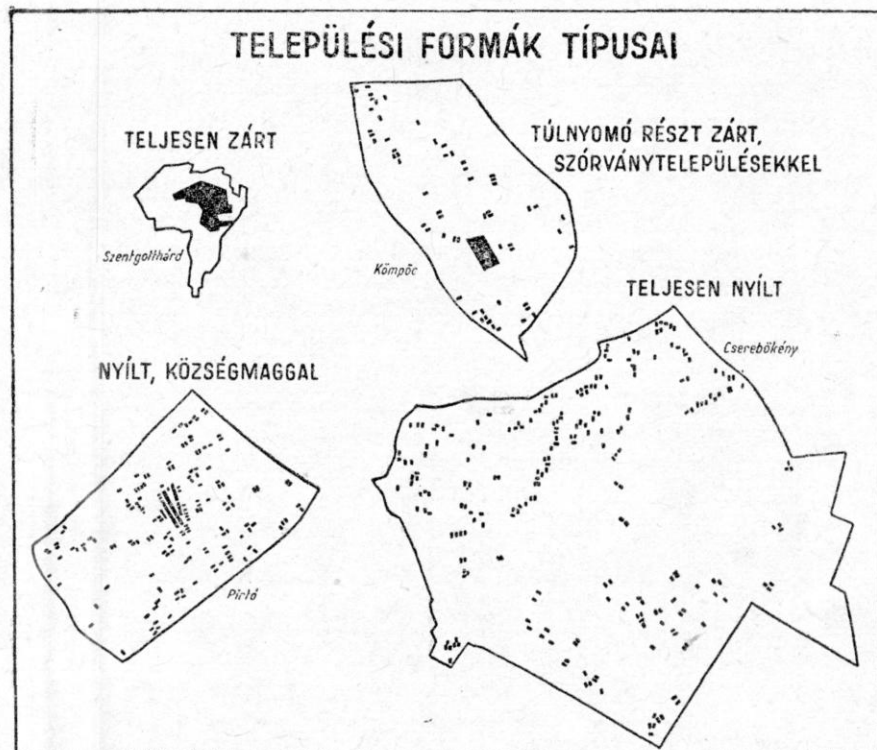
A telepítésekre vetített népességi és területi adatok rámutatnak azokra az aránytalanságokra, amelyeken a területszervezőnek segítenie kell. Egészen mások például az 500 lakosú kategóriában lévő települések igazgatási szükségletei, mint a 3—5000-es népességűeké.

Települési forma szempontjából a városokat és községeket négy csoportba soroljuk:

1. *Teljesen zárt* településű község: ide tartoznak az egyetlen összefüggő települést alkotó községek, ahol a lakóházak a belső telekkel zárt egységet képeznek és a külső telektől egészen elkülönülnek. Ide soroltuk a számottevő külterületi lakotthellyel nem rendelkező azon községeket és városokat, ahol a külterületi népesség a község összalakosságának 1—2%-a alatt marad. 2. *Túlnyomórészt zárt*, szórványtelepülésekkel: az idesorolt községek és városok már több külterületi lakotthellyel rendelkeznek, azonban ezek lélekszáma az anyaközség lélekszámának 50%-a alatt marad. 3. *Nyílt település községgel*: a külterületi lélekszám eléri, sőt meghaladja az 50%-ot, a község túlnyomórészt szétszórta településekből, házcsoportokból áll, de van egy kialakult községgel (többnyire a község-

⁵ V. V. Anyiszimov és N. A. Kokovin: I. m. 275. old.

háza, iskola környéke). 4. *Teljesen nyílt települési csoportba* azokat a községeket soroljuk, melyeknél a házak nagy területen rendszertelenül, szét-szórtnan fekszenek, és nincs kialakult községmag.

Szentgotthárd települési formája a Rábakethely és Zsida községek hozzácsatolása előtti állapotot mutatja.

Községeink és városaink települési forma szerinti megoszlása a következő:

Lélekszámkategóriák	Községek száma összesen (1950. XII. 31.)	Zárt		Túlnyomórészt zárt		Községmaggal rendel. nyílt		Községmagnélküli nyílt	
		szám	%	szám	%	szám	%	szám	%
— 500	564	348	61,7	210	37,2	1	0,2	5	0,9
501—1 000	873	347	39,8	505	57,8	13	1,5	8	0,9
1 001—2 000	867	222	25,6	609	70,3	29	3,3	7	0,8
2 001—5 000	654	70	10,7	544	83,2	34	5,2	6	0,9
5 001—10 000	159	5	3,1	145	91,2	9	5,7	—	—
10 001—	105	2	1,9	102	97,1	1	1,0	—	—
Összesen	3222*	994	30,9	2115	65,6	87	2,7	26	0,8

* Budapest főváros nélkül.

A külterületi lakotthelyeket települési forma szerint a következőképpen csoportosítjuk: 1. Szétszórt házak (tanyák). Ebbe a csoportba az egymástól nagyobb távolságra fekvő lakóházakból (tanyákból) álló lakott-

helyeket soroljuk. 2. Szétszórt házak (tanyák) zárt központtal. Ez a kategória a nagyobb területen lévő felismerhető központ-jellegű maggal rendelkező házcsoportokat (tanyacsoportokat) jelöli. 3. Több zárt településből álló csoport. Ide azok a lakotthelyek kerülnek, amelyek egy területen, közös név alatt több házcsoportot jelölnek. 4. Zárt település szétszórt házak, (tanyák) nélkül az külterületi lakotthelyekből álló csoport, ahol a lakóházak egymásmellé épültek és zárt házcsoportot, utcát, esetleg falut alkotnak. (A falu földrajzi, a község jogi fogalom. Pl. a Törökcszentmiklóshoz tartozó, tőle 11 km-re fekvő Ballatelep zárttelepülésű lakotthely, utcákkal, intézményekkel kialakult falu, de nem község, viszont a nyílttelepülésű csongrádmezei Cserebökény község, de nem falu.)

A települési forma szerinti csoportosítás rendkívül jelentős a város és községstatistikában. Egészen mások ugyanis egy zárt település igazgatási szükségletei, mint egy nyílt településé. A zárt településnél nem jelentkeznek a külterületi lakosság gondozásával járó ezernyi problémák. Ezeknél csupán a belterületeket kell ellátni intézményekkel, míg a nyílt községmagos vagy községmag nélküli településnél a külterületi orvosi, baba-, védőnői szolgálat, külterületi iskolák, postai kézbesítés, külterületi utak gondozása, létesítése komoly igazgatási gondot jelent. Ugyanazon lélekszám mellett össze sem hasonlítható pl. Hódmezővásárhelynek és Szombathelynek, Szarvasnak és Nagykanizsának, avagy az egészen nyílt településű Cserebökénynek, Bócsának, Nagykopáncsnak vagy a hasonló lélekszámú dunántúli községeknek a települési helyzete.

*

A város- és községstatistikának néhány fontosabb kérdését érintettük. A cikk terjedelménél fogva nem tárgyalhattuk elég részletesen a problémákat. Bármilyen érdekesnek is bizonyult, nem bocsátkozhattunk településeink városias jellegének, fejlettségi fokának megállapításába. Nem foglalkozhattunk a bel- és külterületi népesség kérdésével.

Alig érintettük a város- és községstatistika egyik legfontosabb fejezetét, a lakóház- és lakásstatistika kérdését. A községi üzemeknek a község (város) gazdasági életében játszott szerepét ugyancsak futólag érintettük.

E cikk feladata inkább az volt, hogy a város- és községstatistika néhány tisztázatlan kérdését felvesse s a statisztika ezen új ága iránt az érdeklődést felkeltse.

Befejezőképp a város- és községstatistika fontosságára ismét V. V. Anyiszimov és N. A. Kokovint idézzük: „A városok komplex tanulmányozása a Szovjetunió Központi Statisztikai Hivatalának, mint főhatósági szervnek egyik legfontosabb feladata. A Szovjetunió Tervgazdasági Bizottságának Népgazdasági Számveteli Központi Igazgatósága 1932-ben elrendelte a városok évenkénti komplex leírását; a városokra vonatkozó adatok összegyűjtésére szolgáló kérdőívet 'várostörzskönyvnek' nevezték. E minta szerint a Szovjetunió legnagyobb városairól gyűjtenek adatokat, a városok jegyzékét fokozatosan bővítik.”⁶

A városi törzskönyvek (községi adattárak) elkészítése egyik igen fontos feladata a mi város- és községstatistikáknak is. Csakis a városi (községi) törzskönyvek adnak településeink fejlődéséről pontos helyzetképet, ezek szolgálhatnak alapul a város- és községfejlesztési tervezésnél, a tervmérésnél és a területszervezésnél.

⁶ V. V. Anyiszimov és N. A. Kokovin: I. m. 283. old.

A TERMELÉSI ÁLLÓALAPOK KIHASZNÁLÁSÁNAK MUTATÓSZÁMAI*

Moszkva város és a moszkvai terület 88 vállalatának dolgozói a „Pravdă”-ban 1949. január 3-án közzétett levelükben Sztálin elvtárshoz fordultak, amelyben kötelezték magukat, hogy az üzemi terület és a termelési felszerelések kihasználását megjavítják, több mint 130 000 m² területet szabadítanak fel és ezáltal 1 milliárd rubel értékű termékkel fognak többet termelni. A hős moszkvai vállalatok kezdeményezésére így indult meg a Szovjetunióban a termelési állóalapok jobb kihasználásáért az új hazafias mozgalom.

A Szovjetunió gazdasági fejlődésének mindennapi gyakorlata ezernyi példával bizonyítja, hogy a szocialista vállalatok tartalékai valósággal kiemeríthetetlenek.

A szocialista ipar méretekben hatalmas és technikai szempontból a legmodernebb termelési eszközökkel rendelkezik. Ezeknek az eszközöknek — az üzemi területeknek, gépeknek, mechanizmusoknak, közlekedési eszközöknek — leghatékonyabb kihasználása óriási jelentőségű a termelési tervek sikeres teljesítése és túlteljesítése szempontjából. A meglévő állóalapok racionális kihasználása fontos azért is, mert ezáltal lehetővé válik, hogy az állam az így elért pénzbeli és anyagi megtakarításokat új munkaeszközök előállítására, új vállalatok létesítésére fordítsa.

Az állóalapok jobb kihasználásáért folytatott harcban nagy szerepe van az élenjáró műszaki normák kidolgozásának és bevezetésének.

Természetesen az állóalapok kihasználására vonatkozó élenjáró, műszakilag megalapozott normák nem maradhatnak változatlanok. A gyártási eljárás (technológia) és a termelés megszervezése fejlődésének, valamint az élenjáró munkások újabb eredményeinek figyelembevételével ezeket a normákat időszakonként felülvizsgálják. E normák jelentősége az élenjáró tapasztalat figyelembevételében és abban áll, hogy ezek a normák vezetik a vállalatokat az állóalapok jobb kihasználásában és a belső tartalékok maximális mozgósításában.

A Szovjetunió Minisztertanácsa még az 1947. évi népgazdasági tervre vonatkozó rendeletében rámutatott arra, hogy „a tervnek azokra az élenjáró munkásokra, mérnökökre és technikusokra kell támaszkodnia, akik a gépek és mechanizmusok haladó kihasználási normáinak teljesítése terén hatalmas lehetőségeket mutatnak fel és ily módon az állami tervek túlteljesítését biztosítják“.

* *Buhgalterszkij ucsot, Goszfizdat, 1950, 1. sz., 8—16. old.*

Az állóalapot élenjáró, műszakilag megalapozott kihasználási normáinak a vállalatok gyakorlati munkájában való alkalmazása a munkatermelékenység növekedésének, a termelés emelkedésének és az önköltség csökkentésének fontos tényezője.

Ebben a cikkben nem érintjük a különféle állóalapot — gépek, mechanizmusok, építmények, stb. — alkalmazásában a viszonylagos műszaki-gazdasági hatékonyság kérdéseit; ezek a kérdések egy önálló és fontos problémának — a beruházások hatékonysága kérdésének szerves részét alkotják.

Az állóalapot kihasználásának mutatószámait itt nem a különböző termelési eszközök alkalmazásának viszonylagos hatékonysága, hanem a vállalat munkaeszközeinek a vállalat által való jobb kihasználása szempontjából vesszük vizsgálat alá.

A különböző iparági tervekben az állóalapot kihasználásának megjavítására konkrét feladatokat tűznek ki.

Így például a vaskohászatban a kohók hasznos térfogata kihasználási együttthatóját, a kőszénbányászatban az 1 réselőgépre eső átlagos teljesítményt, az ásványolajiparban az egy fűrőgépre eső havi fűrési sebességet, a textiliparban az 1000 orsóra eső teljesítményt előre megtervezik.

Amint látjuk, ezekben a mutatószámokban meghatározzák az állóalapot egységére eső termelést. Ennek az egységnek a kiválasztását a különböző iparágak termelési felszereléseinek konkrét sajátosságai határozzák meg. Ezért a különböző iparágak állóalapotjainak kihasználási mutatószámai rendkívül specifikusak.

Álljunk meg néhány legáltalánosabb jellegű mutatószám vizsgálatánál. Ezekhez elsősorban azok a mutatószámok tartoznak, amelyek nem az állóalapot természetes egységére eső termelés mennyiségét, hanem a termelési eszközök értékének minden 1000 (100 vagy 1) rubeljére, vagy az 1000 m² termelési területre eső termelés mennyiségét határozzák meg.

Ezek a mutatószámok ma már igen széles körben elterjedtek. Az állóalapot jobb kihasználásáért folytatott mozgalom széleskörű elterjedésével kapcsolatban szükségessé válik, hogy a megfelelő mutatószámok gyakorlati alkalmazásában bizonyos egyöntetűséget állapítsunk meg. Ehhez azonban mindenekelőtt több módszertani kérdést kell megoldani.

*

A termelés mennyiségének az állóalapot értékéhez való aránya világosan kifejezi azt a kapcsolatot, amely ezek között az eszközök és a termelés mennyisége között fennáll. Ezt az arányt a legáltalánosabb formában az alábbi módon fejezhetjük ki:

$$\frac{\text{Termelés}}{\text{Állóalapot}^1}$$

A fenti képletben számlálóléként mind a vállalati teljes termelés, mind pedig az árutermelés egyformán gyakran szerepel. Természetesen ennek olyan iparágban is meg lehet a gyakorlati jelentősége, mint például a gépiparban, ahol a vállalati teljes termelés és az árutermelés terjedelme közötti eltérés igen jelentős szokott lenni.

¹ Az idézett képlet nevezőjében szereplő állóalapot értékének helyes beállítása céljából kiszámítják az adott időszak folyamán, különböző időpontokban — az árváltozások folytán — különböző áron beszerzett objektumok átlagos értékét. (A szerk.)

Ha — tegyük fel — például a befejezetlen termelés maradványai bizonyos időszakban csökkentek, akkor az egyéb feltételek azonossága esetében, az állóalapoknak a vállalati teljes termelés alapján számított kihasználási mutatószáma változatlan marad, míg az árutermelés alapján számított mutatószám növekszik. Ha viszont a befejezetlen termelés növekszik, akkor az állóalapoknak a vállalati teljes termelés alapján számított mutatószáma szintén növekszik, az árutermelés alapján számított mutatószáma pedig változatlan maradhat, sőt csökkenhet is.

A termelés mennyiségét az érvényben lévő nagykereskedelmi árakon számítják. A tervvel vagy az előző időszakkal való összehasonlításához természetesen a megfelelő azonos árakat alkalmazzák. Figyelembe kell venni azonban, hogy a termelés mennyiségének pénzübeli értékelésénél befolyást gyakorolhatnak a választékban bekövetkezett változások. Így egy konfekció-üzemben a drágább anyagból készült termékek aránylagos súlyának növekedése esetén az állóalapok kihasználási mutatószáma is növekszik, bár ténylegesen ez a változás egyáltalán nem volt kapcsolatban az állóalapok kihasználásának megjavításával. Olyan esetekben, amikor ez előfordulhat, célszerű a pénzübeli értékelést mellett a termelés terjedelmét természetes, vagy valamely egyezményes természetes mértékegység (ú. n. természetes átszámítási mértékegység) alapján is kiszámítani. Például a 88 moszkvai vállalat fentemlített felhívásában, a Sztálin elvtársról elnevezett autógyár dolgozóinak azt a kötelezettségét, hogy az állóalapok jobb kihasználásával növelik a termelést: mind rubelben (az egész termelésre vonatkozólag), mind pedig géptonnákbán (autómobiloknál) és tonnákban (kovácsolt vasból készült daraboknál) is kiszámították. A különböző termékeket előállító vállalat egész termelésének általánosítására azonban csak a pénzübeli értékelést alkalmazhatjuk. Ebben az esetben a termelés struktúrájának előzetes elemzése szükséges, mert enélkül az állóalapok kihasználásának általánosító mutatószámában történt változás meg nem magyarázható.

Ugyanígy fontos az említett képlet nevezőjének, azaz az állóalapok struktúrájának elemzése is.

A vállalat beszámolójelentésében az állóalapokat felbontják ipari-termelési és nem ipari állóalapokra. Az utóbbiakhoz a mezőgazdasági, kereskedelmi, anyagellátási, lakásgazdálkodási, községi-közüemi, kulturális-jóléti, egészségvédelmi állóalapok tartoznak.

A szocialista vállalatok állóalapjai struktúrájának jellemző sajátossága, hogy az állóalapok állományában a dolgozók lakás-, jóléti és kulturális szükségleteit biztosító állóalapok aránylagos súlya igen jelentékeny.

Az állóalapok kihasználására vonatkozó mutatószámok felépítésénél az állóalapoknak az említett két csoportra való felbontásánál figyelembe kell venni, hogy ezek az állóalapok nem egyformán vesznek részt a termelési folyamatban.

A nem ipari állóalapok állományának bővítése kapcsolatban van a dolgozók anyagi és kulturális színvonalának emelkedésével és fontos tényezője a munkatermelékenység növekedésének, tehát az ipari-termelési állóalapok jobb kihasználásának is.

A vállalat egy bizonyos időszak alatti munkájának értékelésénél azonban a nem ipari állóalapok növekedését nem hozhatjuk közvetlen összefüggésbe a termelés terjedelmének növekedésével. Ami az ipari-termelési

állalapotokat illeti, itt ez a kapcsolat kétségtelen, minthogy ezek az állalapotok közvetlenül részt vesznek a termelési folyamatban.

Az ipari-termelési állalapotoknak a termelési folyamattal való említett kapcsolata azonban nem egyforma. Számos iparágban például az épületek kubatúrája (térfogata) vagy területe sokkal kisebb mértékben határozza meg az előállított termékek mennyiségét, mint a termelési felszerelések mennyisége, annál is inkább, minthogy a jelenleg érvényben lévő számítási csoportosítás szerint az épületekhez számítanak a termelőműhelyek épületei, a raktárépületek, az irodaépület, stb. Nem szabad azt gondolnunk, hogy a termelés mennyiségét egyformán befolyásolják a működésben lévő állalapotok és azok a tartalékfelszerelések, amelyeknek termelési rendeltetése abban áll, hogy a kiselejtett munkaeszközök pótlását biztosítsák.

Éppen ezért van szükség az állalapotok struktúrájának elemzésére, amit szokás szerint a különböző fajtájú állalapotoknak az összes állalapotokhoz viszonyított aránylagos súlyával jellemeznek. Ha nem ismerjük az állalapotok strukturális megoszlását, nem tudjuk az állalapotok kihasználási mutatószámait helyesen kiszámítani, minthogy a különféle állalapotok különböző módon befolyásolják a termelés mennyiségét.

Egy moszkvai könnyűipari vállalatnál az egyes állalapotcsoportokat az állalapotok teljes összegéhez viszonyítva ilyen számadatokat kaptak:

Megnevezés	1947	1948	1949 (9 hónapja)
Összes állalapotok	100,0	100,0	100,0
Ebből:			
Ipari-termelési	72,5	73,7	75,8
Nem ipari	27,5	26,3	24,2

A bemutatott százalékszámok kiszámítása céljából a megfelelő időszakokra eső állalapotok számtani átlagait összesítették. Ennél a vállalatnál a háborúutáni ötéves terv éveiben rendkívüli mértékben növekedtek mind az ipari-termelési, mind pedig a nem ipari állalapotok (az utóbbiak a nagyarányú lakásépítés következtében). Az ipari-termelési állalapotok növekedése azonban intenzívebb volt, ami megmutatkozott a munkaeszközök aránylagos súlyának növekedésében is.

Megváltozott az ipari-termelési állalapotok strukturális megoszlása is, és pedig az állalapotok állományában a termelési felszerelések aránylagos súlya az 1947. évi 32%-ról 1948-ban 34,8%-ra és 1949-ben 39,5%-ra növekedett.

Ily módon tehát először megnövekedett az ipari-termelési állalapotok, és másodszor ezen belül megnövekedett a termelési felszerelések aránylagos súlya. Mindkét változás egy irányban gyakorol hatást. Sőt, ha az állalapotok időegységre eső teljesítménye (produktivitása) változatlan marad (a valóságban növekszik), az 1000 rubel értékű állalapotra eső termelés az alapotok strukturális megoszlásában bekövetkezett változások miatt szintén megnövekszik. Másszóval az állalapotok strukturális megoszlásának megváltozása az állalapotok kihasználásának általánosító mutatószámára befolyást gyakoroló tényezők egyike.

Megemlítjük továbbá, hogy új vállalatok tervezésénél feladatként jelentkezik az adott vállalat állalapjaiba befektetett összes ráfordítások

hatékonyságának meghatározása. Ilyen esetben célszerű a termelést mind az ipari-termelési állóalappal, mind pedig az összes állóalappal, beleértve a nem ipari állóalapot is, értékével összehasonlítani. A működő vállalat állóalapjai kihasználásának elemzésénél a pénzben kifejezett termelés rendszerint az ipari-termelési állóalappal értékével, illetve ezek értékének azzal a részével hasonlítják össze, amely a legnagyobb mértékben befolyásolja a termelés mennyiségét, azaz a termelési felszereléseket.

*

A fenti képletünk számlálójától eltérően — a termelés mennyiségét kifejezhetjük ugyanis a különböző időszakok árain, vagy a terv és a beszámolási adatok összehasonlításánál azonos nagykereskedelmi árakon — a nevezőt, az állóalapot csak az építési, szerelési, beszerzési, stb. időszak árain számítják. Az állóalapot körébe tartozó hasonló objektumokat azonban gyakran különbözőképpen értékelik.

Ezért a legtöbb esetben az állóalapot kihasználásának általánosító mutatószámát csak egy vállalat keretein belül lehet felhasználni. Az ilyen mutatószámoknak különböző vállalatok közötti összehasonlítása azonban csekély kivételtől eltekintve nem lehetséges, minthogy ugyanazoknak az állóalapotoknak értékelésénél elkerülhetetlenül eltérések vannak. Az elemzés szempontjából azonban egy vállalaton belül is nem a mutatószám abszolút nagysága érdekes, hanem e mutatószámok a tervvel és a megelőző időszakokkal való összehasonlítása alapján mutatkozó dinamikája. Az értékelések belső összehasonlíthatatlanságának befolyása az ilyen esetekben kisebb mértékű, jelentéktelen strukturális ingadozások esetében pedig egyáltalán nincs.

Például: a vállalat terve szerint az állóalapot átlagos értéke 5 millió rubel, a termelés pedig 15 millió rubel; ténylegesen ugyanilyen értékű állóalapot mellett 20 millió rubel értékű terméket bocsátottak ki. Ebből következik, hogy az 1000 rubel értékű állóalapotra eső termelés: a terv szerint 3000 rubel, ténylegesen pedig 4000 rubel. Tegyük fel, hogy a különböző évek során ugyanolyan típusú felszerelést szereztek be és állítottak be, s hogy e felszereléseket különböző értékben vették számba. Ez természetesen megmutatkozik a számítás abszolút adataiban, de nem befolyásolja az állóalapot kihasználási mutatószámának dinamikáját, minthogy példánkban mind a tervszerinti, mind a beszámolási adatok az állóalapot értékelése tekintetében ugyanazt a hibát tartalmazzák. Az említett esetben a különbség tényleges mutatószáma 33%-kal magasabb a tervszerintinél. Eltekintve az abszolút adat (nagyság) nyilvánvaló pontatlanságától, ez a változás az állóalapot kihasználásának a tervvel szembeni javulását többé-kevésbé helyesen mutatja.

Az állóalapot értékelésének kérdésével kapcsolatban még egy szempontot kell szabatosabban meghatározni, és pedig azt, hogy az állóalapotokat a maradék értékük szerint, azaz az elhasználódás leszámítása nélkül kell-e számításba venni.

Egyesek véleménye szerint az állóalapot maradék értékét kell alapul venni. A kérdés ilyen módon való megoldását azzal a megfontolással indokolják, hogy az állóalapot fokozatosan elhasználódván, termelőképességüket elvesztik.² Úgy gondoljuk azonban, hogy egy konkrét vállalat álló-

² D. V. Szavinszkij: Az iparstatistika tankönyve, Tudományos Könyvkiadó N. V., Budapest, 1950, 246. old.

alapjai kihasználásának elemzésénél helyesebb az eredeti beszerzési értéket alapul venni és azt az előállított termékmennyiséggel összehasonlítani.

Először is a mérleg alatti tételként kimutatott elhasználódás nagysága nem jelenti azt, hogy az állóalapot termelési kapacitása annak megfelelően csökkent. Az elhasználódás nagysága a terv teljesítésétől és a generáljavítások naptári grafikonjaitól függően erősen ingadozhat. De ez egyáltalában nem bizonyítja azt — különösen nem rövid időszakokra vonatkozó összehasonlítás esetében —, hogy az állóalapot termelési kapacitása ugyanolyan mértékben ingadozik. Még fontosabb az, hogy a gyártási eljárás (technológia) és a termelés szervezésének tökéletesítésével kapcsolatos számos tényező ellenkező irányban, azaz a teljesítőképesség növelése irányában hat.

Másodszor, ha feltételezzük is, hogy valamely konkrét esetben az elhasználódás helyreállításának elmaradása következtében az állóalapot termelési kapacitása csökken, akkor sem kell a maradék értéket alapul venni. Tegyük fel, hogy terv szerint a vállalatnak 10 millió rubel értékű terméket kell előállítania, s az állóalapot átlagos értéke 2,5 millió rubel, azaz az állóalap átlagos értékének minden ezer rubeljére 4000 rubel értékű termelés esik. Tegyük fel továbbá, hogy hasonló értékű állóalapot mellett a tényleges termelés megfelel a tervnek, de a helyre nem állított elhasználódás átlagos összege 100 000 rubel. Ha a maradék értékből indulunk ki, akkor azt látjuk, hogy az állóalapot átlagos értékének minden 1000 rubelére ténylegesen kikerekítve (10000 : 2400) 4,167 rubel értékű termelés esik, azaz az állóalapot kihasználása a tervekhez viszonyítva javult. A valóságban pedig az állóalapot kihasználásának javulásáról szó sincs.

Tegyük fel, hogy a helyre nem állított elhasználódás 100 000 rubel, azaz az állóalapot eredeti beszerzési értékének 4%-a, ami azt jelenti, hogy a vállalat termelési kapacitása ugyanilyen mértékben csökkent. A termelés értéke 9 600 000 rubel, az állóalapot átlagos értékének minden 1000 rubelére eső termelés értéke pedig a tervhez viszonyítva változatlan marad (9600 : 2400 = 4000 rubel). Ebben az esetben az állóalapot kihasználása ténylegesen rosszabb lett, minthogy az elhasználódás következtében termelési kapacitásuk csökkent.

E megfontolások alapján az alábbi következtetést vonhatjuk le: a vállalat állóalapjai általános kihasználási mutatószámának kiszámításánál az állóalapot eredeti beszerzési értékükben, az elhasználódás levonása nélkül kell számításba venni. Más a helyzet abban az esetben, ha különböző vállalatok különböző mértékben elhasznált állóalapjainak kihasználási mutatószámait hasonlítjuk össze. Ebben az esetben célszerű az állóalapot átlagos értékéből az elhasználódás átlagos értékét levonni. Mint azonban fent is mondtuk, az állóalapot általános kihasználási mutatószámjainak összehasonlításának lehetősége különböző vállalatok esetében rendkívül korlátozott.

*

A vállalat egységnyi üzemi (1, 100, illetve 1000 m²) területére eső termelés mutatószáma mind gazdasági tartalmát, mind pedig kiszámításának technikáját tekintve különbözik az állóalapot kihasználásának általánosító mutatószámától. Az állóalapot kihasználásának általános mutatószáma a következő kérdésre ad választ: mennyi termelés esik átla-

gosan az állóalapot, s közöttük a vállalat üzemi területének egységére. A területegységre vonatkoztatott mutatószám kiszámításánál azt akarjuk megtudni, hogy az állóalapot adott részének kihasználása milyen. E mutatószámoknak az a sajátossága, hogy a terület kihasználása bizonyos mértékig a többi, az adott területen elhelyezett állóalapot kihasználását is kifejezi.

A 88 moszkvai vállalat Sztálin elvtárhoz írott levelében kötelezettséget vállalt, hogy a felszerelés észszerűbb átrendezése, az egy gépre, illetve munkapadra eső üzemi terület lecsökkentése, függő szállítóeszközök felszerelése, a kisegítő szolgálatnak az alapvető műhelyekből való áthelyezése útján több, mint 130 000 m² üzemi területet szabadít fel. A levélben ezt mondják: „Ez lehetővé teszi, hogy az államnak új vállalatok építésére többszáz millió rubelt, valamint nagymennyiségű fémeket, cementet, téglát és egyéb anyagot takarítsunk meg“.

A terület egységére eső termelés mennyiségének a meghatározásánál a területet a következőképpen oszthatjuk fel: a vállalat egész területe, üzemi terület, a termelőműhelyek területe, az alapvető termelőműhelyek területe.

Ha a vállalat egész területéhez viszonyítjuk a termelés mennyiségét, a kapott mutatószám nem mond sokat, minthogy ebbe (a területbe) beletartozik a lakóházak, a kulturális-jóléti, valamint az egyéb hasonló intézmények területe is. Az utóbbiak által elfoglalt terület, mint már mondtuk, az előállított termékek mennyiségével nincs közvetlen kapcsolatban.

Ezért a termelés mennyiségét csak a termelési célokat szolgáló (üzemi) területre kell viszonyítani. E terület összetétele a különböző iparágakban egymástól eltérő; a vállalatok struktúrájától függ. A gépgyáraknál például a termelési célokat szolgáló (üzemi) területre tartozik: az alapvető termelőműhelyek területe, a kisegítő műhelyek és a különböző segédberendezések területe. Az alapvető termelőműhelyekhez tartoznak az előkészítő, a feldolgozó és a szerelőműhelyek, amelyek közvetlenül résztvesznek a termékek előállításában. A kisegítő műhelyekhez tartoznak például a szerszám-, javító-, modellező-, stb. műhelyek. Végül a segédberendezésekhez tartoznak a raktárhelyiségek, energiaszolgáltató, erőátviteli, stb. berendezések.

Az üzemi összterület egységére eső termelés mutatószáma mellett kiszámítják a termelőműhelyek és ebből külön az alapvető termelőműhelyek területére vonatkozó mutatószámokat is.

A terület egységére eső termelés mutatószámának ilyen részletezésére az elemzés céljából van szükség. E mutatószám növekedése bekövetkezhet mind az alapvető műhelyek területének jobb kihasználása, mind a kisegítőműhelyek vagy a segédberendezések területének jobb kihasználása miatt.

Az Uhtomszkij nevét viselő Ljuberecki mezőgazdasági gépgyár például vállalta, hogy 3000 m² területet szabadít fel. Ezt a kötelezettséget a gyár különböző helyiségek jobb kihasználásával, valamint a működő felszereléseknek a műhelyekben való észszerűbb elhelyezése útján teljesíti. A felszabadított területen a gyár több újabb termelőrészleget szervezhetett meg.

A „Kompresszor“ nevű gyár több műhely tervszerű átszervezésével, valamint egyéb helyiségek, nevezetesen az anyagraktárak jobb kihasználása révén nagy területeket szabadított fel.

Egy könnyűipari vállalat adatai szerint, ha az 1947. évi számadatokat 100%-nak vesszük, a következő dinamikát figyelhetjük meg:

Megnevezés	1947	1948	1949 (10 hónapja)
Az 1 m ² -re eső termelés:			
a) az üzemi összterületen	100,0	120,0	131,0
b) ebből az alapvető termelőhelyek területén	100,0	116,0	128,0

Az 1949. évi adatoknak az 1947. évi adatokkal való összehasonlítása azt mutatja, hogy ebben a vállalatban a terület kihasználása mind a termelőműhelyekben (28%-kal), mind pedig a nem műhelyjellegű helyiségekben megjavult. Erről meggyőződhetünk, ha összehasonlítjuk az üzemi összterület kihasználásának százalékos növekedését (31%) a termelőműhelyek területének kihasználásával.

Az 1 m² területre eső termelés növelése azonban nemcsak a műhelyek átszervezésével vagy a kisegítőműhelyek és a segédberendezések helyiségeinek jobb kihasználása útján lehetséges.

A terület azonos kihasználása mellett az 1 m²-re eső termelés növekszik a termelési felszereléseknek a munkaidő, illetve az időegységre eső teljesítmény szempontjából való jobb kihasználása következtében is. Ez elsősorban a termelési felszerelésekre vonatkozik, amelyeknek kihasználása — mint már említettük — a legszorosabban összefügg a kibocsátott termékek mennyiségével.

Megkülönböztetünk:

- a) a felszerelés munkaideje,
- b) a teljesített (ledolgozott) munkaidő egységére eső termelés mennyisége,
- c) a felszerelés egységére eső termelés mennyisége szempontjából való tervteljesítést; az utóbbi alakulását az első két mutatószám határozza meg.

Vizsgáljuk meg ezeknek a mutatószámoknak egymáshoz való viszonyát. Kiindulásul vegyük az alábbi adatokat:

Megnevezés	Terv szerint	Ténylegesen	+ —
Össztermelés kibocsátási árakon (rubelben)	2 760 000	3 570 000	+ 810,000 rubel
A gépek száma (a beszámolási időszakban átlagosan)	23	25	+ 2 „
A teljesített munkanapok száma	69 000	85 000	+ 16 000 „

A gépek kihasználásának a termelés mennyiségére való befolyásának megállapítása végett kiszámítjuk egy munkapad tervszerinti és tényleges teljesítményét:

Terv szerint	Ténylegesen	+ —
$\frac{2\,760\,000}{23} = 120\,000$	$\frac{3\,570\,000}{25} = 142\,800$	+ 22 800

Most megállapíthatjuk, hogy miként befolyásolta a munkapadok számának és azok teljesítményének változása a kibocsátott termékek mennyiségét:

A gépek számának változása	+ 2 × 120 000 = 240 000
A gépek termelékenységének változása	+ 22 800 × 25 = 570 000
Összesen	+ 810 000

A munkapadok létszámában bekövetkezett változás befolyását egy munkapad tervszerinti teljesítőképessége alapján határozzák meg, azaz a munkapadon előállított termelés növekedésének figyelembevételével, amit külön számítanak ki.

A munkapadok teljesítményében bekövetkezett változás befolyását úgy számítják ki, hogy egy munkapad terven felüli teljesítményét szorozzák a munkapadok tényleges számával.

Ha kiszámítjuk e változások együttes befolyását, megkapjuk a termelés mennyisége tekintetében elért tervtúlteljesítés összegét.

Az adott esetben a felszerelés kihasználásának megjavulása következtében a termelés 570 000 rubellel növekedett.

Ez a szám a felszerelések kihasználását a teljesített munkapadórák száma, valamint az egy munkapadóra eső teljesítmény tekintetében mutatja.

Az elemzés szempontjából igen fontos, hogy e két tényező befolyását felbontsuk.

E célból megállapítjuk:

Megnevezés	Tervszerint	Ténylegesen	+ -
Az 1 munkapadóra eső össztermelés	$\frac{2\ 700\ 000}{69\ 000} = 40$ rub.	$\frac{3\ 570\ 000}{85\ 000} = 42$ rub.	+ 2 rub.
Az 1 munkapadra átlagosan eső munkapadórák száma	69 000 = 3000 munkapadóra	85 000 = 3400 munkapadóra	+ 400 munkapadóra

Ebből megkapjuk, hogy e két változás a termelés mennyiségére milyen befolyást gyakorolt:

a) a munkapadok munkaidejének változása + 400 × 25 × 40 = + 400 000

b) a munkapadok egy órára eső teljesítményének változása

+ 2 × 25 × 3400 = + 170 000

Összesen + 570 000

Példánkban mindkét tényező a termelés növelésének irányában hatott.

A felszerelés — az adott esetben — a munkapadok munkaidejének részletesebb elemzésére az alábbi mutatószámokat használják:

A munkapadórák *munkarendszer szerinti alapja*: ezt az alapot a vállalat megállapított munkarendszeréből, azaz a teljes naptári időalapról kiindulva — az ünnepek, szabadnapok és a műszakok (váltások) közötti idő, stb. leszámítása nélkül — számítják ki.

A munkapadórák *tervszerinti alapját*, mint a munkarendszer szerinti alap és a felszerelés javításával és az egyéb okokkal kapcsolatos tervszerinti állások közötti különbséget számítják ki.

A terv nem mindig írja elő a munkapadórak munkarendszer szerinti alapjának teljes kihasználását. Ez összefügghet mind a felszerelések tervszerinti javításának végrehajtásával, mind pedig a különböző munkapadok eltérő teljesítőképességével. Az utóbbi esetben a munkarendszer szerinti alap és a tervalap közötti különbséget a felszerelések nem teljessége (nem komplettek) okozza. A felszerelés nem teljességének megszüntetése a felszerelések jobb kihasználása és ezáltal a termelés növelése szempontjából komoly tartalékot jelenthet.

Figyelembe kell venni úgyszintén, hogy a teljesített munkapadórak összes száma magában foglalja mind a felszerelések által a termékek előállítására fordított hasznos munkaidőt, mind pedig a selejtre, illetve ennek kijavítására fordított munkaidőt. Ezért a részletes elemzésnél, a felszerelés-kihasználás időegységre eső mutatószámának kiszámításánál, a tervszerinti vagy naptári munkaidőlapba nem az összes teljesített munkapadórak számát, hanem ennek csak egy részét kell beszámítani, azaz a selejtre és a selejt kijavítására fordított, valamint a technológiai folyamatoktól való különböző eltérésekre fordított órák számát, ha ilyen időveszteségek voltak, nem számítjuk be.

Ilymódon tehát a felszerelés munkaidejének részletes elemzésénél számos komoly hiányosságot tárhatunk fel, amelyek az állóalapot általános átlagos kihasználási mutatószámai mögött rejlenek.

A termelési felszerelések állásainak megszüntetése és a felszerelés hatékony kihasználásának biztosítása minden vállalatnak egyik legfontosabb feladata.

Az állóalapot kihasználásának kérdését a vállalatok minden dolgozójának fokozott figyelemmel kell kísérnie. A számviteli dolgozók kötelessége, hogy a számvitelben helyesen és kellő időben kifejezésre jutassák az állóalapot állapotát és struktúráját, és ellenőrizzék azok kihasználását.

Megjelent a

STATISZTIKAI TÁJÉKOZTATÓ

1951. évi 2. száma

Összefoglaló adatokat tartalmaz az ötéves terv második évének első negyedéről, a Szovjetunió hatalmas iramú fejlődéséről és a szocializmust építő népi demokráciákról. „Kapitalista országok” című rovata statisztikai adatokkal mutatja be az imperialista tábor háborús készülődését és a kizsákmányolt dolgozók növekvő nyomorát.

Ára: 3,— Ft

Kapható IBUSZ-pavilonokban és a Statisztikai Kiadó Vállalatnál
(Budapest II, Keleti Károly u. 5. I. 1. Telefon: 350—126, 130-as mellék.)

A MŰSZAKI-GAZDASÁGI MUTATÓ- SZÁMOKRÓL

A szocialista gazdaság döntő fölényének egyik bizonyítéka, hogy általa lehetővé válik az egyes üzemek tevékenységének és a népgazdaság különböző ágainak mindent átölelő, összefüggő tervezése.

A szocialista tervgazdálkodás biztosítja a népgazdaság válságmentes fejlődését, a szocialista bővített újratermelést, a dolgozók anyagi és kulturális színvonalának emelkedését, a szocialista állam függetlenségének és védelmének megszilárdítását.

A népgazdaság terveinek egységes rendszerébe illeszkedik be, annak szerves részeként, az ipari üzem tervezése. „Az üzemben belül a tervezés három fontos részből áll: technológiai, műszaki-gazdasági és operatív termelési tervből“¹.

Pártunknak és a kormánynak a legkorszerűbb technika kifejlesztésére, valamint annak legtökéletesebb alkalmazására irányuló politikája a műszaki-gazdasági mutatószámok rendszerén keresztül jut kifejezésre. Ezek a mutatószámok ma már a terv szerves részévé váltak.

Az Országos Tervhivatal a 10 570/1950/VIII. 8. sz. O. T. rendeletében (3. §) ezévben teszi először kötelezővé a vállalatok részére a műszaki-gazdasági mutatószámok megtervezését. A Központi Statisztikai Hivatal tehát a havi iparstatisztikai adatszolgáltatási rendszerét a N. T. 651/33/1950. sz. határozatának megfelelően a műszaki-gazdasági mutatószámokra is kiterjesztette. Tegyük vizsgálat tárgyává ezeket a műszaki-gazdasági mutatószámokat, mi a szerepük az iparstatisztikában és milyen problémák merültek fel az első feldolgozások alkalmával.

A szocialista iparstatisztika feladata „az iparban érvényesülő törvényszerűségeknek, az ipari munkában megnyilvánuló kölcsönös összefüggéseknek tanulmányozása és számokban való kifejezése, továbbá azoknak a tényezőknél megvilágítása, amelyek az ipar egyes területein a munka színvonalának és ütemének mértékét meghatározzák.“²

Az elemzést, az összefüggések vizsgálatát, el lehet végezni általános szempontok szerint, valamennyi iparágra vonatkozóan. Szakmai szempontból az ilyen elemzés végrehajtásához az általános mutatószámokon (termelési érték, létszám, bér, stb.) kívül egyéb mutatószámokra is szükség van. Ezek a mutatószámok az iparágak sajátos jellegének megfelelően iparáganként különbözőek, és mint műszaki-gazdasági mutatószámok ismeretesekek.

¹ V. Kontorovics: Ipari üzemek műszaki és gazdasági tervei, I. fej., 1. §.

² D. V. Szavinszkij: Az iparstatisztika tankönyve, Tudományos Könyvkiadó N. V., Budapest, 1950, I. fej., 1. §.

A műszaki-gazdasági mutatószámok vizsgálata révén eljutunk a termelés mennyiségi és minőségi eredményeire kiható fő gazdasági kapcsolatok feltárásához. A műszaki-gazdasági elemzés a termelés szervezési és technológiai kérdéseiben való tájékozottságot elmélyíti és kiszélesíti. Az ilyen természetű elemzés iránt érdeklődők köre sokkal tágabb, mint ha csupán gazdasági elemzést végeznénk. A műhelyfőnökök, mérnökök, technikusok, mesterek, de az összes termelő munkások is szemléltetően látják bizonyos műszaki eljárás betartása és a vállalat sikeres tevékenységének végső gazdasági mutatószámai közötti összefüggést.

*

A műszaki mutatószámokat a következőképpen csoportosíthatjuk:

1. berendezésekre, felszerelésekre és folyamatokra vonatkozó mutatószámok;
2. termelési felszerelések teljesítőképességi és időkihasználási mutatószámai;
3. anyagfelhasználási mutatószámok;
4. termelékenységi mutatószámok;
5. a gyártmányok minőségére vonatkozó mutatószámok.

Az első csoportba tartozó mutatószámok a műszaki színvonal fejlettségét, a gépesítés mértékét fejezik ki. Ilyen mutatószám például a fejtőgéppel jövesztett szén mennyisége az összes jövesztett szén mennyiségéhez viszonyítva.

A második csoportba tartozó mutatószámok egy részénél a működésben lévő gépek üzemidejét viszonyítjuk a lehetséges üzemidőhöz, a másik részénél a ténylegesen elért teljesítményt állítjuk szembe az elérhető teljesítménnyel. Például a szerves vegyiparban a havonta termelt mennyiség viszonyítva a havonta elméletileg termelhető mennyiséghez, néhány fontosabb cikkre vonatkozóan.

A harmadik csoportba tartozó mutatószámok az anyagegységből előállított gyártmány mennyiséget, a kihozatali százalékot fejezik ki és így megmutatják az anyagtakarékosságért folytatott harc eredményét. Találkozunk itt olyan mutatószámokkal is, amelyek nem a közvetlen anyag felhasználását mutatják meg, hanem a segédanyagok fajlagos felhasználását fejezik ki. Ilyen például a fajlagos bányafa felhasználás (t/m^3) vagy a fajlagos szénfelhasználás, stb.

A negyedik csoportba tartozó mutatószámok termelékenységi mutatószámok, természetes mértékegységben fejezik ki a termelékenység alakulását és ezért használatuk leginkább az egy, vagy csak néhány terméktípust előállító üzemekre vagy a vállalat egyes kiemelt termékeire terjed ki. Például egy férfióltöny előállítására fordított közvetlen munkásórák száma.

Végül az ötödik csoport mutatószámai az előállított termékek minőségének alakulására világítanak rá. Például az elsőrendű áruk mennyiségének aránya az összes gyártott áru mennyiségéhez.

Nézzük meg egy kissé részletesebben, milyen összefüggések vannak a műszaki-gazdasági mutatószámok és az egyéb mutatószámok között. A termelési mutatószámokkal szorosan és közvetlenül elsősorban pl. a teljesítőképességi és időkihasználási mutatószámok vannak összefüggésben. A legfontosabb azonban a műszaki-gazdasági mutatószámok kihatása az önköltség

alakulására. A fajlagos anyagmutatószámok, a termelékenységi mutatószámok, a minőségi mutatószámok eredményei végeredményben az önköltség alakulásában tükröződnek. Ennek megfelelően ezek a mutatószámok a tervezés különböző területein használhatók fel. Alapul szolgálnak a termelési terv készítésénél, rávilágítanak az anyaggazdálkodás döntő kérdéseire, kihatással vannak a termelékenység növekedésére és végül az önköltségesökkentés mértékére.

*

Vizsgáljuk meg ezek után, hogy statisztikai szempontból milyen követelményeket kell támasztanunk a műszaki-gazdasági mutatószámokkal szemben.

Elsősorban csak olyan mutatószámokat tervezzünk és figyeljük meg, amelyek a vállalat, illetőleg iparág termelő tevékenységének kiértékeléséhez szükségesek és operatív intézkedések alapjául szolgálnak. A túl sok mutatószám megakadályozza az áttekinthetőséget és feleslegessé, öncélúvá válik. Nagymértékben találkoztunk ezzel a veszéllyel (maximalizmus) a könnyűipar területén. Az iparágak zöménél szinte gyártották az újabbnál újabb mutatószámokat. Az átvizsgálás után megállapítottuk, hogy a mutatószámok egy része jelentéktelen eltérésektől eltekintve ugyanazt fejezi ki.

A nyomdaiparban eredetileg 21 műszaki-gazdasági mutatószám megfigyelésének igényével léptek fel. A tárgyalások során kiderült, hogy a mutatószámok között számos olyan van, amely lényegében ugyanazt fejezi ki. Így például az üzemidő kihasználását a gépfutási időnek az összes üzemórákhoz való viszonyával és ugyancsak a gépfutási időnek a maximális üzemórákhoz való viszonyával is ki akarták fejezni. A mutatószámok másik része pedig helytelen felépítésű volt. A gépesítés fokának megállapítására például egyedül a gépi órák száma szolgált. Valamennyi mutatószám megfigyelésétől el kellett tehát tekinteni és helyettük a célnak megfelelő mutatószámokat kellett alkalmaznunk. Még kirívóbb volt a helyzet a faiparban, ahol kezdetben csaknem száz mutatószám használatának indokoltságát kellett felülvizsgálni.

A nehéziparban a mutatószámok között olyanok szerepeltek, amelyek az egy főre eső termelés mennyiségét vizsgálták olyan cikkeknel, ahol a termelés mechanizáltsága következtében az egyéni teljesítmény és a termelt cikk termelési mennyisége között közvetlen összefüggés nincsen. Az ily módon kiszámított eredmények tehát egyáltalán nem jellemzőek és a mutatószám további feldolgozásától el kellett tekinteni (ásványolaj, bányászat).

A műszaki mutatószámok adatszolgáltatásának beindításánál ezen a területen is jelentkeztek azok a gyarmekbetegségek, amelyeket az iparstatisztika egyéb ágaiban már jól ismerünk. Ez a párhuzamos adatszolgáltatás kérdése. Az egyes minisztériumok iparági főosztályai az Országos Tervhivatallal közösen kitárgyalt és a Központi Statisztikai Hivatal által bekért műszaki-gazdasági mutatószámokon kívül még külön adatkérési igényvel léptek fel. Ezek közül néhányat az illetékes minisztériumok tervfőosztályai engedélyeztek, miután a Központi Statisztikai Hivatal előzetesen véleményezte. Számos olyan adatszolgáltatás van azonban, amelyeket az egyes szervek önkényesen rendeltek el.

Ezek az adatszolgáltatások veszélyesek, mert az illetékes szervezeteknek nincs módjukban felülbírálni indokoltságukat és így a már rendszeresített

mutatószámokkal egyidejűleg, csupán lényegtelen változásokat tartalmazó, tehát párhuzamosnak nevezhető adatszolgáltatásokkal találkozhatunk. A bürokratikus adatszolgáltatásra jellemző példa az Általános Gépipari Központ energiagazdálkodási jelentése, melyben az alábbiakhoz hasonló mutatószámokat kérnek be.

Sorszám	A mutatószám			Tényezők	
	megnevezése	jele	mértéke		
3.	Fajlagos világítási érték	C/4	$\frac{kW_o}{m^2 \times \text{óra}}$	Összes fogyasztási kW _o	Megvilágított m ² x világítási óraszám
15.	Világítási áram költség 100 forint term. értékre	C/162	$\frac{Ft}{100 Ft}$	Havi világítási áram-költség Ft-ban	Havi termelési érték 100 Ft-ban

Nem egészen világos, hogy a 3. sz. mutatószám mit mutat tulajdonképpen, nem beszélve arról, hogy a megvilágított terület m²-ét és a világítási óraszámot hogyan adják meg egyértelműen a vállalatok. Megkérdeztük egy vállalat illetékes műszaki munkavállalóját, aki közölte, hogy az egyes tényezőket ők hogyan értelmezik. Egységes, a tényezőket pontosan meghatározó utasításról nem tudott beszámolni.

A másik mutatószám termelési érték tényezőjében nincs megjelölve, hogy a vállalat milyen termelési értéket állítson be. Ismerve azt, hogy a termelési érték számbavétele hányféleképpen történhetik, elképzelhető, hogy a különböző vállalatoktól beérkező adatok között csak néhány lesz olyan, amelyik összehasonlítható.

Fenti jelentést az illetékes főosztály is felülvizsgálta és úgy találta, hogy ezekre, valamint az ezekhez hasonló mutatószámok rendszeres jelentésére szükség van, mert azok a műszaki fejlesztési terv ellenőrzésére szolgálnak. Az Országos Tervhivatal természetesen ilyenfajta műszaki fejlesztési tervről mit sem tud.

Nem világos az sem, hogy a világítási áramköltség és a havi termelési érték között milyen összefüggés van.

Döntő szempont továbbá a műszaki-gazdasági mutatószámok tervezésénél és statisztikai megfigyelésénél, hogy csak olyan mutatószámokat használjunk, amelyek statisztikai feldolgozásra alkalmasak. Ebből a szempontból a műszaki mutatószámokkal szemben azt a követelményt kell támasztanunk, hogy azok statisztikailag közvetlenül mérhető, összesíthető és átlagolható legyenek. A mérhetőség követelménye ellen vétünk például abban az esetben, ha olyan mutatószámot kérünk, amelynek valamelyik tényezőjét nem közvetlen méréssel, hanem csak közvetett eljárással, számítással állapíthatjuk meg.

Példaként említhetjük meg a gumiiparban alkalmazott egyes gyártmányokra eső energiafelhasználás mutatószámát. Itt ugyanis az egyes gyártmányok előállítására közvetlenül felhasznált energia mennyiségét nem méréssel, hanem kalkulatív eljárásokkal lehet csupán megállapítani.

A műszaki mutatószámok adatszolgáltatásának megindulásakor szerepeltek olyan mutatószámok is, amelyek statisztikailag nem voltak összesíthetőek. Jellemző példa erre a textiliparban megfigyelt átlagos minőségi

együtthető mutatószáma. Ennek a mutatószámoknak a tényezői a következők voltak:

01	I. rendű termékek százalékára	×	I. rendű termékek egységára
02	II. „ „ „	×	II. „ „ „
03	III. „ „ „	×	III. „ „ „
04	IV. „ „ „	×	IV. „ „ „
05	I. „ „ „		egységára.

$$\text{A mutatószám képlete: } \frac{01 + 02 + 03 + 04}{05}$$

Az egyes vállalatoktól a mutatók az alábbiak szerint jöttek be:

	„A“ vállalat	„B“ vállalat
01 tényező	0,60 × 20	0,55 × 20
02 „	0,10 × 18	0,40 × 18
03 „	0,10 × 15	0,05 × 15
05 „	20.—	20.—

$$\frac{12 \cdot 00 + 5 \cdot 40 + 1 \cdot 50}{20} = \frac{18 \cdot 90}{20} = 94 \cdot 5 \quad \frac{11 \cdot 00 + 7 \cdot 20 + 0 \cdot 75}{20} = \frac{18 \cdot 95}{20} = 94 \cdot 8$$

A példából láthatjuk, hogy az átlagos minőségi együtthetőt kiszámítani az iparágra vonatkozólag nem lehetett, mivel a tényezők értelemszerűleg nem összesíthetők; nem fejezik ki az egyes vállalatoknak a termelésben elfoglalt súlyát.

Minden statisztikai megfigyelésnél ügyelni kell arra, hogy az egyes fogalmakat egyértelműen, szabatosan és pontosan határozzuk meg. Különösen vonatkozik ez a műszaki mutatószámok tényezőire, mivel bevezetésükre most kerül első ízben sor. A legtöbb hiányosság mégis itt található. A vaskohászatban használt fajlagos mangánércfelhasználás mutatószámánál az utasítás hiányossága miatt nem volt világos, hogy vajjon mangánérc felhasználáson csupán a közvetlenül beadagolt mangánércet értjük-e, vagy pedig az érc-tömörítőben felhasznált mennyiséget is be kell számítani.

Hogy az utasításnak mennyire alaposnak és körültekintőnek kell lennie, arra példaként említhetjük meg a következőt: a csak egyféle képpen értelmezhetőnek vélt üzemóra és gépóra fogalmának kérdésében olyan zűrzavar volt, hogy a tisztázásra az Iparstatisztikai Értesítőben le kellett hozni a következő közleményt:

„Elméleti (maximális) üzemóra az az idő, ameddig a gép a tárgyi időszak alatt folyamatosan üzemben lehetett volna, vagyis a tárgyidőszak összes lehetséges órái. Üzemóra a gép előírt munkaideje, vagyis az az idő, amíg a gépnek járnia kellett volna (műszakidő). Ha három 8 órás műszak van, akkor az üzemórák és az elméleti üzemórák száma azonos.

Gépóra az az időtartam, amíg a gép tényleg működésben volt, vagyis a gép tiszta munkaideje. Kiszámításának módja: az üzemórákól levonjuk a gépállásidőt.

Ha pl. egy gépnek egy napon két 8 órás műszakot kellett volna teljesítenie, de gépjavítás miatt 3 órát állt, akkor erre a napra a három szám a következő:

elméleti üzemórák	24
üzemórák	16
gépórák	13

Természetesen minden gépre külön kell kiszámítani és összesíteni.”

A Népgazdasági Tanács 651/33/1950. sz. határozatában előírja, hogy a Központi Statisztikai Hivatal gondoskodjék a statisztikai adatok bizonylati alátámasztásáról. A bizonylati elv megvalósulása nemcsak a termelési, munkaügyi, pénzügyi adatokra vonatkozik, hanem a vállalati beszámolóban jelentkező valamennyi adata. Igen nagy nehézség mutatkozik ennek az elvnek a keresztülvitelénél éppen a műszaki és gazdasági mutatószámokkal kapcsolatban. A nehézség oka az, hogy míg a vállalat gazdasági tevékenységének egy része a számlákon a gyakorlatban már régen használatos különböző bizonylatok alapján jelentkezik, addig a műszaki-gazdasági mutatószámok tényezőinek bizonylati alátámasztása a számvitel új ágának, az operatív számvitelnek, a belső üzemi statisztikának, keretén belül most van megszervezés alatt. A statisztika irányítóinak a feladata az, hogy mindaddig, míg valamely tényező bizonylati alátámasztása nem következik be, addig az ilyen mutatószám megfigyelését mellőzzük. A gépgyártásban az egyik mutatószám a produktív megmunkálógépek átlagos üzemidejét kérdezi. A mutatószám kiszámításához szükséges egyik tényezőnek, a megmunkálógépek gépóráinak nyilvántartása azonban csak most van szervezés alatt. A Láng-Gépgyárban tartott vizsgálat során kiderült például, hogy a gépórákban az állásidő egy része is szerepel és a jelenlegi adatgyűjtési módszerükkel a kérdést helyesen nem is tudják megoldani, mivel az állásidőt nem gépenként, illetve gépcsoportonként, hanem műhelyenként tartják nyilván.

A szocialista iparstatisztikának elsőrendű feladata, hogy a terveket mérje, ellenőrizze. Ebből következik, hogy a tervnek és a statisztikának azonos felépítésűeknek kell lenniük. Ennek az elvnek természetszerűleg a műszaki-gazdasági mutatószámoknál is érvényesülnie kell. Mégis előfordult, hogy a megtervezett és a Központi Statisztikai Hivatal által megfigyelt mutatószám között kisebb konstruktív eltérés mutatkozott (vaskohászat). Ez a követelmény azonban nem jelenti azt, hogy csak olyan mutatószámokat figyeljünk meg, amelyekre terv is készült. A tervgazdálkodás fejlődése ugyanis megköveteli, hogy a tervezett mutatószámok körét a fejlődésnek megfelelően megváltoztassuk. Ezért szükséges lehet az olyan mutatószámok rendszeres megfigyelése is, melyek később a tervezés bázisául szolgálnak.

A műszaki mutatószámok körének megállapításánál nem érvényesült kellő súllyal az az elv, hogy a mutatószámokból a műszaki intézkedések eredményét ki lehessen értékelni. Az eddig megfigyelt mutatószámok nem ölelik fel arányosan a műszaki fejlesztés minden területét. Mutatószámaink között túlsúlyban szerepelnek a fajlagos anyagfelhasználásra vonatkozó mutatószámok. A műszaki intézkedéseknek azonban a gépi munkák aránylagos súlyának megnövekedésében, a teljesítőképesség jobb kihasználásában, a gyártmányegységre eső közvetlen munkaidő csökkentésében és a minőség fokozatos emelésében is kifejezésre kell jutniuk. A jövő feladata tehát, hogy megfigyelt mutatószámaink rendszerét ilyen irányba is fejlesszük.

Meg kell vizsgálnunk még azt a kérdést is, hogy az egyes mutatószámokat milyen időközönként szükséges megfigyelnünk.

Nyilvánvaló, hogy azokat a mutatószámokat csak nagyobb időközökre vonatkozólag figyeljük meg, amelyek alakulásában lényeges változás csak nagyobb időközönként történik. Vonatkozik ez elsősorban a berendezések,

felszerelések és folyamatok mutatószámaira. A gépesítés mértékében változás például a beruházásoktól függően következhet be, azért megfigyelése havonként nem indokolt. A többi típusú mutatószám megfigyelése havonként, dekádonként, sőt naponként is elképzelhető.

*

Fentiekből kitűnik, milyen alapos körültekintésre van szükség a műszaki statisztika kifejlesztésénél. Természetes, hogy az adatszolgáltatás megindításának első időszakában a gyakorlatban felmerülnek olyan kérdések, amelyekre az illetékes szervek figyelme nem terjedt ki, de leszűrve ezeket a tapasztalatokat, az adatszolgáltatás finomításával, a felsőbb vezetés olyan adatok birtokába jut, amelyek nagy segítséget jelentenek munkájukban.

A műszaki-gazdasági mutatószámok rendszeres statisztikai vizsgálata végeredményben kettős célt szolgál: egyrészt a tervek teljesítését ellenőrzi, másrészt alapját képezi a helyes tervezésnek, a progresszív haladó normák kimunkálásának.

A haladó műszaki gazdasági normák legfőbb jellemzője az, hogy ezek a statisztika által kimutatott műszaki-gazdasági mutatószámok elért átlagos színvonalát meghaladják. Csupán így biztosíthatják a progresszív tervezést, így mozdítják elő a rejtett tartalékok feltárását, fokozzák a termelékenységét és emelik a termelést.

A vállalat termelési feladatait a műszaki fejlesztési tervből a műszaki gazdasági mutatószámokból kiindulva kell, hogy meghatározza. Ezeknek a helyes megállapításától függ a tervidőszakban a vállalat munkájának az eredménye. Amennyiben a norma nem haladó átlagnorma, a termelés akadályozójává válik, ha viszont irreális, ösztönző szerepét elveszti. Nem elegendő tehát a tervezésnél a statisztikai adatok egyszerű felhasználása, hanem figyelembe kell venni az élenjáró üzemek tapasztalatait, a termelés racionalizálására, a kapacitás bővítésére vonatkozó műszaki javaslatokat, újításokat és találmányokat, valamint az olyan újításjellegű szervezési javaslatokat, amelyek a termelést általában megjavítják.

*

Fentiekben megemlítettük azokat a legfontosabb követelményeket és hiányosságokat, amelyeket a műszaki mutatószámok eddigi megfigyelése során tapasztaltunk.

Feladatunk a hiányosságok kiküszöbölésével olyan műszaki statisztikát kifejlesztetni, amely komoly fegyvere lesz a szocializmus építésének.

AZ OPERATÍV STATISZTIKA SZEREPE AZ 1952. ÉVI ÜZEMI TERVEK ELŐKÉSZÍTÉSÉBEN

A szocialista gazdasági rendszerben a terv — amint azt Sztálin elvtárs tanításaiból jól tudjuk — utasítás, amit teljesíteni kell. Minden utasítás teljesítésének előfeltétele, hogy az utasítás jó legyen, végrehajtható legyen. Tehát a tervet nem elég kidolgozni, nem elég a nyomtatványokat a kapott irányszámok figyelembevételével jól-rosszul kitölteni, hanem szem előtt kell tartani, hogy a vállalati terv valóban az összes műszaki-gazdasági erők és erőforrások felmérésén, tehát a meglévőknek tévyszámokon alapuló megállapításán és a rejtett tartalékok feltárásán alapult-e? A terv akkor jó, ha ezeknek a feltételeknek megfelel, ami magában foglalja a feszítettséget, a realitás határáig.

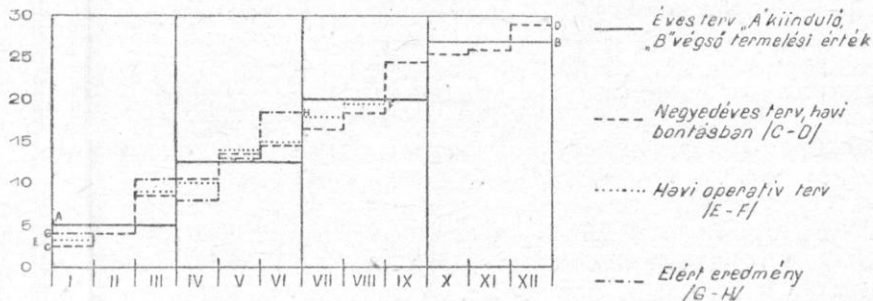
Az 1952. évi üzemi tervek elkészítése küszöbön áll. Nem érdektelen tehát, ha annak metodikájával foglalkozunk, éspedig elsősorban a statisztikai osztálynak, a statisztikusnak szerepével, mert ő hivatott arra, hogy a jó terv elkészítéséhez szükséges feltételeket, a tervezés alapjául szolgáló, a múlt hibáit, lemaradásait, a felderített rejtett tartalékokat kimutató statisztikákat megteremtse. Ezen túlmenően feladata, hogy a terv alkalmas célkitűzéseinek és az üzem pontos lehetőségeinek ismeretében utat mutasson a terv konkrét célkitűzései felé. *

A vállalati statisztikai osztályoknak már most kell foglalkozniuk az 1952. év üzemi terveinek módszeres előkészítésével, mert csak így érhető el, hogy a kiindulópont, az alap valóban szilárd legyen. Vizsgáljuk meg, hogy mik a tennivalók.

Az 1951. évnek fele eltelt. A legfontosabb teendő, hogy a statisztikus a folyó évben elért eredményeket és azoknak teljesítéséhez felhasznált eszközöket felmérje. Nem elegendő, ha a havi statisztikai jelentéseket összegyűjtve, fiókjában tartja, hogy azokból szükség esetén a számokat kiírja, hanem meg kell keresni a számok mögött rejlő okokat, amelyek az esetleges jobb eredményeket létrehozták, vagy a lemaradásokat előidéztek. Ha ezeket félévre visszamenőleg kidolgozzuk és rögzítjük, akkor kellő mérlegeléssel előrevetíthető a december 31-i helyzet is, amikor az új évbe fordulva, az eddigi eredményeket kell felülmúlnunk.

Nézzük meg ezt gyakorlati példán és az egyszerűség kedvéért válaszszuk ki a termelési tervet, mint olyant, melynek adatai feltétlenül rendelkezésre állnak. Szemléltető, ha grafikus ábrázolást alkalmazunk, mert jobban áttekinthető, mint a számoszlopos és a kiugrások szembeötlőbbek.

Elsősorban megrajzolandó az éves terv vonala negyedéves bontásokban, majd a negyedéveseké havi bontásban, azután a havi operatív terveké és végül az elért eredmények vonala. Miután példáról van szó, nem valóságos vállalati adatokat tüntet fel az alanti diagramm, hanem felvett értékeket, hiszen az a cél, hogy megmutassuk: mit lehet abból kiolvasni.

Látjuk, hogy mind a négy vonal lépcsősen emelkedő. A lépcsőfokok egybeesnek a tervperiódusok végével, bontásban tehát finomodnak; miután a tervperióduson belül átlagértékekről van szó, fokozatos fejlődést tételezve fel, természetes, hogy a bontások vonalai a tervperiódus kezdetén az átlag alatt, később az átlag felett lesznek. Megjegyzem, hogy a függőlegesekre *nem* a tényleges termelési értékek rajzolandók fel, mert akkor nagyon lapos volna az ábra és a vonalak majdnem egybeesnének, hanem csupán a termelési érték *növekedései*, választott lépték szerint nagyítva. Tehát ha például egy vállalat termelési terve szerint az 1950. évi IV. negyed értéke 86 millió forint volt, akkor a grafikonon ezt veszem „O”-nak; ha az 1951. évi első negyedre 91 millió volt tervezve, akkor az „A” kiinduló pont $91 - 86 = 5$ millió. Az ábra azt mutatja, hogy a példaként vett vállalatnál a termelés összhangban állt a tervvel, a feszítettség hónapról hónapra megvolt és mutatkozott túlteljesítés is. Kivétel a május, ahol az eredmény **nemcsak** a havi operatív terv, de a negyedévi terv havi bontása alatt is maradt, továbbá a június, amikor az elért eredmény kiugróan jó volt. A statisztikusnak ki kell kutatni az okokat. Ha azok kézenfekvők és külső körülmények okozták (profilcsere felső utasításra, anyaghiány, selejtes anyag vétele alvállalkozótól), úgy ez a körülmény már minden valószínűség szerint a havi jelentéssel kapcsolatosan is fel lett derítve és a továbbiakra nézve fontossággal úgysem bír. Ha azonban egyéb, mélyebb okok voltak, akkor azok megállapítandók. (Pl. egy tervezett beruházás elmaradása, versenymozgalom lanygulása, stb.) Továbbá megvizsgálandók, melyek voltak azok az operatív beavatkozások, amelyek a hibákat helyrehozva, a következő hónapban kiugró jó eredményt biztosítottak, magasabbat, mint amekkora a terv szerint csak két hónappal később lett volna elérendő (C—D vonal VIII. havi szakasza). Nyilván volt is ilyen operatív beavatkozás — talán éppen a statisztikus figyelmeztetése alapján — a vállalatvezető vagy egyéb irányítószerv részéről, de ha az ilyen jó eredményt ért el, úgy annak hatása a jövőben is érvényesülni fog és kell is, hogy érvényesüljön. Tekintve, hogy az év első négy hónapjában a fejlődés foko-

zatosnak mondható, mind a tervezés, mid a teljesítés vonalát nézve, feltehető, hogy ugyanez áll a második félévre is. Ha az előbb említett operatív beavatkozás már közben (júniusban) további javulást hozott létre, ezt az év hátralévő részénél sem szabad figyelmen kívül hagyni, és ha a statisztikus látja, hogy az évvégi termelési szint magasabb lesz, mint amennyit a „D” pont meghatároz, és az előbbieki kiértékelés helyes elemzés alapján végezte el, úgy a túlteljesítés várható értékét számszerűleg is meghatározhatja. Így egy egyszerű diagramm felfektetésével és annak helyes leolvasásával már 1951. év közepén helyes támpontot kapott az 1952. évi kiinduláshoz, megteremtve ezáltal a szilárd alap egy követ. Természetesen ez a módszer csak az esetben alkalmazható, ha nincsenek az üzemben sajátos időnyjellegű hullámzások, vagy ha az újonnan anyambehelyezett beruházások nem emelik a termelést. Természetesen helyes, ha a statisztikus ezt a vizsgálatot nem globálisan, az egész vállalat termelésére végzi el, hanem cikkszoportonként, vagy legalábbis a súlypontot képező csoportonként. Módszertanilag ugyanezt a vizsgálatot lehet alkalmazni a termelékenységre is, de hasonlóan elemezendők az anyagfelhasználások viszonya az anyagnormához, a munkaügyi tervek, az önköltségek alakulása is. Ha a vállalat már szervezetenként és számvitelileg annyira fejlett, hogy az önálló elszámolási egységek kialakultak és jól funkcionálnak, akkor a vizsgálatokat önálló elszámolási egységenként kell elvégezni, mert akkor ugranak csak ki igazán a hibák, a szűk keresztmetszetek, az operatív beavatkozás hatékonysága, ami a társegységek részére is okulással szolgálhat.

Az elmondottak lényegileg olyan ténykedések, amelyeket a leírt formában, vagy másként, a statisztikusoknak állandóan kell végezni, tehát szigorúan véve nem is tartozna a következő évi metodika: alátámasztásához. Mégis szükségesnek tartottam erre rámutatni, mert ha esetleg ez a munka elmaradt volna, úgy pótlendő, hogy minél jobban tudjuk meglévő erőnket és erőforrásainkat felmérni.

A statisztikai osztálynak azonban ezen messze túl kell mennie, el kell kezdeni az alapos adatgyűjtést és az összegyűjtött adatok kiértékelését minden részlettervhez és annak minden mutatószámához.

Tervgazdaságunk 1951. év nyarán érte el azt a fejlettséget, hogy szovjet példa alapján, első ízben vált lehetővé a műszaki terv kidolgozása. Milyen nehézségbe ütköztünk, tényszámok, adatok hiányában; sokszor teljesen tanácstalanok voltunk irányszámok, elérendő műszaki optimumok hiánya miatt és sok hibát követtünk el, aminek megismétlődni nem szabad. És itt a műszaki osztályok munkájának ismét a statisztikára kell támaszkodni, a terv részletes összeállítását végző tervosztálynak pedig — a helyes kiértékelés szempontjából — ismét a statisztikai adatokat kell figyelembe venni.

Az 1952. évi tervnyomtatványok és a tervezési munka operatív végrehajtását előíró utasítások ugyan még nem jelentek meg, az adatgyűjtés munkáját azonban ez alig befolyásolja, hiszen csak arról lehet szó, hogy az összegyűjtött adatokon kívül még egyebekre is lehet szükség, vagy hogy azok másként csoportosítandók. A statisztikai osztálynak feladata, hogy rendszerbe foglalja: milyen adatokra van szüksége, azt kitől és milyen szempontok figyelembevételével kell megkapnia. Igen könnyen megvalósítható eljárás a következő.

Az elmúlt évre kidolgozott műszaki-fejlesztési terv mutatószámait kell figyelembevenni, melyek túlnyomóan törtekből alakultak; a számláló és a nevező viszonyából alakuló mutatószámot azonban csak ritkán tudja ugyanaz a szerv megállapítani, tehát a statisztikusnak nem a mutatószámmal, hanem az azt létrehozó tényezőkkel kell törődnie, függetlenül attól, hogy milyen mutatószám megállapításánál kerül az felhasználásra. Lássuk a következő példát:

A „B III. 2.“ sz. alatti mutatószám a szabatos műveletterv alapján gyártott cikkek értékének és a termelés teljes értékének viszonya. Nyilvánvaló, hogy a számlálót csak a gyártástervező, míg a nevezőt csak a tervosztály tudja megadni. Amíg azonban a tervosztálynak a szükséges számérték összegszerűen, terváron rendelkezésére áll, addig a gyártástervező nem ismeri a tervárakat, de az egyes cikkeknek a termelési volumenét (pénzben kifejezve), esetleg mennyiségileg sem, különösen az év hátralévő részére. Ezért a helyes eljárás a következő:

A gyűjtési munkát végző statisztikus a gyártástervezőtől bekéri mindazon cikkek jegyzékét, amelyeket folyó évben szabatos művelettervek alapján gyártottak és a második félévben gyártani fognak. A tervosztály tudja, hogy ezekből mennyit (db., tonna, stb.) teljesítenek az év végéig, ismeri az egység tervárát is, tehát egyszerű beszorzással megkapja az 1951. évre vonatkozó mutatószám számlálóját. De egyidejűleg bekéri azoknak a cikkeknek a jegyzékét is, melyeket csak a második félévben és jövő év első felében fognak művelettervezni, tehát amelyek a szabatos művelettervek kidolgozása vonalán többletként fognak jelentkezni. Az összeállítandó termelési terv irányszámaiból megállapítható ezeknek volumene, tervára, vagyis az 1952. évi mutatószám megállapításához szükséges számláló is kiszámítható. Így a terv részére szükséges mindkét mutatószám (tényszám és tervszám) kész. De csak nyers értékek fogadható el, mert a tényszám még kiértékelendő, a tervszám pedig a műszaki vezetőkkel, a dolgozók kollektívájával megtárgyalandó. Lássuk a kiértékelést, ami a statisztikus feladata. Elméleti leírás helyett ismét számpéldával kívánom világossá tenni a következő szempontokat.

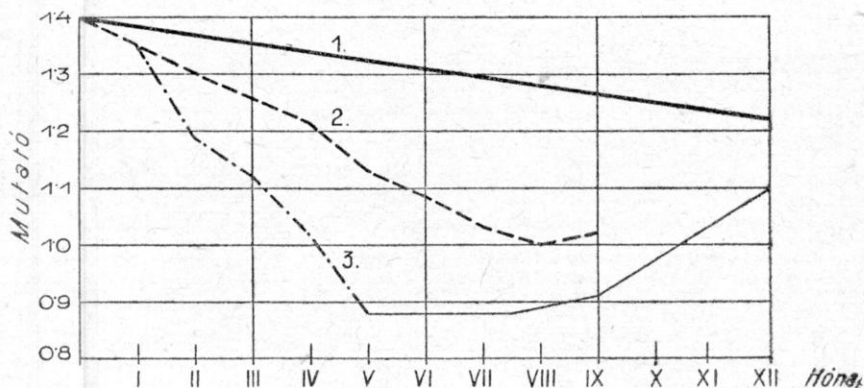
Legyen az 1951. évi tervezett mutatószám $\frac{63 \text{ millió}}{97 \text{ millió}} = 6,65$, tehát a szabatos műveletterv szerint gyártott értéket 63 millió, a teljes termelés értékét 97 millió forintban terveztük a múlt év végén. A gyártástervezés által megadott érték és a várható termelési érték is nagyobb, mint amit annakidején terveztünk, $\frac{68}{103} = 0,66$. A számok azt mutatják, hogy a mutató jobb, mint a tervezett, tehát a művelettervező túlteljesítette tervét. De ha megvizsgáljuk, kiderülhet, hogy ez nem így van. A nevezőben a növekedés 6 millió. Ha ez a túlteljesítés kizárólag olyan cikkekre esik, amelynek a művelettervei már korábban megvoltak, akkor a művelettervező ezen nem végzett többletmunkát és így ha az ő évi munkáját akarjuk elbírálni, a többletet mind a számlálóból, mind a nevezőből le kell vonni: $\frac{62}{97} = 0,635$, tehát a művelettervező részéről hiány mutatkozik. De az eset fordítható is előfordulhat! Tegyük fel, hogy a 97 millió felüli túlteljesítés úgy állott elő, hogy felsőbb rendelkezésre hirtelen közbe kellett iktatni egy rendkívüli

munkát, ami nem lett művelettervezve, tehát nőtt az ebbe a csoportba tartozó munkák száma. Ha ennek ellenére mégis javult a mutatószám, akkor kétségtelen, hogy a művelettervezés jól dolgozott, hiszen az ő megítélésére csak a tervbevett munkavolumen vehető figyelembe, amely szerint $\frac{68}{97} = 0,70$ lenne a mutató. Ezt — ha az összes eseteket meg akarjuk vizsgálni — még további lehetőséget is felhozhatunk. Legyen a talált eredmény] $\frac{64}{103} = 0,62$, tehát romlott a mutatószám. Ha azonban itt is az volt az eset, mint előbb, hogy a többletteljesítmény, előre nem tervezett, nem művelettervezett munkára esik, akkor a művelettervezés oldaláról nézve $\frac{64}{97} = 0,66$, mégis javulás jelentkezik.

Miért kell a statisztikusnak ezt kielemezni? Válaszunk az, hogy a kielemezés hiányában a tervezendő érték objektív elbírálása sem lehetséges, így a tervezésbe bevonandó tömegekkel csupán nem érzékelhető számokat lehet közölni, anélkül, hogy az azok mögött rejtőző tevékenységek fokára — az erők és erőforrások felmérésére — rá lehetne mutatni. Folytassuk az elkezdett példát: a gyártástervezés által a következő évre (1952-re) megadott adatok alapján a szabatosan művelettervezett érték 88 millió, ami az 1951. évre tervezettel szemben kb. 40% emelkedést jelent és a tervezett termelési érték 126 millió (kb. 30% emelkedés), amiből a mutatószám 0,71-nek adódik, tehát a fejlődést biztosítja. Ha azonban a termelésnek az a szektora emelkedik jobban, amelyik már előzőleg is művelettervezve volt, akkor a fejlődő mutatószám ellenére is a gyártástervezés kevesebb munkát végez. Ennek okai is kikutathatók, például kisebb volumenű, de technológiailag komplikáltabb gyártás megtervezése, vagy létszámcsökkentés, stb. Így tehát ennek az egy mutatószámnak alapos kielemezése nemcsak a műszaki-fejlesztési terv helyes összeállítására ad lehetőséget, de bizonyos mértékben a munkaerőszükséglet megítélésére is ad támpontot, sőt — még messzebb menve — adott esetben még a gyártástervezési osztály vezetőjének a munkához való viszonyára, politikai mentalitására is lehet belőle következtetni.

Az előbbieken a műszaki-fejlesztési terv tételeiből egy kiragadott példát részletesen ismertettünk, azért, hogy rámutassunk arra, milyen szer-teágazó, de egyben körültekintő módon tudja a statisztikus az 1952. évi üzemi tervek helyes előkészítését támogatni. Felesleges volna e terv összes pontjait hasonló részletességgel végigkísérni, mert az elv mindenütt ugyanaz: megállapítani a tényszámokat, megvizsgálni, hogy azok milyen tényezők befolyása folytán alakultak és ezeket venni a tervezés alapjául. Mégsem lesz érdektelen röviden a műszaki-fejlesztési tervvel kapcsolatosan még két példát felhozni, egy szigorúan vett műszakit és egy munka-ügyit. Az energia fajlagos felhasználását mutatja a teljes energiaköltség aránya a termelés értékéhez. Fajlagos értékről lévén szó, annak csökkenő tendenciát kell mutatni; miután a műszaki fejlesztési terv nem évi átlag-mutatószámokat, hanem évvégi, tehát elért eredményeket tüntet fel, a 2. ábra szerinti egyenes vonal (1) ábrázolná a fejlődést. Már a negyedévi tervbontásnál — ami a II. évnegyed előtt vette kezdetét — a statisztika addigi kimutatásai rávilágítottak arra, hogy a lineáris csökkentés hely-

telen, a 2. sz. vonalat vettük a valóságnak jobban megfelelőnek. A 3. sz. vonal mutatja az eddigi eredményeket. Vajjon mit olvashat ki ezekből a statisztikus?

- a) a lineáris csökkentés nem megfelelő,
 b) a hirtelen esés nem jelent ilyen mérvű javulást, mert az a nyári hónapok csökkentett áramfogyasztásának következménye,
 c) a világítási áramfogyasztás azonban a múltak szerint szintén nem jelenthet ugyanilyen csökkenést, tehát valami *egyéb oknak* is fenn kellett forogni.

Ezt az egyéb okot a statisztika fel is fedte; nagymérvű külső szerelési munkát végez a vállalat, amit eredetileg nem terveztek, ez emeli a termelési értéket, viszont nem jelent gyártelepen belüli áramfogyasztást. A további tervbontásban (VII—IX.) ez a felismerés már mutatkozik is abban, hogy a görbe ellaposodik. Az őszi hónapokra valószínűleg emelkedő tendenciát fog venni és ha a végső mutatószám talán jobb is lesz, mint az eredetileg tervezett 1,22, de valahol ezen a környéken lesz. A helyes görbe tehát, ami a havi ütemezést mutatja és ami az 1952. évi önköltségi terv összeállításánál tekintetbe veendő lesz, egy erősen eső majd emelkedő vonal, amit a 3-as vonal vékonyan húzott szakaszával (V—XII.) igyekezzünk érzékeltetni. Túl messze vezetne a további elemzés (új gépek beállításának időpontja, stb.); a lényeg, hogy a statisztikus oknyomozó tevékenysége mennyire fontos adatokat tud a tervekészítő részére nyújtani.

A munkaügyi résznek a műszaki fejlesztési tervben mutatkozó egyik legjelentősebb mutatószáma a teljesítménybérben dolgozók és az összes dolgozók arányszáma, aminek korszerű, szocialista szellemű bérezés esetében emelkedő számnak kell lenni. A vállalatnál 1951. évre így is tevézték meg. A havi eredmények az év első öt hónapjában a tervértékeknél rosszabbak voltak. Látszólag ennek semmi összefüggése sincs az előzőekben, a fajlagos áramfogyasztással kapcsolatosan, tárgyaltakkal. Pedig az ok ugyanaz: a külső munkán alkalmazott nagyszámú dolgozó termelése a fajlagos áramfogyasztást kedvezően befolyásolta, viszont ugyanezeknek jórésze nem részesül tervbontásban, teljesítménybérben való elszámolásban, tehát a szóbanforgó mutatószám értékét rontotta. Ez a szempont is okulást nyújt

az 1952. évre összeállítandó tervezésre és elősegíti az adatszolgáltatók értékeinek felülbírálását, helyesbítését, tehát az új terv reális feszítettségét.

A felsorolt példák megmutatják, mennyire fontos, hogy a statisztikus a tévyszámokat elemezze, az okokat a tervezőnek feltárja. Ahhoz azonban, hogy ezt megtehesse, az első lépés mégis az, hogy az adatgyűjtést mielőbb, de teljes részletességgel elvégezze. A műszaki-fejlesztési tervvel kapcsolatosan már az előzőkben utaltunk arra, hogy például a szabatos műveletterv alapján gyártott cikkeknel milyen adatokat, mely szervektől kell bekérni. Természetesen a statisztikai osztálynak ezt az adatszolgáltatást meg kell szervezni és rendszeressé kell tenni. A célravezető eljárás, melyet vállalatunknál már be is vezettem, a következő:

A statisztikai osztály az üzemi tervnek minden előforduló tételéhez összegyűjti az adatszükségletet és megállapítja, hogy mely szervtől milyen adatot kell bekérnie, mind az 1951. évre, mind az 1952-re vonatkozólag. Ezután ebből a gyűjtőjegyzékből részletjegyzékeket készít, adatszolgáltató osztályok, szervek szerint és feltünteti azon, hogy a kért adatokat milyen egységekben és milyen időpontokra rögzítve adják meg. Ez az eljárás több előnnyel jár:

a) a különböző szerveket megkíméli attól a felesleges munkától, hogy ők maguk keressék ki a felsorolásban és tervutasításban szereplő tételek közül azokat, amelyekkel foglalkozniuk kell;

b) elkerüljük a kettősséget, mert nem fordulhat elő, hogy ugyanazon mutatóhoz két különböző osztály ad adatot — amelyek rendszerint úgy sem fedik egymást, a szempontok különbsége miatt —, de ugyanakkor biztosítja, hogy a statisztikus, ha ez szükséges, több oldalról is kapjon ellenőrző adatot, mert ez esetben így készíti előírását;

c) minden osztály olyan egységekben közli adatait, tény- és tervszámait, ahogyan az napi munkájához legjobban megfelel. Helytelen például a termeléssel összefüggően pénzben (terváron) kifejezett adatokat kérni műszaki szervektől, mert azzal ők nem foglalkoznak, azok előttük nem is ismeretesek, tehát ők természetes egységekben (tonna, db.) jelentenek, vagy tételeken rendelések szerint (pl. a programiroda az 1952. évre beütemezett munkákat), mert mindezeket a tervező könnyen átszámíthatja a tervutasítás szerinti értékekre és későbbben könnyebben megvalósítható a tételes ellenőrzés, ami a tervmunkának elengedhetetlen ténykedése, végül

d) időrendileg egyértelművé tesz minden befutó adatszolgáltatást.

Ezzel az utóbbi megállapítással szintén szükséges kissé foglalkoznunk. Az 1952. évi üzemi tervet, mint a népgazdasági terveknek részei, szerveken illeszkednek az ötéves tervbe és így zökkenőmentes átmenetet kötelesek biztosítani az 1951. évről az 1952-re. Az 1951-es évről azonban még csak a derekán tartunk. Ha metodikailag az 1951-i terv decemberi szakaszára építenénk, akkor eljárásunk sematikus volna, és nem vonnánk le a hibákat, de a feszítettség követelményének sem felelnénk meg. Ezért fontos, hogy a statisztikus a bekérendő tévyszámoknál rögzítse az adandó adatok időbeli meghatározását. A kérdéseknek egész tömege olyan, amelyre már most lehet évvégi adatot adni, például a termelési volumenre és az ebből származó, ezzel összefüggő kérdésekre. Vannak azonban olyanok, melyeknél az a helyes, ha az adatszolgáltató részére a statisztikus előírja, hogy adatait lezárt időszakra vonatkoztassa, az év hátralévő részére pedig

más szervtől szerzi be a kívánt adatokat. Gondolunk itt elsősorban a gépparkkal összefüggő kérdésekre. Az 1951. évi decembervégi helyzet a kiindulás az 1952. évi tervekészítéshez, de az üzemfenntartási osztály, stb. teljesen világos képet mindenkor csak a meglévő helyzetről tud adni. A helyes tehát, hogyha a gépparkra, annak állományára és állománymegosztására vonatkozó minden adatot július 1-én rögzített időre adja meg a karbantartás, az év folyamán még várható beérkezéseket pedig a beruházási osztály közli. Így lesz az 1951. december 31-i helyzet, mint alap, megkonstruálható.

Az elmúlt évhez képest a statisztikai osztály a tervezőt igen lényegesen megjavított adatokkal tudja segíteni a gépkihhasználással kapcsolatos mutatószámok megállapításánál. Amíg a múltban rendszeres gépjárási kartonok vezetése üzemünk nagyrésztében elhanyagolt tevékenység volt, statisztikai és tervgazdálkodási munkánk fejlődése által súlyponti kérdéssé vált. Az utolsó hónapok ezirányú rendszeres munkája igen értékes adatokat szolgáltat, mert fényt derít a gépállásoknak géptípusok, sőt egyes gépek közötti megosztására, azoknak okaira és így támpontot szolgáltat:

- a) a hibák kiküszöbölésére, aminek mutatkozni kell a munkaerőtervben és az önköltségi tervben,
- b) a beruházások megtervezésére,
- c) a megelőző karbantartás finomítására,
- d) a gépszelejtezés megtervezésére.

A statisztikai osztály helyesen teszi, ha a gépjárásokra vonatkozó fel dolgozásait az utolsó félévre összegezve kiértékeli. Az 1952. évi tervek metodikájával szoros összefüggésben a dolgozókkal értekezleteken (műhely-értekezlet, termelési értekezlet, tervekészítési értekezlet) ismerteti. Ez az a terület, melyet a művezetők és a fizikai dolgozók legjobban ismernek, így leginkább tudják hozzájárulásaikkal, javaslataikkal a tervmunkát elősegíteni, illetve abba bekapcsolódni.

Az előzőekben főleg a műszaki-fejlesztési terv készítésének, a statisztikai osztály metodikai előkészítésének munkájával foglalkoztunk, nemcsak azért, mert ez képezi a tervekészítés alapját, hanem mert a statisztikai osztálynak ezen a téren kell ugrásszerűen többet, jobbat végezni, mint az elmúlt évben, amikor ez a részletterv első ízben került kidolgozásra. Természetes azonban, hogy a többi részlettervek tekintetében is ugyanazt az eljárást kell követnie, mint amit már ismertettünk. Tehát gyűjtő-lapokon megállapítja, hogy milyen adatszolgáltatásra, milyen szervek részéről van szükség, azokból osztályokra bontva készítse el a kérdőíveket, a beérkező ténytámadatokat oknyomozva ellenőrizze és a jövőre vonatkozókkal együtt a leszűrt vizsgálati eredményeket bocsássa mindazoknak rendelkezésére, akik a tervmunkával foglalkoznak.

Összefoglalva az elmondottakat végeredményként leszögezhetjük, hogy az 1952. évi üzemi tervek módszeres előkészítése a vállalati statisztikai osztályokra komoly feladatot ró, amelyet már most kell megkezdeni, hogy minden kapkodás nélkül az ellenőrzés végrehajtásával a hibaforrások kiküszöbölhetőek legyenek. Így elérjük, hogy a következő tervperiódusra vonatkozó üzemi terveinknek az operatív statisztikai módszerekkel történő erők felmérésére és az erőforrások feltárása szolgáltasson szilárd alapot.

Az anyagnormák statisztikájáról

Felemelt ötéves tervünk lényegesen magasabb termeléséhez természetesen sokkal több anyagra is van szükségünk. Az előttünk álló egyik legfontosabb feladat ezeknek az anyagoknak a biztosítása. Molotov elvtárs a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 31-ik évfordulóján mondott beszédében megállapítja: „Az anyagellátás kérdésének, a szükséges anyagi tartalékok megteremtésének és az országos anyagi források gazdaságos kihasználásának helyes megszervezésétől nagy mértékben függ gazdaságunk felemelkedésének üteme. A termelés és építkezés jelenlegi hatalmas méretei mellett az anyagellátás pontos megszervezésének, valamint az anyagi források felhasználására megállapított normák ellenőrzésének országos szempontból igen nagy jelentősége van”.

A különböző anyagokkal természetesen csak úgy lehet helyesen gazdálkodni, ha meg vannak állapítva az anyagnormák, vagyis ha meg van szabva, hogy az egyes gyártmányokhoz milyen anyagból mennyit szabad felhasználni. Az Országos Tervhivatal, a szakminisztériumok közreműködésével, fontosabb gyártmányokra már 1951-re megállapított iparági normákat. Egyes vállalatoknál is voltak már normák 1951 első felére, azonban még meglehetősen kevés gyártmányra, úgyhogy ez év elején a helyzet ezen a téren még egyáltalán nem volt kielégítőnek mondható. Az Országos Tervhivatal ez év májusában elrendelte az 1952-re vonatkozó anyagnormák és normatívák kidolgozását. Ennek a rendeletnek az alapján a vállalatok és minisztériumok kidolgozzák a normákat és iparági normatívákat, úgyhogy jövőre minden vállalatnak szigorúan ezek betartásával kell majd dolgozni.

A Központi Statisztikai Hivatalra hárul a feladat, hogy az anyagnormák be-

tartását ellenőrizze. Mint ismeretes, a Központi Statisztikai Hivatal Ipari főosztálya először 1951 I. negyedévére vonatkozóan bocsátott ki anyagnormakérdőíveket és az ehhez tartozó gyártmányjegyzéket. A gyártmányjegyzék iparáganként csak a néhány legfontosabb gyártmányt tartalmazta, amelyekről feltehető volt, hogy van rájuk norma. A kérdőívek beérkeztek az Ipari főosztályra; ezek feldolgozásával kapcsolatos tapasztalatokat és nehézségeket az alábbiakban ismertetjük:

1. Mint már fent említettük, az anyagnormák kevés helyen voltak meg ebben az évben. Még azokra a gyártmányokra sem volt mindenféle norma, amelyeket a kiküldött igen szűk gyártmányjegyzék szerint kértünk. Ezért iparági számokat nem tudtunk az összes bekért gyártmányokra vonatkozólag megállapítani.

2. Több helyen — pl. az R. M. Fémműben — nem gyártmányokra, hanem gyártmánycsoportokra állapítják meg a normákat és az utókalkulációt is úgy készítik. Ez természetesen azt jelenti, hogy ha a tényleges termelésnél az egyes gyártmányok aránya más, mint a norma megállapításánál volt, az adatok nem hasonlíthatók össze, tehát a normák teljesítésének ellenőrzése lehetlenné válik.

3. A hosszabb átfutási időt igénylő gyártmányoknál, — pl. mozdony, traktor — mivel az utókalkuláció csak egy-egy széria legyártása után készül el, nem tudnak a tárgynegyedévre vonatkozó adatokat adni, hanem csak az ezt 6–8 hónappal megelőző időszakra. Ez azt jelenti, hogy helyes számokat a fent említett gyártmányokra csak az utókalkuláció átszervezése után lehet megállapítani.

Aból a célból, hogy fenti hibákat a II. negyedéves adatszolgáltatásnál lehető-

leg elkerüljük, új gyártmányjegyzéket állítottunk össze. Ebben a jegyzékben olyan gyártmányok szerepelnek, melyekre a vállalatoknak már volt normájuk. Így az iparági számokat ezekre meg fogjuk tudni állapítani, tehát az elsőnek említett hiányosság kiküszöbölése lehetségessé válik. Az új gyártmányjegyzék az előzőnél lényegesen bővebb, vagyis most már átfogóbb képet tudunk nyújtani a normák teljesítéséről. Természetesen ezzel még nem elégedhetünk meg, a gyártmányok körének további bővítése szükséges, mert még sok fontos cikkre nem tudunk adatokat kérni, mivel nem volt eddig anyagnormájuk. Különösen nagy hiányosságok vannak a gépgyártás vonalán, ahol 1951 I. félévében úgyszólván nem voltak normák.

A feldolgozásnál felmerült másik probléma, a gyártmány-csoportos anyag-norma megállapításáról és utókalkulációról a gyártmányonkéntre való át-térés, megoldása sokkal nehezebb. Ugyanis ott, ahol az egyes gyártmány-csoportok méret és minőség szerint igen sok gyártmányra oszlanak, mint pl. az R. M. Fémműben, az utókalkulációnak elkészítése gyártmányonként nagy munkát igényelne. Természetesen ebbe nem nyugodhatunk bele és feltétlenül arra kell vennünk az irányt, hogy a későbbiek folyamán az utókalkuláció helyesebb megszervezésével az adatok gyártmányonként álljanak rendelkezésünkre. Egyelőre az olyan cikkekre, melyeknél ezek a problémák fennállnak, sem kérünk adatokat, mivel össze nem hasonlíthatóságuk folytán úgy sem lennének használhatóak. Ez a hiányosság annál is inkább a legrövidebb időn belül megszüntetendő, mivel éppen a rendkívül fontos színesfémek vonalán áll fenn.

Fentiekben rámutattunk arra, hogy miért van szükség az anyagnormákra és milyen nehézségek vannak jelenleg az anyagnormák teljesítésének ellenőrzésében. Továbbiakban azzal akarunk foglalkozni, hogy ha rendelkezésünkre állnak az adatok, hogyan használjuk fel azokat. A fajlagos anyagfelhasználásra vonatkozó norma- és tényszámokat kétféleképpen csoportosíthatjuk, gyártmányonként és anyagonként. Tehát vagy úgy, hogy megnézzük, valamely gyártmányhoz az egyes anyagokból mennyit használunk fel, vagy pedig úgy, hogy

megállapítjuk, valamely anyagból az egyes gyártmányokhoz mennyit használunk fel.

Mint ismeretes, a Központi Statisztikai Hivatal egyelőre gyártmányonkénti csoportosításban kérte be az adatokat és így is dolgoztuk fel azokat. A kérdőíveken rendelkezésünkre állanak az egyes vállalatok ugyanazon gyártmányra vonatkozó norma szerinti és tényleges fajlagos anyagfelhasználási adatai. Ezeket az egyes vállalatok által gyártott mennyiséggel súlyozva, megkapjuk az iparágra vonatkozó norma- és tény-adatokat.

Egy bizonyos gyártmányhoz felhasznált egy anyagra, következőképpen végezzük el a számítást.

Vállalat	A gyártmányból termelt mennyiség	Fajlagos anyagfelhasználás		Termeléshez felhasznált anyag mennyisége	
		norma szerinti	tényleges	norma szerinti	tényleges
A	500	0,5	0,6	250	300
B	300	0,8	0,7	240	210
C	400	0,6	0,5	240	200
<i>Iparág összesen</i>	<i>1200</i>	<i>0,61</i>	<i>0,59</i>	<i>730</i>	<i>710</i>

$$\frac{0,59}{0,61} \cdot 100 = 96,7\%$$

ami azt jelenti, hogy az iparág fenti gyártmányhoz felhasznált egyik anyagból a normához képest 3,3%-os megtakarítást ért el. Ugyanígy kiszámítjuk ugyanehhez a gyártmányhoz felhasznált többi anyagra vonatkozó adatokat is és akkor meg tudjuk állapítani, hogy a gyártmány előállításánál az iparág jól gazdálkodott-e az anyagokkal. Természetesen az egyes vállalatok adatait külön-külön is figyelni kell, mert az egész iparág együttes adataiból az egyes vállalatok jó vagy rossz munkája nem tűnik ki.

Bár a számításokat eddig csak a fent leírt módon végeztük el, — mert csak kevés gyártmányra vonatkozólag voltak normák — rá kell mutatni arra, hogy ez nem elegendő, mert népgazdasági szempontból feltétlenül tudni kell azt, hogy valamely anyagból az összes gyárt-

mányokra vonatkozólag hogy alakult a fajlagos anyagfelhasználás. Ebből kifolyólag felmerült az a kívánság, hogy az anyagnormákat a II. negyedévre vonatkozólag ne csak gyártmányonként, hanem anyagoként csoportosítva is bekérjük, a legfontosabb 60—70 anyagra vonatkozólag. Azonban ezt a formát egyelőre elvetettük, mert csak akkor lenne értelme, ha egy-egy anyagnál az összes gyártmányok, vagy legalább is a gyártmányok döntő többségére vonatkozólag tudnánk fajlagos anyagfelhasználási indexet számítani. Ez jelenleg nem lehetséges, mert e normák nem állnak mindenütt rendelkezésre, de féltétlenül arra vesszük az irányt, hogy már a közeljövőben a legfontosabb anyagokra vonatkozólag a számítás el tudjuk végezni. Több termék gyártásához felhasználát egy anyag fajlagos anyagfelhasználási indexét az alábbi módon számítjuk ki. Az aggregát index képlete

a következő: $\frac{q_1 m_1}{q_1 m_0}$, ahol az m_1 a beszámolási időszak fajlagos anyagfelhasználását, m_0 a norma szerinti fajlagos anyagfelhasználást, q_1 a beszámolási időszak alatt előállított gyártmányok mennyiségét mutatja. Példa:

Gyártmányok	A beszámolási időszak termelése	Fajlagos anyagfelhasználás		A beszámolási időszak termelésére vonatkozó felhasználás	
		norma szerint	beszámolási időszakban	norma szerint	ténylegesen
	q_1	m_0	m_1	$q_1 m_0$	$q_1 m_1$
A	300	0,6	0,5	180	150
B	500	0,7	0,5	350	250
C	700	0,5	0,6	350	420
Összesen	1500	0,59	0,55	880	820

$$\text{Index} : \frac{820}{880} \cdot 100 = 93,2$$

$$\text{vagy} \frac{0,55}{0,59} \cdot 100 = 93,2$$

Vagyis ebből az anyagból az összes gyártmányokra vonatkozólag 6,8%-os megtakarítást értek el.

A fajlagos anyagfelhasználás indexe megmutatja, hogy az anyagfelhasználás javult-e, vagy rosszabbodott. Ez a mutatószám az operatív munka szempontjából igen fontos. Azonban ennek kiszámítása, vagyis a tények megállapítása egyedül még nem elegendő. Fel kell derítenünk az okokat is, melyek a fajlagos anyagfelhasználás indexének változását előidézték, mert megfelelő intézkedéseket csak így tudunk tenni.

Végezetül rá kívánunk mutatni az anyagnormastatisztika jelentőségére az önköltségszökkenés vizsgálatával kapcsolatban is. Tudjuk azt, hogy a legtöbb iparágban a termékek önköltségének legjelentősebb részét a felhasznált anyagok értéke teszi ki, tehát ha az önköltség csökkenését vagy emelkedését előidéző tényezőket vizsgáljuk, elsősorban meg kell állapítanunk azt, hogy az anyagfelhasználás hogyan alakult. Ezért az anyagnorma-kérdőívekhez kiküldött gyártmányjegyzék összeállításánál lehetőség szerint arra törekedtünk, hogy az önköltség-statisztikában jelentendő 42 cikk gyártmányai a jegyzékben szerepeljenek. Ez, a gépgyártástól eltekintve, ahol — mint már említettük — normák 1951 I. felében nem igen voltak, többé-kevésbé sikerült is. Így az önköltség-statisztika feldolgozásánál módunkban lesz vizsgálni azt is, hogy az egyes gyártmányok önköltsége a fajlagos anyagfelhasználásnak megfelelően alakul-e vagy sem. Világos, hogy ha az önköltség alakulását vizsgáljuk, nem elég a fajlagos anyagfelhasználás természetes mértékegységben való kiszámítása — bár ez is jelentős támpontot nyújt — hanem meg kell állapítanunk a fajlagos anyagfelhasználást érték szerint is. Az anyagköltség változását befolyásoló tényezők vizsgálatát, az anyagköltség úgynevezett érték indexének segítségével végezzük.

Elmondottakban rámutattunk az anyagnorma-statisztika lényegére. Ötéves terveünk teljesítésének egyik legfontosabb előfeltétele az anyagtakarékosság. Részben azért, mert nagy iramban fejlődő késztermékeket gyártó üzemeinket az alapanyaggyártó üzemek nem mindig tudják követni, részben pedig azért, mert az import-anyag beszerzése gyakran nehézségekbe ütközik. Műszaki értelmiségünkre az anyagtakarékossági mozgalom megszervezése te-

rén nagy és szép feladatok várnak. Az anyagnormák helyes kidolgozása a mozgalom legfontosabb műszaki feltételét teremti meg. A haladó normák kidolgozása és ezeknek állandó fejlesztése, az elmaradottabb üzemek normáinak az élenjárókhöz való igazítása természetesen csak megfelelő adatok alapján le-

hetséges. Ez adja meg a fentiekén kívül az anyagnorma-statisztika jelentőségét, ezért kell minden erőnkkel arra törekednünk, hogy a statisztikának ezt a nem rég megindult ágát már a közeljövőben megfelelő színvonalra emelhesük, ezzel is elősegítve öt éves tervünk teljesítését.

Pusztai Béla

A

MAGYAR-SZOVJET KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

legújabb számának tartalmából:

Kronrod: A szocialista felhalmozás és a Szovjetunió gazdaságának hatalmas fellendülése

Kaszimovszkij: A takarékoság a szocializmus jellemző sajátossága

Volodarszkij: A szovjet ipar nagyszerű sikerei

Li Cün-jun: Az új Kína külkereskedelme

Ádám László: Feladataink a termelési kapacitások felmérése terén

Fogarás István: A főkönyvelők szerepe népgazdaságunkban

Haász Árpád: A Schuman-terv

Karvaly Nándor: Anyagtakarékosságunk eredményei és hiányosságai

Rozenfeld: Az iparigazgatási tervek területi felépítése

Mihajlov: Az ipari termelés önköltségének tervezése

A Voproszi Ekonomiki 1951. 5. számában, a Planovoje Hozjajsztvo 1951. 1—2. számában, az Izvesztijja Akademii Nauk 1951. 1. számában megjelent cikkek részletes ismertetése

Kapható: a kiadóhivatalban (V., Kossuth Lajos-u. 20. Telefon 189—630).

A vasúti szállítási statisztika átlagos és fajlagos (minőségi) mutatószámai*

A vasúti szállítási statisztika legfontosabb átlagos és fajlagos mutatószámai a következők:

1. a szállítások átlagos távolsága,
2. a vasúti kocsik átlagos megterhelése,
3. teher szállítások sűrűsége.

Az átlagos és fajlagos mutatószámok közös vonása, hogy osztási művelet eredményei.

E mutatószámok közül az első — a rakományok átlagos szállítási távolsága, vagy másként a rakomány vasúton meg-

tett átlagos útja — a szállítási távolságoknak a rakományok meghatározott csoportosítása mellett kiszámított mérlegett átlagos nagyságát fejezi ki. Az átlagos szállítási távolság kiszámításánál az egyes feladott teherrakományok súlyát veszik alapul. Ha az egyes feladott teherrakományok tonnában kifejezett súlyát $P_1, P_2, P_3 \dots P_n$ -nel jelöljük, az ezeknek megfelelő szállítási távolságokat pedig $l_1, l_2, l_3 \dots l_n$ -nel, akkor a mutatószámot a mérlegett számtani átlag képlete alapján számítjuk ki:

$$L_{\text{átl.}} = \frac{P_1 l_1 + P_2 l_2 + P_3 l_3 + \dots + P_n l_n}{P_1 + P_2 + P_3 + \dots + P_n} = \frac{\sum_1^n P l}{\sum_1^n P}$$

Az átlagos szállítási távolság kiszámítási módjából látható, hogy e távolság meghatározásához elegendő, ha a teherrakományoknak tonnakilométerekben kifejezett útját $\left(\sum_1^n P l\right)$ osztjuk a szállított teherárúknak tonnákban kifejezett súlyával $\left(\sum_1^n P\right)$ azaz a „feladott rakományok“ vagy a „leszállított rakományok“ mutatószámával.

A gyakorlatban a szállítási távolság megállapítása az egyes rovatlapok alapján történik, minthogy a rovatlap tartalmazza a rakomány feladási és rendeltetési állomására, valamint a rakomány által ténylegesen megtett útra vonatkozó adatokat; ezen adatok alapján és a távolsági díjszabás segítségével állapítják meg a szállítás távolságát. Ezután pedig a statisztikai feldolgozás során az egyes rovatlapok alapján kiszámítják a rakományok tonnakilométerekben megtett

útját. A számítás következő lépése: az összes árurakományok által megtett utak hosszának és külön a tonnákban kifejezett súlyoknak összeadása, végül pedig az első összegnek a másodikkal való osztása.

Az átlagos szállítási távolság mutatószáma a termelés és fogyasztás között fennálló földrajzi összefüggést jellemzi és nagy fontossága van a vasúti szállítás üzemi mutatószámainak elemzésénél (főként a vasúti kocsik kihasználásának elemzésénél, minthogy az átlagos távolság növekedésével mindig együtt jár a kocsi forduló idejének meghosszabbodása is).

Az „átlagos távolság“ mutatószámát az állami szállítási terv állapítja meg.

A szállítási terv, elsősorban a vasutak gazdaságos kihasználását és a szállítási költségek csökkentését célzó megfontolások alapján feladatul tűzi a szállítások átlagos távolságának csökkentését.

Az átlagos szállítási távolságnak a vasúti hálózat egyes részelei (kerületek, vasútvonalak, vonalfőnökségek) szerinti kiszámítása némileg eltérő módon jört-

* I. V. Kocsetov: Vasúti statisztika. Allami Vasúti Közlekedési Kiadó, Moszkva, 1948, 28–32. old., oroszul.

nik. Mínthogy az idézett képlet számlálójában szereplő tonnakilométerek nemcsak az adott útvonalzakaszon feladott, hanem a szomszédos útvonalzakaszokról belépő rakományok szállítási eredményeit is tartalmazzák, ezért a képlet nevezőjét ennek megfelelően módosítani kell: a feladott rakományok súlyához hozzá kell adni a szomszédos vasúthálózati részlegek (vasútvonalak, kerületek) felől érkezett és továbbított teheráru tonnasúlyát, azaz a nevezőben a „szállított teheráruk” össztonnasúlya szerepel.

A vasúti szállítási statisztika második fajlagos mutatószámát, „a vasúti kocsis átlagos megterhelését”-t, nem a fizikai értelemben vett egész vasúti kocsit, hanem oly módon számítják, hogy mekkora átlagos megterhelés esik egy kocsitengelyre, vagy az átszámítási egységül elfogadott kéttengelyes vasúti kocsi. A számításnak ezt a módját az indokolja, hogy az üzempékes kocsiállomány különböző tengelyszámú: két-, három-, négy-, hat- és nyolctengelyes és különböző teherbírású kocsikból áll. A vasúti kocsik átlagos megterhelésének jellemzésére célszerűbb a megterhelést a tengelyek alapján, nem pedig a mennyiségileg össze nem mérhető vasúti kocsik alapján számítani.

A fent mondottakat azonban nem kell úgy érteni, mintha a vasúti kocsik teherbírása közvetlen összefüggésben állana a tengelyek számával; ilyen összefüggés ténylegesen nem áll fenn, azonban a tengely teherbírása nem ingadozik olyan mértékben, mint a vasúti kocsié, következőképpen, ha a megterhelés számítási egységként a vasúti kocsit, a tengelyt vagy az átszámítási egységül elfogadott kéttengelyes vasúti kocsit választjuk, az

átlagos megterhelés alapjául jobban összehasonlítható egységet kapunk.

A megterhelés mértékegysége a tonna. E mutatószámot kétféleképpen lehet kiszámítani és ennek megfelelően változik elnevezése is: „a kocsitengelyre eső tonnákban kifejezett átlagos megterhelés”, illetve „átlagos dinamikus megterhelés”.

E mutatószámok közül az első út számított ki, hogy a feladott rakományok tonnákban megadott mennyiségét osztjuk a megrakott vasúti kocsinak a tengelyek vagy a kéttengelyes kocsijegységek számában kifejezett összegével:

$$q_{\text{átl.}} = \frac{\sum p}{\sum n}$$

Az ilyen számításnál a mutatószám a vasúti kocsis átlagos megterhelését az elindítás pillanatában jellemzi, amikor a vasúti kocsis mintegy sztatikus helyzetben van. Ebben az alapvető értelemben a tengelyre eső, tonnákban kifejezett átlagos sztatikus megterhelés mutatószámát a befejezett rakodási időpontjában a teherbírás kihasználási fokának elemzésénél alkalmazzák. Ezt a mutatószámot a szállítási terv meg is adja és a rakodáshoz szükséges vasúti kocsik mennyiségének kiszámítására nélkülözhetetlen eme mutatószám segítségével a feladott rakományok tonnákban kifejezett mennyiségéből kiszámítjuk a szükséges kocsik számát az alábbi képlet alapján:

$$\sum n = \frac{\sum p}{q_{\text{átl.}}}$$

Az alábbi táblázat több évre vonatkozóan szemlélteti a sztatikus megterhelést, a rakományok egyes fajtái szerint:

Az átszámítási egységül elfogadott vasúti kocsi átlagos sztatikus megterhelés tonnákban

Rakományok	1935	1936	1937	1938	1939	1940
	é v e n					
Összes rakomány	15,6	15,3	15,8	16,1	16,2	16,7
Kőszén	18,9	19,5	20,8	22,0	22,7	23,1
Kocsz	15,6	14,9	15,9	16,0	15,9	16,5
Mindennemű érc	20,0	20,6	22,5	23,9	25,4	25,7
Ásványolaj és ásványolajtermékek	11,4	11,6	11,4	11,4	11,4	11,2
Vasáru	20,1	22,1	23,3	20,9	21,0	20,7
Faanyagok	17,1	17,2	17,7	17,8	17,3	16,4
Tűzifa	15,8	15,9	16,5	15,8	15,5	15,1
Gabonafélék	15,7	16,4	18,2	18,4	18,3	18,3
Tőzeg	11,7	10,4	10,8	10,9	10,7	10,5
Só	16,0	15,4	17,6	18,4	18,6	18,8

A sztatikus megterhelés nagysága sok körülménytől függ, főként azonban a feladott rakomány összetételétől. Nem minden teheráru alkalmas arra, hogy a vasúti kocsit teljes teherbírásának kihasználásával rakjuk meg, mert ezt az úgynevezett könnyű súlyú teherárut (gyapot, préselt széna, stb.) berakásánál (fedett kocsik esetében) a kocsik térfogata, vagy pedig (nyitott kocsik esetében) az úrszelvény határolt volta megakadályozza. Ennélfogva az átlagos sztatikus megterhelés csökkenésének oka elsősorban a könnyű súlyú rakományoknak az összes feladott rakományok súlyához viszonyított százalékos növekedésében és a nehéz súlyú rakományok csökkenésében keresendő. A vasúti kocsik sztatikus megterhelésének csökkenése rövidebb (24 órás, 10 napos) időközökben azt jelezheti, hogy a vasúti kocsik teherbírása nincsen kellőképpen kihasználva. Emellett azonban a vasúti kocsik megterhelésében mutatkozó eltéréseket a vasúti gördülőállomány változása is okozhatja, minthogy az egyes kocsifajták teherbírása nem azonos.

A vasúti kocsik átlagos megterhelésének második mutatószámát a vasúti kocsik átlagos dinamikus megterhelésének nevezik és mindenkor a tengelyre eső tonnákban számítják ki. E mutatószám abban tér el az átlagos sztatikus megterhelés mutatószámától, hogy a vasúti kocsik átlagos megterhelését a különböző szállítási távolságok figyelembevételével jellemzi, azaz a vasúti kocsik megterhelését nem sztatikus állapotában, hanem dinamikájában, mozgásában vizsgálja.

A szállítási statisztika harmadik fajlagos mutatószáma a vasúti teher-szállítás sűrűségének mutatószáma, vagy más kifejezéssel, a vasúti teherforgalom sűrűsége.

Ezt a mutatószámot úgy kapjuk meg, hogy az adott vasúti vonalszakaszon szállított rakományok megtett útjainak tonnakilométerben kifejezett összegét osztjuk a vonalszakasz kihasználás alatt lévő hosszúságával:

$$L = \frac{\sum pl}{l_k}$$

A mutatószám a kihasználás alatt lévő vonal egy kilométerére eső tonnakilométerek számát fejezi ki.

E mutatószám anyagi tartalma lényegében annak a teherárúnak átlagos mennyiségét fejezi ki, amely az adott útvonalszakasz vagy pálya minden egyes kilométerén a megadott időtartam alatt áthaladt.

Ezt a mutatószámot, néha „nettó teherszállítási sűrűség” néven említik, megkülönböztetésül egy másik mutatószámától, a „bruttó teherszállítási sűrűség”-től. E két mutatószám között az a különbség, hogy a második mutatószámnál a kocsik önsúlyát is számításba veszik.

A fent ismertetett mutatószámot meg kell még különböztetnünk a struktúrája szempontjából hasonló „vonalszakaszra eső vonatforgalom sűrűsége” elnevezésű mutatószámától is (amelyet az egy kilométer hosszú útvonalra eső vonatkilométerekben fejeznek ki). Ezt a mutatószámot a vasútvonal átbocsátóképessége kihasználásának elemzésénél alkalmazzák.

A vasúti szállítások sűrűsége igen erősen megnövekedett, ami a szállítások intenzív fokozódását, a vasúti vonalszakaszok átbocsátóképességének emelkedését és jobb kihasználását tükrözi vissza. A teherszállítások sűrűsége egyes vonalszakaszok szerint igen nagy mértékben ingadozik, éspedig 300 000—25 000 000 tonnakilométer között.

Ismertetnünk kell még egy, a teherszállítási statisztika területén elemzési célokra használt fajlagos mutatószámot: a szállított egyes áru-fajták mennyiségének aránya az országban előállított ugyanazon termékfajták össz mennyiségéhez.

Ezt az arányt rendszerint a teherárut fuvaroztatási egységnek nevezik; ez a mutatószám az egyes népgazdasági ágak összes termelésének azt a hányadát mutatja, amely értékesítése céljából vasúti szállításra kerül, vagyis más szavakkal: ez a mutatószám azt mutatja ki, hogy a vasúti szállításnak milyen szerepe van az adott népgazdasági ág szállításainak lebonyolításában.

Egyes termékek vasúti fuvaroztatási együtthatója

A rakomány megnevezése	1932	1937	1940	1945
	é v e n			
Kőszén	0,82	0,86	0,88	0,91
Ásványolaj	0,50	0,47	0,55	0,58
Ásványolajtermékek	0,88	1,07	1,06	1,39
Tőzeg	0,21	0,49	0,32	0,29
Vasérc	0,94	0,91	0,87	0,70
Mangánérc	1,23	1,05	1,40	1,08
Nyersvas, vas és acél	0,30	0,30	0,27	0,31
Hengerelt vas és sínek	1,20	0,96	0,99	1,04
Cement	0,87	0,90	0,90	0,91
Só	1,13	1,27	1,17	1,18

A szállítások összmenyisége és az ú. n. tömegteherárak többségének termelése között 1940-ben fennálló arány 1945-ig a fuvaroztatási együtthatók növekedésének irányában változott meg. Ezek a változások a háború éveiben néhány teherárúnál igen lényegesek. Azt az első tekintetre különösnek látszó tény, hogy egyes teherárak szállítási terjedelme meghaladja ezen áruk termelésének terjedelmét, elsősorban az magyarázza, hogy egyes, további feldolgozásra kerülő teherárak ismételtlen szállításra kerülnek, másrészt abban, hogy vannak olyan közvetlen vasúti szállítások, amelyeknél a vízi utakhoz leszállított rakomány, a víziszállítás után, ismét vasúton jut tovább. Az áruk ismételt szállítását idézi elő egyes áruknak az elosztótelepekre való téves irányítása. A fuvaroztatási együtthatónak 1945. évben 1940. évhez viszonyított változása az egyes

teherárunknál más-más okból származik. Így például 1945-ben 3%-kal több ásványolajat szállítottak, mint amennyit az ország területén kitermeltek. Ennek oka elsősorban az ásványolaj feldolgozásának növekedése, valamint a folyókon és tengeren továbbított ásványolajszállítmányok, több mint 50%-os csökkenése.

Meg kell említenünk, hogy a vasúti szállítás tervszerinti megszervezésének első éveiben megkísérelték a mutatószámot a szállítási terv összeállításánál kiindulási alapként felhasználni, azaz az egyes termékfajták kerületek szerinti, konkrét termelési és fogyasztási mérlegeinek összeállítását az elmúlt időszakokra vonatkozóan kiszámított fuvaroztatási együtthatókkal akarták helyettesíteni. A későbbiek folyamán azonban bebizonyosodott, hogy ez a mutatószám erre a célra alkalmatlan.

A STATISZTIKAI SZEMLE, STATISZTIKAI TÁJÉKOZTATÓ,
IPARSTATISZTIKAI ÉRTESÍTŐ
ÉS A STATISZTIKAI ÉRTESÍTŐ

kiadóhivatalának

új címe:

II, KELETI KÁROLY-UTCA 5. I. I. TELEFON: 350-126, 130-as mellék

Nyersanyaghelyzet

A koreai háború kitörése óta a tőkés országok fegyverkezése, valamint a stratégiai tartalékolási programm hihetetlen mértékben fokozta legtöbb nyersanyag iránti keresletet. A nyersanyagellátás kérdése a kapitalista világ egyik leg-súlyosabb problémájává vált.

Az USA már a koreai háborút megelőzőleg fokozta a nyersanyagkészlet-halmozást. A koreai háború kitörését követően a nyersanyagfelvásárlás üteme meggyorsult. 1950-ben a nyersanyag-tartalékok értéke 2,719 millió dollár volt, 1951 márciusában pedig már 3,200 millió dollárra emelkedett. 1951 januártól—márciusig a kormány megegyezően annyit fordított nyersanyagfelvásárlásra, mint 1950 azonos időszakában.

Az USA stratégiai nyersanyagkészletei (millió dollár)

1946	0,237
1947	0,696
1948	1,161
1949	1,977
1950	2,719
1951 március	3,200

Forrás: Problèmes Économiques, 1951, 172. sz., 2—3. old.

Az USA a különböző nyersanyagpiacokon, mint a legerősebb fél, felvásárolta a nyersanyagokat és ezáltal a többi országok nyersanyagellátásában zavart okozott.

A vásárlás módjára jellemzők a következő példák: „Istanbulban az amerikai hadügyminisztérium megbízásából megjelent egy new-yorki cég megbízottja azzal a feladattal, hogy Törökországban vásárolja fel a rendelkezésre álló stratégiai nyersanyagokat, mindent, amit csak lehet. Párizsban szintén hivatalos amerikai megbízással megjelent egy amerikai megbízott, irodát nyitott, és különböző francia vállalatokhoz azzal a felszólítással fordult, hogy a náluk megrendelt árukat ne szállítsák le, mert neki sok dollárja

van és az amerikai kormány az árukért 20%-kal többet fizet, mint más vevő. Ezt a módszert alkalmazzák egyéb országokban is.”

Az ENSz 1950. évi gazdasági jelentésében közölt adatok szerint, az USA 1950-ben a kapitalista világ részszükségletének 54%-át, ólomszükségletének 52%-át, ónszükségletének 50%-át és gumiszükségletének 56%-át használta fel.

Ugyancsak az ENSz jelentéseiből állapítható meg, hogy amikor az USA-ban a fontos nyersanyagok fogyasztása emelkedett, ugyanakkor a nyugateurópai csatlós államokban a stratégiai nyersanyag-fogyasztás a háborúelőtti színvonal alá csökkent, vagy stagnált.

Fontosabb nyersanyagok fogyasztásának alakulása a nyugateurópai csatlósállamokban 1950-ben

	(Nyugat-Európa 1936—38 = 100)
Alumínium	160
Réz	100
Ólom	65
Ón	85
Horgany	90
Pamut	100
Gyapjú	125
Műselyem	185
Kén	160
Kaucsuk	175

Forrás: Economic Survey of Europe in 1950, 1951, Genf, 82. old.

Egy év távlatából most már világosan látható, hogy az amerikaiak nyersanyag-vásárlásainak nemcsak az a céljuk, hogy szükségletüket fedezzék és hogy tartalékokat gyűjtsenek, hanem az USA nyersanyagpolitikája kezdettől fogva arra irányult, hogy a világ nyersanyagelosztását saját kezében összpontosítva, monopóliumhelyzetet teremtsen magának a kapitalista világ nyersanyagellátásában, hogy ezáltal fokozhassa gazdasági és politikai nyomását csatlósai felé.

Az USA agresszív nyersanyagpolitika já megvalósítása céljából különböző mesterkedésekhez folyamodott. Ilyennek bizonyult pl. a koreai agressziót követő páratlan méretű nyersanyaghossz, amelyet az amerikai monopolitőke spekulációs vásárlásai váltottak ki.

Fontosabb nyersanyagok áremelkedése 1950. június 23-tól 1951. június 23-ig (százalékban)

Gyapjú	46
Gumi	100
Ón	57
Juta	83
Sisal	88
Réz	21
Ólom	49
Pamut	33
Nikkel	17
Wolfram	360

Forrás: The Statist, 1951. június 30., 904. old.

Az áremelkedés nagyfokú egyenlőtleniséget mutat. Legnagyobb az áremelkedés a wolframércnél, mivel a kínai és a koreai wolframérclelőhelyek hiánya jelentős mértékben érezteti hatását a kapitalista országok wolframércellátásában.

A sterling-tömb területéről származó nyersanyagok, így a gyapjú, gumi, ón, stb. ára az utóbbi hónapok folyamán erősen esett, ami az amerikai vásárlások letiltásának a következménye.

A „sterling-nyersanyagok“ árcsökkenése (csúcshívonal = 100)

Gyapjú	64
Gumi	61
Ón	58
Juta	81
Sisal	98

Forrás: Economic Survey of Europe in 1950, Genf, 1951, 82. old.

Az amerikai nyersanyaggyeduralom egyetlen sebezhető pontját azok a nyersanyagok képezik, amelyek a sterlingterületről származnak s melyeknek árát az USA monopolistái minden erejüket megfeszítve igyekeznek leszorítani. Ebben a harcban az USA kihasználja az angol nyersanyaghelyzet gyenge pontjait és a gazdasági nyomással egyidejűleg politikai nyomást is gyakorol az angol kormányra. Anglia a kén- és pamutellátás tekintetében teljesen az USA-tól függ.

A kénhiány érzékenyen érinti Anglia műselyem-, műtrágya-, és vegyi iparát. Az angol ipar évi kén szükséglete 500 000 tonna, 1951-ben az USA csupán 275 000 tonna ként akar az angol ipar rendelkezésére bocsátani, ami a kén szükségletnek csupán a felét fedezi. Harold Wilson, az időközben legköszönt brit kereskedelmi miniszter, igen komoly színben ecsetelte Anglia nyersanyagellátási kilátásait. Anglia 1951 I. negyedévében csupán 81 000 tonna ként kap az USA-tól, holott nyersanyagszükséglete 110 000 tonna lenne. Wilson szerint az életbeléptetendő gyártási korlátozások következtében 50 000 munkás válik munkanélkülivé. Nehézségek merültek fel a molybden, wolframérc és nikkellátás körül is, ami a polgári fogyasztást szolgáló iparágak termelésének csökkenéséhez vezetett.

Az eredménytelen nemzetközi nyersanyagkonferenciák egész sora azt mutatja, hogy a nyersanyagokért folytatott elkeseredett harc tovább folyik, egyik fél sem hajlandó engedni, és így a nyersanyagok eloszlása körüli harc az imperialista táborban a fennálló ellentétek kiéleződéséhez vezet.

Infláció a kapitalista országokban

A kapitalista országok valutakáosza és az infláció a háborús gazdálkodás következtében állandóan fokozódik. Az óriási áremelkedések, a létfenntartás állandó drágulása, bérharcok, a fogyasztási cikkek termelésének korlátozása, az államháztartás növekvő kiegyensúlyozatlansága, mindmegannyi jele a kapitalista országok gazdasági válságával kapcsolatos infláció elmélyülésének.

Az USA az 1951/52. évre előirányzott 52 milliárd dollár hadikiadást legutóbb 60,7 milliárd dollárra emelte. Anglia 1951/52-ben előirányzat szerint 1,6 milliárd fontot költ fegyverkezésre, Franciaország pedig 1,3 milliárd frankot.

Az USA költségvetési deficitje évről-évre növekszik, 1951/52. évben a költségvetési hiány 16,5 milliárd dollár. Anglia államháztartási deficitje az 1951/52.

költségvetési évre előreláthatóan 300—400 millió fontsterling, Olaszországé 343 milliárd lira, Franciaországé pedig 547 milliárd frank.

A kapitalista országok államadóssága a háborúelőttinek a sokszorosára emelkedett.

Államadósság*

Időpont	USA		Anglia		Franciaország		Olaszország	
	Millió dollár	Index	Milliárd font	Index	Milliárd frank	Index	Milliárd lira	Index
1938. év végén	37,1	100,0	7,1	100,0	421,0	100,0	146,0	100,0
1949. év közepén	252,3	681,4	25,3	356,8	3612,0	858,0	2015,0	1380,0
1950. év végén	256,7	691,0	26,4	371,8	4133,0	981,7	2609,0	1787,0

* Varga Jenő: A tőkés gazdaság a második világháború után; Federal Reserve Bulletin, International Financial Statistics adatai alapján számítva.

Ha az inflációs folyamat pénzügyi oldalát nézzük, úgy azt látjuk, hogy az USA-ban a forgalomban lévő bankjegyek összege a háborúelőtti 5—6 milliárd dollárról 1950 elején 24 milliárd dollárra, tehát majdnem az ötszörösére, a girális pénzmennyisége pedig 24 milliárd dollárról 86 milliárd dollárra, tehát több mint a háromszorosára emelkedett.

Az Egyesült Államok kormánya már a koreai fegyveres agresszió kirobbanása előtt sokmilliárd dollárt utalt ki a fegyverkezés finanszírozására, a bankok utasítást kaptak, hogy bőven hitelezzenek a haditermelés céljaira. A rövidlejáratú bankhitelek összege 1949. június 30-tól 1950 szeptemberéig 43 milliárd dollárról 56,7 milliárd dollárra emelkedett.

A koreai háború kitörése óta a fizetési eszközök — bankjegyek és a girális pénz — mennyisége fokozatosan emelkedik, ugyanakkor a polgári fogyasztást szolgáló termelést állandóan korlátozzák, ami a dollár vásárlóerejének további csökkenéséhez vezet.

Fizetési eszközök mennyisége* (milliárd dollár)

1950 július	110,9
1950 október	114,0
1950 december	118,2

* Monthly Bulletin of Statistics, 1951. június, adatai alapján számítva.

A burzsoá lapok színlelt aggodalommal kísérik az infláció kibontakozását, a pénzügyi szakemberek „ellenrendszabályokról” tanácskoznak. Természetesen hatásos rendszabályokat nem tudnak és nem is akarnak hozni, mert hiszen az infláció lehetőséget nyújt a monopólistáknek arra, hogy háborús kalandjainak ter-

heit a dolgozókra hárítsa, profitjukat pedig rekord-magasságba emelje.

Hivatalos kimutatások szerint a dollár vásárlóereje a háborúelőtti vásárlóerőhöz viszonyítva a következőképpen csökkent.

A dollár vásárlóereje (1935—39 = 100)

1946	68,5
1949. december	56,6
1950 június	47,6
1950 november	45,0
1951 eleje	44,0

Forrás: Rudé Právo, 1950. november 15., 2. old.

Az USA csatlósállamai közül az infláció Franciaországban és Olaszországban öltött katasztrofális méreteket. Franciaországban a fizetési eszközök mennyisége — főleg a folytonos pénzkibocsátás következtében — 1950 végén a háborúelőtti mennyiség 16-szorosára, Olaszországban pedig a 64-szeresére nőtt. A frank vásárlóereje a háborúelőttinek egyhúszonötöde.

Fizetési eszközök mennyisége

Időpont	Olaszország (milliárd lira)	Franciaország (milliárd frank)
1938. év vége	40,4	192,0
1949. év közepe	2133,0	2450,0
1950. év vége	2590,0	3075,0

Forrás: International Financial Statistics, 1951 május, 38. és 58. old.

Az infláció csökkenti a dolgozó tömegek realjövedelmét, fokozza elnyomordásukat, ugyanakkor mesés nyereséget biztosít egy kis parazita réteg számára. Ennek következtében az osztályellentétek kiéleződése fokozódott és az osztályharc egyre nagyobb erővel folyik tovább.

INDIA

Gazdasági helyzet

Brit-Indiát 1947-ben két részre osztották, az ú. n. Indiai Szövetségre (Hindosztán) és Pakisztánra. Az egész ipari és az ásványi nyersanyagforrások 90%-a az Indiai Szövetség területén maradt. Pakisztán tipikus agrárország. A két ország formálisan megkapta a dominiumi alkotmányt, lényegében azonban továbbra is angol gyarmat maradt. Az Indiai Szövetség (India) burzsoá kormánya és Pakisztán nagybirtokosokból álló kormánya az angol-amerikai imperializmus kiszolgálója. A felosztás az országot mind politikai, mind gazdasági szempontból meggyengítette.

MEZŐGAZDASÁG, NÉPESSÉG

A lakosság 80%-a mezőgazdasági foglalkozású. Az angol uralom elől, az ország termelőerőinek fejlődését gátló szerepe, az ország gazdasági elmaradottságában jut kifejezésre.

A mezőgazdaságban feudális viszonyok uralkodnak. A föld a nagybirtokosok, az ú. n. zamindárok kezén van, ezekkel szemben áll a nincstelen parasztok sokmillió tömege. A parasztság háromnegyed részének nincs saját földje. A részesbérlet, a ledolgozás, az adósság súlyosan nehezedik az indiai parasztokra. A zamindárok (ezzel szemben) tekintet nélkül arra, hogy ők mennyi haszonbért szednek, egy kb. 150 év óta változatlan összeget fizetnek földadó címén. Ilyen körülmények között a föld megmunkálásának módszerei nem fejlődnek.

A kettéválasztás óta az Indiai Szövetség területén a legfontosabb mezőgazdasági növények vetésterülete egyre csökken.

Fontosabb mezőgazdasági növények vetésterülete*

(1947 = 100)

Búza	87 (1949. év)
Gyapot	95 (1949. év)
Dohány	93 (1948. év)
Földi-mogyoró	94 (1950. év)

* Nachrichten für Aussenhandel. 1950. 95. sz., 7. old. adatai alapján számítva.

A megfelelő öntözés, csatornázás és gátépítés hiánya következtében fellépő árvizek, szárazság, sokszor egy-egy tartomány teljes termését semmisítik meg. 1942/43-ban Bengáliában ilyen körülmények következtében 3 500 000 ember halt éhen, az éhínséget követő járványokban pedig 1 200 000 ember pusztult el. Az idén Bihar tartományban — mely különben India legtermékenyebb tartománya volna — 20 millió embert fenyeget az éhenhalás veszélye. A Szovjetunió és Kína gabona- és rizszállítmányokkal szüntelenül segíti India éhezõ lakosságát. Ezzel szemben az USA a beígért gabonaszállítmányokért fontos stratégiai nyersanyagokat követel a szorult helyzetben lévő indiai kormánytól, Kanada pedig használhatatlan, rosszminőségű gabonát ajánlott fel.

A hivatalos statisztikák megszépített adatai szerint a halálozási arányszám 1937-től 1947-ig 1000 lélekre számítva 19—21 között mozgott. A Szakszervezeti Világszövetség adatai viszont azt mutatják, hogy amíg egy indiai város európai negyedében a halálozási arányszám 12,8, addig a bennszülött negyedben 41,1. Az átlagos élettartam 24 év. Az indiai lakosságot nem fenyegeti az „elöregedés veszélye“, a népesség „fiatal életkorú“ a szörnyű egészségügyi és élelmezési viszonyok következtében.

India lakosságának korszerinti megoszlása százalékban*

0—14 évig	40
15—44 évig	46
45—64 évig	11
65— évig	3
Összesen	100

* 1931. évi népszámlálás.

Forrás: Demographic Yearbook 1948, Lake Success, 1949, 126. old.

A lakosság átlagos kalória fogyasztása a legalacsonyabb az egész világon. A FAO adatai szerint Indiában az egy főre eső napi élelem tápértéke 1500 kalória, 1000 kalóriával kevesebb, mint a megállapított minimális szükséglet.

IPAR

India ipara kezdetleges fokon áll, bár az ország bővelkedik nyersanyagokban. India a Szovjetunió után a világ leggazdagabb mangánérclelőhelye. Egyéb ásványi nyersanyagai a szén, vasérc, csillámpala; növényi nyersanyagai a pamut és a juta.

Felbecsült feltáratlan nyersanyagkészletek
(millió tonna)

Vasérc	4.165
Szén	26.500
Mangánérc (48—70%-os)	15—20
Bauxit	250
Magnezit	100

Forrás: Nachrichten für Aussenhandel, 1950, 23. sz., 4. old. és 49. sz., 4. old.

A különbenis fejletlen bányászat és ipar hanyatlóban van, a háborúelőtti színvonalhoz viszonyítva 1948-ban a vasérctermelés 16%-kal, a mangánérctermelés 50%-kal, a háborús csúcstermeléshez viszonyítva a nyersvastermelés 20%-kal csökkent.

India gyarmati helyzete rányomta bélyegét iparának szerkezetére. Legfőbb iparága a textilipar. A pamutiparban az orsók száma kb. 10 millió, a szövőszekek száma 200 000, a foglalkoztatott munkásoké 450 000. A kettősítés óta a pamutipar termelése is fokozatosan csökken.

Pamutszövet Pamutfonal
termelés
(1000 tonna)

1948	335	54,3
1949	298	51,4
1950	280	44,6

Forrás: Monthly Bulletin of Statistics, 1951. június, 64. és 66. old.

A nagy iparvállalatokban foglalkoztatott munkásság száma kb. 2 millió, a kézműiparban dolgozóké kb. 5 millió. A kettős kizsákmányolás alatt sínylődő ipari munkásság nyomora állandóan fokozódik. 1939 óta a létfenntartási költségek 300 százalékkal, a nominálbérek azonban csupán 30 százalékkal emelkedtek. A nyilvántartott ipari munkanélküliek száma kb. 2 millió.

Az ipar az angol-amerikai monopoltöke és a velük szövetségű indiai nagyburzsoázia, a Birlák, Taták és Dalmiak kezén van. India új alkotmánya megkönnyíti az amerikai tőke behatolását, amely egyre nagyobb mértékben ássa alá az angol tőke pozícióit. Indiában és

Pakisztánban 1938-tól 1948-ig az angol tőkebefektetések összege 82%-kal csökkent.

Az amerikai monopoltőke a Nemzetközi Újjáépítési és Fejlesztési Bankon keresztül 1949 augusztusában 34 millió dollár, szeptemberében 10 millió dollár és 1950 áprilisában 19 millió dollár kölcsönt nyújtott Indiának „a mezőgazdaság és közlekedés fejlesztése céljából”. E kölcsönök segítségével Amerika Indiát a maga mezőgazdasági és nyersanyagfüggvényévé akarja tenni.

KÜLKERESKEDELEM

A külkereskedelmi forgalom alakulása is híven tükrözi az angol imperializmus befolyásának csökkenését, vele szemben pedig az USA befolyásának állandó növekedését.

Az USA és Anglia részesedése
India külkereskedelmi forgalmában
(százalékban)

Ország	Kivitel		Behozatal	
	1938/39	1940/50	1938/39	1940/50
Anglia	34	23	31	25
USA	8	16	7	15

Forrás: The I. I. F. Bulletin, New York, 1950. szeptember 18., 26. old.

Fő kiviteli cikkek a juta, pamutáru, csillámpala, tea, shellak és földimogyoró.

1946-ban az indiai kormány számos stratégiai nyersanyag — így a mangánérc, berilium, titánérc — kivitelét betiltotta. Az amerikai imperialisták az indiai éhséget kihasználva, számukra fontos stratégiai nyersanyagok szállítását erőszakolták ki.

Az elnyomott és kizsákmányolt tömegek ellenállása mindjobban erősödik, sztrájk- és parasztmozgalmakban jut kifejezésére. Az indiai felszabadító mozgalom élén az indiai Kommunista Párt áll, amely részletes programtervezetét 1951. április 29-én hozta nyilvánosságra és amely így végződik:

„A Kommunista Pártnak az a meggyőződése, hogy a közeljövőben India is elfoglalja helyét a világ nagy nemzetainak sorában, mint győzelmes népi demokratikus ország, és elindul a béke, a virágzás és a boldogság útján.”

Pályázati felhívás

Népgazdaságunk minden ágában a statisztikus- és tervező-kaderek már most előkészülnek arra a munkára, hogy az 1952. évi vállalati tervjavaslatokat minél jobban, minél alaposabban állíthassák össze. A tervmunka alapos és jó előkészítésének ma nagyobb jelentősége van, mint bármikor máskor. Az 1952-es tervév, felemelt ötéves tervünk keretein belül, az eddiginél is nagyobb igényt támaszt ipari, építőipari, mezőgazdasági, közlekedési, stb. vállalatainkkal szemben. Az Országos Tervhivatal a Központi Statisztikai Hivatallal együtt az 1952. évi tervmunka előkészítését kívánja még jobban elmélyíteni és még alaposabbá tenni azzal, hogy tervezőink és statisztikusaink számára pályázatot hirdet. A pályázaton bárki részt vehet, aki tervező vagy statisztikai munkával foglalkozik. A pályázat keretében két téma közül lehet választani. (Természetesen annak sines semmi akadály, hogy egy pályázó mind a kettőt is kidolgozza.)

A pályázat témái a következők:

1. Hogyan szervezzük meg és készítjük elő vállalaton belül az 1952. évi tervjavaslatok készítését?
2. Hogyan dolgozzuk fel és használjuk a számvitel különböző ágai (statisztika, stb.) által szolgáltatott adatokat az 1952. évi előtervek

(tervjavaslatok) elkészítésénél, az üzemek erőforrásainak feltárásánál, a kapacitások fokozottabb kihasználása terén?

A pályázatokat két példányban, teljes név és munkahely feltüntetésével kell beküldeni az Országos Tervhivatal Tanulmányi Osztályára (Budapest, V., Nádor-utca 9.). A beküldési határidő: 1951. szeptember 1. A borítékon fel kell tüntetni a „Tervpályázat” szöveget.

A legjobb pályázatok pénzjutalomban részesülnek; témánként külön-külön az alábbi pályadíjak kerülnek kiosztásra:

I. díj 3000 Ft	III. díj 1500 Ft
II. díj 2500 Ft	IV. díj 1000 Ft

A fentiekén kívül még számos pénzjutalom kerül kiosztásra. A megfelelő pályázatok az Országos Tervhivatal és a Statisztikai Hivatal kiadványaiban és egyéb szakfolyóiratokban kerülnek közlésre.

A leköltséért mind a díjazott, mind a nem díjazott pályaművek tiszteletdíjban részesülnek.

Tervmunkásaink és statisztikusaink magas színvonalú pályázatokkal segítik elő a tervmunka megjavítását, a tervjavaslatok jó előkészítését, a szocializmus építését és ezzel a béke megvédését.

Országos Tervhivatal
Központi Statisztikai Hivatal

Iparstatisztikai oktatásunk eredményei és feladatai

A Központi Statisztikai Hivatal egy évvel ezelőtt indította meg a 208/12/1950. sz. N. T. határozat értelmében az ipari vállalatok felelős statisztikusai számára egyéni tanfolyamát, s e statisztikusok vizsgáztatását. A vizsgákon résztvevő mintegy 1700 vezető statisztikus maga-

sabb szakképzettsége elősegítette a statisztikai munka színvonalának emelését.

Az iparstatisztika folyamatban levő decentralizálása a statisztikai munka színvonalának további emelkedésére is kihat, lehetővé teszi, hogy a felelős irányítás bármely helyén a statisztikus és

így a vállalatvezető is rendelkezze az operatív irányításhoz szükséges adatokkal. Ugyanakkor parancsolóan megköveteli, hogy a statisztikus szakmáját jól ismerje, tájékozódni tudjon a számokban és a megfelelő összefüggések feltárásával a felelős vezetőket tájékoztatni is tudja.

A decentralizált iparstatisztika szervezetét az egyes minisztériumokban a 624/32/1950. N. T. határozat mondta ki. Eszerint a minisztériumok termelési főosztályain statisztikai csoportokat, a minisztérium tervfőosztálya alatt pedig statisztikai osztályt kellett szervezni.

Az új szervezeti felépítés megköveteli, hogy a szakmai képzettség színvonalát a minisztériumban dolgozó statisztikusoknál is emeljük, s ezért a Népgazdasági Tanács 21/2/1951. sz. rendelete előírja, hogy a minisztériumokban statisztikai munkakörben dolgozóknak statisztikai szakvizsgát kell tenniük.

Az 1950-ben kiadott iparstatisztikai szakvizsga tananyagának kötelező olvasmányai és broszúrai az elmúlt esztendő folyamán bizonyos mértékben elavultak. Az iparstatisztika fejlődése új kérdéseket — mint az anyagstatisztika, önköltségstatisztika, a műszaki mutatószámok, stb. — vetett fel. Ennek megfelelően az 1950. év folyamán kiadott tananyagot át kellett dolgozni. A Központi Statisztikai Hivatal Oktatási osztálya az Ipari főosztállyal karöltve ezt a munkát elvégezte és az új programot a Gazdaságstatisztikai Bizottság jóváhagyta. Június 29-én a gazdasági minisztériumok iparstatisztikusainak jelenlétében megtartották az új tanfolyam megnyitóját.

A minisztériumi statisztikusok tanulmányának jelentőségére, a statisztikai munka színvonala emelésének szükségességére a Központi Statisztikai Hivatal Iparstatisztikai főosztályának vezetője mutatott rá: „A statisztika nem jelenti néhány szám

összeadását. A statisztika ott kezdődik, amikor a feldolgozott és kész számszerű anyagot a statisztikus gazdasági összefüggéseiben kezdi vizsgálni. A statisztika a szocialista vállalatok ellenőrzésének, a tervek ellenőrzésének és a tervek végrehajtásának eszköze. Ha jól készíttik, éles fegyver a munkásosztály kezében, az osztályharcban. Ezzel szemben a rosszul, felelőtlenül készített statisztika olyan, mint a kicsorbult fegyver. A jó statisztika előfeltétele a jó, képzett statisztikus. A jó statisztika pedig azt jelenti, hogy

1. adatait gyorsan szolgáltatja;
2. az adatok a valóságot tükrözik, tehát megbízhatók;
3. és tömör, áttekinthető formában állnak az illetékesek rendelkezésére.

Hogy a statisztikával szemben támasztott követelményeknek statisztikusaink eleget tudjanak tenni, elengedhetetlen követelmény a szakmai képzettség színvonalának emelése. A minisztériumi statisztikusok az iparstatisztikai szakvizsga átdolgozott tananyagát 10 havonta megrendezett konferencián sajátítják el.

Az iparstatisztikai szakvizsgálával nem rendelkező statisztikusok még az 1950-ben kiadott tananyagból 1951. szeptember 1-ig vizsgázhatnak. 1951. szeptember 1-től a vizsgabizottságok a vizsgákat az új tananyag alapján fogják lebonyolítani.

Az új tanfolyam résztvevőinek többsége a minisztériumi statisztikusok közül kerül ki. Emellett azonban a tanfolyamon résztvehetnek az ipari vállalatoknál újonnan munkába lépett statisztikusok, az eddig még vizsgát nem tett felelős vállalati statisztikusok, az egyesülések, a trüsztek vizsgával nem rendelkező statisztikusai is.

A konferenciákon való megjelenés minden résztvevő számára kötelező mindaddig, amíg vagy vizsgát nem tett, vagy a konferenciák sorozata véget nem ért.

KÖNYVISMERTETÉS

M. H. Zsebrák: Az ipari számvitel tankönyve (Statisztikai Kiadó Vállalat, Budapest, 1951)

„A Szocialista Statisztika Könyvtára a Központi Statisztikai Hivatal szerkesztésében” című sorozat az élenjáró szovjet tudomány egy újabb értékes munkáját bocsátja magyar nyelven a dolgozók rendelkezésére.

Zsebrák professzor tankönyve a Szovjetunió Felsőoktatási Minisztériuma által 1949. július 30-án jóváhagyott és az egyes iparágak számvitelére vonatkozóan megállapított tanterv megfelelő fejezetének figyelembevételével készült. A tankönyv a vonatkozó anyagot tizenkét fejezetben tárgyalja.

Az I. („Az ipari számvitel tankönyvének felépítésében követett alapelvek” című) fejezet az ipari számvitel feladatainak ismertetése után a költségelemek szerinti számvitel szükségességével foglalkozik. A termelési költségek tervezése minden egyes szovjet vállalatnál költség-elemek szerint a vállalatok termelési költségelőirányzatában történik. A termelési költségelőirányzat tulajdonképpen a termelés egész terjedelmére vonatkozó költségek terve, amelyet a vállalatnak az egyes soronkövetkező tervidőszakra mindig újonnan kell összeállítania. A termelési költségek számvitelét is a termelési költségelőirányzat felépítésének megfelelően kell megszervezni.

Mint a műszaki-termelési-pénzügyi terv összeállítása, éppúgy a tervnek teljesítése is szoros kapcsolatban van a termelési költségek normalizálásával. Kétféle költségnorma van: éspedig valamely adott időpontban alkalmazandó (folyamatos norma) és az egész tervidőszakra megállapított költségnorma.

A folyamatos és vésztelben biztosítani kell a normák és költségelőirányzatok teljesítésének ellenőrzését.

Az ellenőrzés területén és általában a gazdaság tervszerű vezetésének területén az egyik legfontosabb emelő az önálló elszámolás. Az önálló elszámolás még a legkisebb költség tekintetében is kötelezővé teszi annak haladéktalan megállapítását, hogy az milyen célból történt. Ezért az önálló elszámolás, mint a gazdaság irányításának tervszerű módja, az összes költségeknek rendeltetésük (vagyis céljuk) szerint való számvitelét követeli meg.

A költségek rendeltetés (költséghelyek) szerinti számvitele szervesen összefügg a termelési önköltség kiszámításának szükségességével. A költségek rendeltetés szerinti számvitelének megszervezése sok tekintetben a termelés szervezésétől és technológiájától függ, s kapcsolatban van természetesen a vállalat szervezeti felépítésével is.

A II. („Az állólapok számvitele” című) fejezet rámutat arra, hogy az állólapok számvitelének legfontosabb feladatai közé tartozik:

1. a szocialista tulajdonban lévő állólapok épségének megóvása érdekében gyakorolt ellenőrzés;
2. annak meghatározása, hogy az állólapok kihasználása milyen termelési költségekkel kapcsolatos;
3. az állólapok felújítására fordított költségek kimutatása;
4. az állólapok kihasználásának ellenőrzése.

A III. („Az anyagok számvitele” című) fejezet rámutat arra, hogy az anyag-számvitelnek éppúgy, mint a gazdasági tevékenységre vonatkozó számvitel valamennyi többi ágának az önálló elszámolás érdekeit kell biztosítania és ki kell mutatnia, hogy az egyes adott anyag-

mennyiségeket milyen szükségletre fordították, vagyis ki kell mutatnia a ráfordítás célját, vagy rendeltetését. Ennek lehetőségét a számviteli bizonylatoknak és a részletezés módjának kell biztosítani.

Az anyaggazdálkodás számvitelében és ellenőrzésében, az anyagellátási terv teljesítésének ellenőrzésében fontos helyet foglal el a beszerzett anyagok önköltségének megállapítása. Fontos azonban annak vizsgálata is, hogy a beszerzett anyagok tényleges önköltsége mennyiben felel meg az előzetesen kiszámított tervszerinti önköltségnek.

Részletesen foglalkozik a fejezet az anyagok beérkezéséről és kiadásáról kiállítandó bizonylatokkal. Ismerteti a raktáron lévő anyagok fajta szerinti számvitelét.

Végül megfelelő részletességgel tárgyalja az anyagbeszerzés szintetikus és analitikus számvitelét, az anyagfelhasználás ellenőrzését, a göngyöleg és hulladék számvitelének sajátosságait.

A IV. („A kisértékű és gyorsan elhasználódó tárgyak, ú. n. fogyóeszközök számvitele“ című) fejezet ismerteti a fogyóeszközök számvitelének alábbi feladatait és azok megoldásának módját:

1. a fogyóeszközök önköltségének meghatározása;
2. a fogyóeszköz-készletek épségének biztosítása;
3. a felhasználás helyességének ellenőrzése;
4. a fogyóeszközök elhasználódásának meghatározása.

Az V. („A munka és a munkabér számvitele“ című) fejezet az állományi létszám számvitelét, az ellenőrző nyilvántartás vezetését, a munkabérrendszereket, a munkabér fajtáit, a munkatellésményre vonatkozó bizonylatokat, a selejt bizonylatolását, a munkabérpótlékokat, a kiegészítő munkabéreket, a munkabérbírulólékokat, a munkabérek kifizetését, a munkabéralap felhasználásának ellenőrzését, a munkabérek szintetikus és analitikus számvitelét ismerteti.

A VI. („A termelés számvitele“ című) fejezet rámutat arra, hogy a termelés számvitelének központi feladata a termelési önköltség idejében való helyes és pontos kiszámításának biztosítása mind az egyes termékfajták szerint, mind a

vállalati teljes termelés szempontjából. A termelési számvitelnek lehetővé kell tennie, hogy mind az általános költség-színvonal, mind pedig az egyes gazdasági szempontból különneű termelési költségeknek az összes költségek között elfoglalt aránylagos súlya, valamint a költségeknek a termelés különböző szakaszaiban mutatkozó dinamikája pontosan és kellő időben kimutatható legyen.

Valamennyi feldolgozó iparágban a termelés progresszív fejlődésével elválaszthatatlanul együttjár újabb és újabb termékfajták gyártásának bevezetése. Az új termékfajták gyártását hosszabb-rövidebb ideig tartó előkészítő munka előzi meg. Ezért a szerző külön tárgyalja az új termékfajták gyártásának előkészítésével, az új munkafolyamatok megszervezésével kapcsolatos költségeket.

A továbbiakban ismerteti a segédüzemi termelés költségeinek számvitelét és felosztását, a műhely- és általános üzemi költségek felosztásának módját, a selejtveszteségek számvitelét, az alapvető termelés költségeinek szintetikus és analitikus számvitelét, a befejezetlen termelés, a késztermékkibocsátás számvitelét és a műhelyen belüli önálló elszámolást.

A VII. („A termelési önköltség kalkulációja“ című) fejezet rámutat a termelési önköltségnek a szocialista gazdasági rendszerben elfoglalt nagy jelentőségére. Az önköltség a vállalat tevékenységének általánosított minőségi mutatószáma. Ebben összpontosul és tükröződik vissza a vállalat gazdasági tevékenységének a termék előállításával és értékesítésével kapcsolatos tényezői hatása. Az önköltség rendszeres csökkentése a szocialista gazdaság törvénye. Az önköltségkalkuláció feladatait a szocialista gazdaságban e gazdaság jellege, a termelési eszközök társadalmi tulajdona szabja meg.

Ismerteti a különböző önköltségkalkulációs módszereket. Az egyszerű kalkulációs módszer abban áll, hogy csak a késztermék egységének önköltségét számítják ki oly módon, hogy a beszámolási időszak termelésének összes költségét osztják a beszámolási időszak alatt előállított termékek mennyiségével.

Ha az egynemű termék előállításának folyamata több egymással szervesen összefüggő elemből (munkafajtából) áll, amelyek mindegyike valamely meghatározott munkaműveletet alkot, azaz, ha a kitermelés folyamata egymástól különálló termelési szakaszokra vagy fázisokra oszlik, akkor a kalkulációnak ennek megfelelően minden egyes fázis befolyását vissza kell tükröznie. Ezt a kalkulációs módszert *munkafázisok (munkaszakaszok) szerinti kalkulációnak* nevezzük.

A feldolgozóiparban az egyszerű termékek előállításának sajátosságai szükségessé teszik, hogy ne csak a késztermékek önköltségét számítsuk ki, hanem az egyes szakaszokban („alakváltoztatások” során) előállított félkésztermékek önköltségét is. Ez az *önköltségkalkuláció alakváltoztatások szerinti módszere*. Ez a módszer azt jelenti, hogy minden egymást követő alakváltoztatás termékének és a készterméknek önköltségét kalkulálni kell.

A különböző egyéni megrendelések alapján előállított összetett termékeknel a *megrendelések szerinti önköltségkalkulációs módszert* alkalmazták.

Ha a termékegységre eső költségek előzetesen normalizálva vannak és rendelkezésre áll a műhely- és egyéb költségek előirányzata, akkor ezek alapján a *normaszerinti önköltségkalkuláció* elvégezhető.

A VIII. („A késztermékek kibocsátásának és értékesítésének számvitele” című) fejezet a késztermékkibocsátásnak, a szolgáltatások és munkálatok teljesítésének számvitelét, az értékesítés önköltségébe tartozó költségek számvitelét tárgyalja.

A IX. („A pénz-, elszámolási és hitel-műveletek számvitele” című) fejezet rámutat arra, hogy a Szovjetunió pénz- és hiteldülygi rendszere szervesen összefügg a szocialista gazdaság tervszerű vezetésének egész rendszerével.

A tervgazdaságban az elszámolásoknak és az áruforgalom hitelezésének egyetlen elszámolási központban, a Goszbankban való összpontosítása kiváló lehetőséget ad arra, hogy a vállalat működését a rubelen keresztül ellenőrizzék.

Ismereti továbbá a fejezet a pénztári műveletek, az elszámolásra adott össze-

gek számvitelét, az áruforgalommal kapcsolatos elszámolási módokat.

A X. („Az alapok és eredmények számvitele” című) fejezet az alapszabály szerinti alap, a különleges alapok, a finanszírozás és célhitelek, a pénzügyi eredmények számvitelét tárgyalja.

A XI. („Az iparvállalatok könyvelési beszámolójelentése” című) fejezet rámutat a beszámolási rendszernek a számvitel helyes felépítése terén, elfoglalt nagy szervező jelentőségére. Sztálin elvtárs az OK(b)P XIII. kongresszusán a Központi Bizottság szervezeti beszámolójában hangsúlyozta, hogy „beszámolójelentés nélkül semilyen gazdasági munka sem haladhat előre”. A szovjet vállalat beszámolójelentése szolgál alapul mind a vállalatban belül, mind a felettes hatóságoknál a vállalat gazdasági tevékenységének ellenőrzéséhez és elemzéséhez. A szovjet vállalat beszámolási rendszere a tervteljesítésre, az állami alapok felhasználására, a beszámolási időszak alatt végzett munka gazdasági eredményességére vonatkozó kölcsönösen összefüggő mutatószámok rendszerére.

Az egész állam területére kiterjedő számviteli és beszámolási rendszert a Sztálini Alkotmány erősíti meg, a beszámolási rendszer a Szovjetállam és a szovjet társadalmi rendszer egyik vívmánya.

A könyv utolsó XII. („A beruházások számvitelének sajátosságai” című) fejezete vázlatosan ismerteti a beruházások számvitelének rendjét meghatározó tényezőket, a beruházások fajait, a beruházások tervmunkáit, az építésszervezési munkálatok megszervezésének módjait és a beruházásokhoz szükséges pénzeszközök forrásait.

Foglalkozik a házi kezelésben végzett beruházások számvitelének sajátosságaival, s a beruházások könyvelési beszámolójelentésével.

Befejezésül meg kell említeni, hogy Zsebrák professzor tankönyve az ipari számvitel alapvető kérdéseit D. V. Szavinszkij „Az iparstatisztika tankönyve” című művére támaszkodva világítja meg. Zsebrák professzor munkája nélkülözhetetlen kézikönyv a könyvelési, közgazdász és statisztikus dolgozók számára.

KÖNYVSZEMLE*

TÁRSADALOMTUDOMÁNYOK

STATISZTIKA

Elmélet, módszertan, történet, szervezés

Számvetel. 8. füzet. Általános és iparstatiztika. 163 old. Pénzügyminisztériumi Könyv- és Lapkiadó Vállalat. Budapest. 1951.

POLITIKAI IRODALOM

A lenini eszme nagy ereje. Cikkgyűjtemény. (Velikaja szila igyej lenyinyizma.) 326 old. Szikra. Budapest. 1951.

A szovjet szakszervezeti vezetők kézikönyve. (Szpravochnyik profszojuznovo rabotnyika) 540 old. Népszava. Budapest. 1951.

V. I. Lenin: Szocinyenyija. (V. I. Lenin Művei.) 2. kötet. 598 old. Szikra. Budapest. 1951.

Vóltin, B.: Az oroszországi szociáldemokrata munkáspárt hetedik (áprilisi) összorosországi konferenciája. (Szed'mojaja (aprel'szkaja) vszerosszizskaja konferenciája RSZDRP(b).) 89 old. Goszplizdat. Moszkva. 1950.

POLITIKAI GAZDASÁGTAN

Tervgazdálkodás

1951. évi helyi ipari üzemi részlettervek. 86 old. Tervgazdasági Könyvkiadó. Budapest. 1951.

2. sz. Beruházási utasítás a jelentős (II.) és helyi jelentőségű (III.) beruházások egyedi előkészítéséről. 30 old. Tervgazdasági Könyvkiadó. Budapest. 1951.

Fugel'zang, N. F.: Poszobie po szosztavlenijuju prom-filntana gvereuobrabotivajusevo predpriyatija. (A felfeldolgozó vállalat ipari és pénzügyi terének összléltási módjai.) 75 old. Sztrojizdat. Moszkva. 1950.

Letnyenkov, V.: Planirovanije proizvodstva na szocialiszticeszkom predpriyatiji. (A termelés tervezése a szocialista vállalatban.) 41 old. Moszkovszkij rabocsij. Moszkva. 1949.

Ljapin, A.: A munka szocialista szervezése. (Szocialiszticeszkaja organizacija truda.) 85 old. Népszava. Budapest. 1951. (A szocialista munka könyvtára.)

Útmutató a vállalati tervezés c. tárgyhoz. 99 old. Pénzügyminisztériumi Könyv- és Lapkiadó Vállalat. Budapest. 1951. (Mérlegképes könyvelői vizsgára előkészítő tanfolyam jegyzetei.)

Üzemgazdaság, munkaverseny, munkaszervezés

A prémiumrendszer alkalmazása a gyakorlatban. II. Fizikai dolgozók prémiumrendszere. 39 old. Budapest. 1951. (Országos Munkabér Bizottság.)

Ellenőrzés. 2., 3. füzet. 126 és 102 old. Számveteli Képesítő Bizottság kiadványa. Budapest. 1951.

Számvetel. 2. füzet. 2. javított kiadás. 100 old. Számveteli Képesítő Bizottság kiadványa. Budapest. 1951. Mérlegképes könyvelői vizsgára előkészítő tanfolyam (egyzei.)

Pénzügy

Aljakrinszkij, Ju. Sz.: Podgotovka cehovovo hozrascsota. (A műhely önálló elszámolásának előkészítése.) 122 old. + szövegek közti táblázatok. Masgiz. Moszkva. 1950.

Atlasz, M. Sz.: Nacionalizacija bankov v SzSzsZr. (A bankok államosítása a Szovjetunióban.) 215 old. Goszfinizdat. Moszkva. 1948.

* Ebben a rovatban a Központi Statisztikai Hivatal könyvtárába érkezett fontosabb munkák címeit közöljük szakszereinti csoportosításban.

Bronszkij, G. I.: Hozajsztpennij rascsot i rentabelnosztj promislennovo predpriyatija. (Az önálló elszámolás és az ipari vállalat rentabilitása.) 98 old. Goszfinizdat. Moszkva. 1950.

Hneljev, N. N.: Revizija finanszovo-hozajsztpennoj raboti kolhozov. Prakticeszkoe poszobie. (A kolhozok pénzügyi-gazdasági munkájának revíziója. Gyakorlati tankönyv.) 122 old. Goszfinizdat. Moszkva. 1948.

Moljakov, D. Sz.: Finanszovoe planirovanije rajonnoj promislennosztj. Prakticeszkoe poszobie. (A kerületi ipar pénzügyi tervezése. Gyakorlati tankönyv.) 39 old. Goszfinizdat. Moszkva. 1948.

JOG

Gazdasági és pénzügyi jog. II. rész. Munkajog. 123 old. Számveteli Képesítő Bizottság kiadványa. Budapest. 1951.

Gazdasági és pénzügyi jogi alapismeretek. II. rész. Munkajog. 82 old. (Mérlegképes könyvelői vizsgára előkészítő tanfolyam jegyzetei.) Pénzügyminisztériumi Könyv- és Lapkiadó Vállalat. Budapest. 1951.

Szállítási szerződés és döntőbizottsági eljárás. 238 old. Tervgazdasági Könyvkiadó. Budapest. 1951.

KÖZIGAZGATÁS

Az 55/1951. M. T. számú újítási rendelet és magyarázata. 40 old. Tervgazdasági Könyvkiadó. Budapest. 1951.

Ogyninadcataja szesszija Verhovovo Szovjeta SzSzsZr. 24. áprilje — 27. áprilje 1945. (A Szovjetunió Legfelső Tanácsának tizenegyedik ülésszaka. 1945. április 24—27.) 208 old. Izdanyie Verhovovno Szoveta SzSzsZr. 1945.

TERMÉSZETTUDOMÁNYOK

Öveges J.: A leghűbb kor fizikája. 250 old. Művelt Nép. Budapest. 1951.

ALKALMAZOTT TUDOMÁNYOK

MÉRNÜKI, MŰSZAKI IRODALOM

Korcsagin—Nyikolszkij: Bányász időmegfigyelések. (Sahtij normirovije.) Fordította: Lomb Frigyesné. 216 old. Nehézipari Könyv- és Folyóiratkiadó Vállalat. Budapest. 1951.

KERESKEDELEM, KÖZLEKEDÉS

Belkereskedelmi gazdasági műveletek könyvviteli példatára és a számlák összefüggéseinek ábrázolása. (A kötelező általános belkereskedelmi számlakeret 1951. szabályai szerint.) 111 old. Szikra. Budapest. 1951.

Petrov, V. K. és Szoszjanc, V. G.: Görödszkoj transzport. (Városi közlekedés.) 314 old. Izdatyeljstvo Minisztersztva Kommunalnojovo Hozajsztva RSZFSZr. Moszkva—Leningrád. 1949.

EGYÉB

IRODALOMTÖRTÉNET, KRITIKA

Lenin oltyerature. Szbornyik sztatyej otirovkov. (Lenin az irodalomról.) 267 old. Szikra. Budapest. 1951.

TÖRTÉNELEM, FÜLDRAJZ

Maskin, N. A.: Az ókori Róma története. (Isztorija drevnyev Rima.) Fordította: Borzsák I. és Harmatta J. 678 old. Tankönyvkiadó. Budapest. 1951.

FOLYÓIRATSZEMLE*

TÁRSADALOMTUDOMÁNYOK

STATISZTIKA

Elmélet, módszertan, történet, szervezet

Haltész Á.: *Állami gazdaságok és a statisztika*. 9. old. (Állami gazdaságok. 1951/5.)
 Harc a bürokratikus statisztikai adatgyűjtések ellen!
 14—15. old. (Tanácsok. 1951/11.)

POLITIKAI IRODALOM

A Kínai Népköztársaság békés építésének eredményei.
 101—111. old. (Vesztnyik Akagyemii Nauk SzSzSZR. 1951/3.)

Aleva, L.: A bíráló jelentőségéről. 10—11. old. (Pártépités. 1951/8.)

Dmitrijev, J. P.: A totális kémszervezet — az amerikai háborús gyújtógázok fegyvere. 80—82. old. (Szojvetszkoje goszudarsztvo i pravo. 1951/4.)

India kommunista pártjának programtervezete. 49—57 old. (Bolsevik. 1951/9.)

Levin, I. I.: Az USA államrendjének faszidása. 61—69. old. (Szojvetszkoje goszudarsztvo i pravo. 1951/4.)

Szobko, I.: A forradalmi éberség — a bolseviktól a vadaszthatatlan tulajdonság. 9—10. old. (Pártépités. 1951/8.)

POLITIKAI GAZDASÁGTAN

Elmélet, leírás, történet, szervezet

Loksin: A népgazdaság műszaki és anyagi ellátásának tervezése a Szojvetunióban. 87—91. old. (Magyar technika. 1951/4.)

Sattler, T. dr.: Szocialista békegazdálkodás — kapitalista hadigazdálkodás. 63—70. old. (Magyar technika. 1951/4.)

Tervgazdálkodás

Az ipari ösztermelés 1951 első évnegyedének 106,4 százalékos teljesítésével köszöntik a RNK dolgozói Pártunk 30. évfordulóját. 3. old. (Román Tájékoztató. 1951/9.)

Gazdaságpolitika

Malkov, G. P.: Alkotómunka az ipari vállalatok tervezésének területén. 1—4. old. (Ipari Építészeti Szemle. 1951/3.)

Üzemgazdaság, munkaverseny, munkaszervezés

Altajszkij, I.: A traktorok munkateljesítményének tervezése. 23—31. old. (Szocialisztikus-szojvetszkoje hozajsztvo. 1951/2.)

Kozlov, G.: A gazdaságos számvetés a szocialista társadalomban. 182—190. old. (Közgazdasági irodalmi szemle. 1951/4.)

Szoboljev, N.: A munka megszervezése a kolhoz produktív állattenyésztésében. 3—11. old. (Szocialisztikus-szojvetszkoje hozajsztvo. 1951/2.)

Varró T.: Népgazdasági számvetésünk továbbfejlesztése. 361—375. old. (Számvetel. 1951/5.)

Vlagyimirov, N.: A Szojvetunió öt éves tervei és a szocialista munkaverseny. 7—9. old. (Szojvet kultúra. 1951/5.)

Pénzügy

Osztrovityanov, K. V.: Átlagprofit és termelési ár. 163—167. old. (Közgazdasági irodalmi szemle. 1951/4.)

* Ebben a rovatban a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára által beszerzett legfrissebb folyóiratcímek jelentősebb cikkeit soroljuk fel szakszerinti csoportosításban. A külföldi cikkek címeit magyar fordításban adjuk.

JOG

Cshikbadze, V. M.: Az állam és jog kérdései V. I. Lenin Művei 33. kötetében. 1—17. old. (Szojvetszkoje goszudarsztvo i pravo. 1951/4.)

Trajnyin, A. N.: Törvény a béke megvédéséről. 17—26. old. (Szojvetszkoje goszudarsztvo i pravo. 1951/4.)

KÖZIGAZGATÁS

Martonyi J.: Az operatív vezetés egyes kérdéseiről az állami munka területén. 159—172. old. (Állam és közigazgatás. 1951/3—4.)

ALKALMAZOTT TUDOMÁNYOK

MÉRŐKI, MŰSZAKI IRODALOM

Műanyaggyártásunk helyzete és műszaki feladata. 7—9. old. (Magyar technika. 1951/4.)

MEZŐGAZDASÁG

Adamecz—Kölcsey: A mezőgazdasági termelés országos szintésének gyakorlatáról. 18—21. old. (Bér és norma. 1951/5.)

Csákány I. dr.: A mezőgazdasági termelés országos területi szervezésével kapcsolatos kutatások. 232—239. old. (Agrártudomány. 1951/5.)

Somos A. dr.: Baranov professzor látogatása mezőgazdasági kutatóintézetünkben. 223—232. old. (Agrártudomány. 1951/5.)

Vincze O.: Mezőgazdaságunk szabványosításának célkitűzései. 61—63. old. (Szabványügyi közlemények. 1951/4—5.)

KERESKEDELEM, KÖZLEKEDÉS

Csobanov, N.: Külkereskedelem és külkereskedelmi tervezés. 200—204. old. (Közgazdasági irodalmi szemle. 1951/4.)

Holop A.—Káddár F.: Népi demokráciánk Duna-tengerhajózásának helyzete és perspektívái. 185—191. old. (Közlekedéstudományi szemle. 1951/5.)

Volgin, L.: Szojvet közlekedés 1950-ben. 191—192. old. (Közlekedéstudományi szemle. 1951/5.)

EGYES IPARÁGAK, MESTERSÉGEK

Dékány I.: A nyomdaipari műszaki-gazdasági mutatószámok. 9—13. old. (Papír és nyomdatéchnika. 1951/4.)

Korakov, N.: Tipizálás a szovjet nehézipar gyártásban. 57—61. old. (Szabványügyi közlemények. 1951/4—5.)

Klímenko: A munkatermelékenység emelésének eszközei a gépgyártásban. 27—30. old. (Többtermelés. 1951/4.)

Szűcs, E.: Az acéltelítés fokozása. 104—110. old. (Kohászati lapok. 1951/5.)

Volodarszkij, L.: A szocialista ipar hatalmas fejlődése. 9—33. old. (Bolsevik. 1951/9.)

EGYÉB ALKALMAZOTT TUDOMÁNYOK

Csudakov, Je, A. V.: A tudomány eredményeinek bevezetése a gyakorlatba. 45—49. old. (Vesztnyik Akagyemiji Nauk SzSzSZR. 1951/2.)

EGYÉB

ÁLTALÁNOS MUNKÁK

Az Állami Gazdaságok legjobb dolgozói országos tanácskozást tartottak Budapesten. 3—5. old. (Állami gazdaságok. 1951/5.)

Topcsijev, A. V.: A SZTA tudományos tevékenységének 16 eredményei az 1951. évben. 38—66. old. (Vesztnyik Akagyemiji Nauk SzSzSZR. 1951/3.)

A „SZOCIALISTA STATISZTIKA KÖNYVTÁRA”

című kiadványsorozat tizennegyedik számaként augusztus elején jelenik meg

I. M. BOGDANOV

KULTÚRSTATISZTIKA

c. művének magyar fordítása

E könyv az iskolastatisztika kérdéseit, az iskolaköteles gyermekek számának kiszámítási és nyilvántartási módszereit, az oktatók statisztikáját és nyilvántartását, az iskolaelőtti és gyermekintézmények, a szakemberek (specialisták) és tudományos dolgozók káderképzésének statisztikáját, a könyvtárak statisztikáját, a sajtóstatistikát, a színházak, mozik és kulturális intézmények, a lakosság írni-olvasni tudásának statisztikáját, a kulturális építés anyagi alapjának statisztikáját és nyilvántartását, a kultúrstatistika elemzési munkáját, a kerületi statisztikai felügyelők kultúrstatisztikai munkáját stb. tárgyalja.

Bogdanov munkája hasznos segítséget nyújt nemcsak a statisztikusoknak és a tanácsok oktatási és népművelési osztályai dolgozóinak, hanem a pedagógusoknak is elsőrendű fontosságú kulturális és statisztikai munkájuk területén.

Kapható az **ÁLLAMI KÖNYVTERJESZTŐ VÁLLALAT**
KÖNYVESBOLTJAIBAN

A „SZOCIALISTA STATISZTIKA KÖNYVTÁRA”

című kiadványsorozat tizenötödik számaként augusztus végén jelenik meg

G. G. ZSUJKOV

Az elsődleges nyilvántartás és számvitel a falusi szovjetekben

c. művének magyar fordítása

E könyv a gazdaságnyilvántartási könyvek vezetését, az állatok számbavételét, a költségvetés összeállításának módját, a születési, halotti, házassági anyakönyvek vezetését, a járlatlevelek kiállításának módját, a falusi lakosságnak az útépitési munkálatokban való részvételét, a falusi szovjet közjegyzői tevékenységét, a pénztárkönyvek vezetését, az általános ügykezelés módját stb. tárgyalja. Zsujkov könyve komoly segítséget nyújt fiatal tanácsaink munkájának helyes megszervezéséhez, a tanácsok dolgozóinak nélkülözhetetlen segédkönyve.

Kapható az **ÁLLAMI KÖNYVTERJESZTŐ VÁLLALAT KÖNYVESBOLTJAIBAN**

Megjelent a Pénzügyminisztérium hivatalos kiadványaként

NEGYEDÉVI MÉRLEGBESZÁMOLÓK ÖSSZEÁLLÍTÁSÁNAK ISMERTETÉSE

Konkrét példák és vállalatok által készítendő negyedévi mérlegek elemzésén keresztül — az élenjáró szovjet szakirodalom tapasztalatai alapján — útmutatást nyújt azok számára, akik a mérlegbeszámolók kérdéseivel foglalkoznak.

Ára 10,— Ft

Kapható minden könyvkereskedésben

M E G J E L E N I K
augusztus 5-én

Atlasz

Pénzforgalom és hitel a Szovjetunióban

című könyv

A mű részletesen ismerteti a pénz, a hitel és bankrendszer szerepét a szocialista gazdaságban. Foglalkozik a vállalatok közti elszámolások formáival, hitelnnyújtás feltételeivel, jellegével és a hitelek típusaival a Szovjetunióban.

Bemutatja a szovjet állam nemzetközi elszámolásainak rendszerét, a külkereskedelem finanszírozását, a szocialista devizapolitikát.

Ára: kötve 22,— Ft; — füzve 16,— Ft.

Előrendeléseket minden könyvkereskedés felvesz

A Könnyűipari Könyv- és Folyóiratkiadó Vállalat

kiadásában április, május, június hónapokban
az alábbi szakkönyvek jelentek meg:

TEXTILIPAR

Könnyűipar legjobbjai c. sorozat.
Piszkei Erzsébet élete és munkamódszere. 20 old. Ára: 1,20 Ft.

ZILAH, HERCZEG, KÓCZI: Textil-laboratóriumi vizsgálatok. 248 old. Ára 34,— Ft.

TEXTILIPARI KÖZPONTI KUTATÓ LABORATÓRIUM: A textilipar és a textilipari anyagvizsgálat, az egyetemes tizedes osztályozás alapján. 146 old. Ára: 80,— Ft.

IZMAY FERENC: Textilanyagok vizsgálatának gyakorlati kézikönyve. 404 old. Ára: 32,— Ft.

SIMOR PÁL: A len- és kenderfonás technológiája. 256 old. Ára: 25,— Ft.

SIMOR PÁL: A lenfonalak, zsinetek és zsinórok minősítésének szovjet módszerei. (Textilipari Központi Kutató Laboratórium kézikönyvsorozata. 10.) 72 old. Ára: 7,— Ft.

ALTUCHOV: Útmutató a pamutfeldolgozó üzemek légnedvesítő és szellőző berendezéseinek üzemeltetéséhez és javításához. 36 old. Ára: 3,— Ft.

LIBERMAN: Pamutfonó- és szövőgyárak termelésének elemzése. 272 old. Ára: 28,— Ft.

DR. DISCHKA GYÖZŐ és HORVÁTH JÓZSEF: A szovjet-mongol gyapjú. (Tudomány a dolgozókért c. sorozat, II.) 48 old. Ára: 4,— Ft.

SÓS ELEMÉR: A ruházati ipar szovjet minősítő módszerei. (Textilipari Központi Kutató Laboratórium Kézikönyvsorozata, 9.) 80 old. Ára: 10,— Ft.

SZEDOVA: Gépleállások csökkentése a ruhagyárakban. 24 old. Ára: 2,40 Ft.

SZOVJET VARRÓIPARI MUNKA-KÖZÖSSÉG: A forgóeszközök forgási sebességének gyorsítása (a ruházati iparban). 16 old. Ára: 1,80 Ft.

BŐRIPAR

ZIBIN: A tömeggyártású lábbeli alakja és mérete. 136 old. Ára: 20,— Ft.

NYOMDA- ÉS PAPIRFELDOLGOZÓIPAR

NYOMDAIPARI KUTATÓ BIZOTTSÁG: Ragasztóanyagok a nyomda- és papírfeldolgozóiparban. 36 old. Ára: 2,50 Ft.

Szovjet nyomdaipari szakcikkek. 28 old. Ára: 1,50 Ft.

SZÁNTÓ TIBOR: A betűszedés kézikönyve. 267 old. Ára: 26,— Ft.

IVÁNYI ISTVÁN: Fény és szín, színlátás, színmérés. 116 old. Ára: 16,— Ft.

KÖNNYŰIPARI SZERVEZÉS

KIP. M. SZERVEZÉSI OSZTÁLYA: Irányelvek a műhelyszámadás szervezési munkájához. 48 old. Ára: 6,— Ft.

KANTOR: Vállalaton belüli önálló műhelyszámolás. 108 old. Ára: 4,— Ft.

Kapható a MŰSZAKI KÖNYVESBOLTBAN, Budapest V, Szalay-utca 4, valamint az Állami Könyvterjesztő Vállalat könyvesboltjaiban.